

Akdeniz Üniversitesi  
Sosyal Bilimler Enstitüsü

M. Süha ÜNSAL

DR.HİKMET KIVILCIMLI VE VATAN PARTİSİ

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı  
Yüksek Lisans Tezi

Antalya,1996

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne.

Bu çalışma, Kurumumuz tarafından *Tarih Anabilim Dalı*'nda *WIKİLEKİLİCANI TIZI* olarak kabul edilmiştir.

Baskan : Prof. Dr. Musa ÇADIRCI

*M. Çadırıcı*

Üye (Danışman): Yrd. Doç. Dr. Nursen MAZICI

*Nursen Mazıcı*

Üye : Prof. Dr. H. Yavuz ERCAN

*H. Yavuz Ercan*

Üye :

Üye :

Üye :

Onay : Yukarıda imzaların, adışecen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

25.1.4./1996

Doc. Dr. Ceniz İSİK

Müdür

*Ceniz İsik*

Akdeniz University  
Institute of Social Sciences

M. Süha nsal

DR. HÜKMET KIVILCIMLI AND THE VATAN PARTY

Department of History of Turkish Republic  
Master Thesis

Antalya, 1996

## İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ .....	I
KISALTMALAR.....	III
GİRİŞ.....	1
I. ÇOCUKLUK VE GENÇLİK YILLARI (1902- 1919).....	5
II. İLK SOSYALİST DÜŞÜNCELERDEN TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ YÖNETİCİLİĞİNE	
1920-1938.....	17
A. AYDINLIK ÇEVRESİ.....	17
B. TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ'NİN KISA TARİHİ.....	22
C. T.K.P.'NİN 1925 İSTANBUL KONGRESİ.....	28
D. TÜRKİYE KOMÜNİST GENÇLER BİRLİĞİ.....	30
E. 1925 ANKARA İSTİKLÂL MAHKEMESİ.....	34
F. 1927 KOMÜNİST TEVKİFATI.....	38
H. ELAZIĞ CEZAEVİ VE SONRASI	
1929-1934.....	45
İ. LEGAL YAYINLAR DÖNEMİ	
1935-1938.....	53
J. CEZAEVİ YAŞAMI (1939-1950).....	62
III. VATAN PARTİSİ .....	65
A. KURULUŞU VE FAALİYETLERİ.....	65
B. VATANDAŞ GAZETESİ .....	74
C. ANAYASA TEKLİFİ.....	76
D- 1957 MİLLETVEKİLİ SEÇİMLERİ .....	78
E. VATAN PARTİSİ DAVASI.....	84
F. VATAN PARTİSİ VE HİKMET KIVILCIMLI.....	90
IV. 27 MAYIS'TAN 12 MART'A.....	93
A. 27 MAYIS 1960 DARBESİ.....	93
B. SOLUN YÜKSELİŞİ.....	99
C. İŞSİZLİK VE PAHALILIKLA SAVAŞ DERNEĞİ.....	107
D. YAPI İŞÇİLERİ SENDİKASI	
Y.İ.S.....	113

E. YENİDEN YAYINCILIK FAALİYETİ VE SOSYALİST GAZETESİ .....	116
F. YURT DIŞINA KAÇIŞI VE ÖLÜMÜ .....	120
EKLER.....	125
ÖZET .....	140
SUMMARY .....	143
SONUÇ.....	146
KAYNAKÇA.....	151



## ÖNSÖZ

Hikmet Kıvılcımlı hakkında biyografik bir çalışmaya karar verdiğimde, bir gün gelip kafamda konuya ilişkin bir çerçeve oluşacağı, kalemi elime alıp yazmaya başlayacağım umudu taşıyıyordum. Ama sonunda, ortaya iyi kötü bir metin çıkmaya başladı.

Bu, benzer bütün çalışmalar gibi, kolektif bir çalışmadır. Kuru bir teşekkürle geçiştirmek zorunda olduğum o kadar çok emek var ki!

Görevinden ayrılmadan önce danışmanlığımı da yürüten hocam Prof. Dr. Çetin Yetkin, önerdiğim bu konuya itirazları belirttikten sonra, kişisel kütüphanesini de açmak dahil olmak üzere yardımlarını esirgemedi. Gerek bu konuya gerekse genel olarak tarihe bakış açılarımız oldukça farklıydı; yaptığımız tartışmalar ve eleştirileri benim için büyük bir kazançtır.

Hocam Prof. Dr. Musa Çadırcı, inceliği, hoşgörüsü, hepimiz için sağladığı çalışma kolaylıkları ve özellikle hiç de aklımızda olmayan, farkedemedğimiz ayrıntılardaki kendine özgü eleştirileriyle, bıktırıcı sorularıma sabırla yaptığı açıklamalarla birçok konuda yol gösterici oldu. Rahle-i tedrisinden geçmiş olmak bir şanstır.

Danışmanım Yrd. Doç. Dr. Nurşen Mazıcı, özellikle kavramsal tartışmalarımızda, ufkumu açtı. Gösterdiği güven ve yakınlık birçok zorluğu yok etti. Teşekkür ediyorum.

Hollanda'da, Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü'nde sürdürdüğüm çalışmalar öncesinde, bunun gerçekleşmesi için gösterdiği yardımlar nedeniyle Prof. Dr. Fuat Bozkurt'a şükran borçluyum.

Çalışmamı tamamlayabilmem için önemli parasal kaynaklar sağlayan, Utrecht Üniversitesi Doğu Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü ve Sayın Ünsal Gündoğan'a derin teşekkürlerimi sunarım. Prof. Dr. Friedrich deJong'un şahsında Utrecht Üniversitesi Doğu Dilleri ve Kültürleri bölümü ve Prof. Dr. Erik Jan Zürcher'in şahsında Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü çalışanlarına, gösterdikleri ilgi için teşekkür ediyorum.

Ve bunlar gibi, burada isimlerinin tek tek zikredilmesi mümkün olmayan bir çok insanın destek ve yardımları için müteşekkirim.

Bu kadar desteğe rağmen ortaya çıkan bu çalışma, ne yazık ki, bütün bunları hak edecek bir çalışma değildir. Bunun bütün sorumluluğu da, sadece bana aittir.



## KISALTMALAR

A.g.y.	Adı geçen yer
A.P.	Adalet Partisi
A.S.D.	Aydınlık Sosyalist Dergi
C.H.P.	Cumhuriyet Halk Partisi
C.I.A.	Central Intelligence Agency
Çev.	Çeviren
D.İ.E	Devlet İstatistik Enstitüsü.
D.Ö.B.	Devrimci Öğrenciler Birliği
D.P.	Demokrat Parti
Der.	Derleyen
F.K.F.	Fikir Kulüpleri Federasyonu
H.F.	Halk Fırkası
Haz.	Hazırlayan
I.J.M.E.S.	International Journal of Middle East Studies
İ.P.S.D.	İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Derneği
İ.T.C.	İttihat ve Terakki Cemiyeti
K.T.Ö.F.	Kıbrıs Türk Öğrenci Federasyonu
Komintern	Komünist Enternasyonal (III. Enternasyonal)
M.B.K.	Milli Birlik Komitesi
M.D.D.	Milli Demokratik Devrim
M.D.D.	Milli Demokratik Devrim
M.T.T.B.	Milli Türk Talebe Birliği
O.D.T.Ü.	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
P.D.A.	Proleter Devrimci Aydınlık
S.B.F.	Siyasal Bilgiler Fakültesi
S.B.K.P.	Sovyetler Birliği Komünist Partisi
T.B.M.M.	Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.K.	Türk Ceza Kanunu
T.D.G.F.	Türkiye Devrimci Gençlik Dernekleri Federasyonu
T.H.İ.F.	Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası
T.H.K.O.	Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu



T.İ.İ.K.P.	Türkiye İhtilâlcı İşçi-Köylü Partisi
T.İ.P.	Türkiye İşçi Partisi
T.K.G.B.	Türkiye Komünist Gençler Birliği
T.K.P. M.K.	Türkiye Komünist Partisi Merkez Komitesi
T.K.P.	Türkiye Komünist Partisi
T.M.G.T.	Türk Milli Gençlik Teşkilatı
T.Ö.S.	Türkiye Öğretmenler Sendikası
T.S.	Türk Solu
T.S.E.K.P.	Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi
T.T.K.	Türk Tarih Kurumu
USTE Dr. H.K.A.	Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü Dr. Hikmet Kıvılcımlı Arşivi
USTE	Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü
V.a.	Ve arkası
V.d.	Ve devamı
V.P.	Vatan Partisi
Y.İ.S.	Yapı İşçileri Sendikası
Yapı-İş	Yapı İşçileri Sendikası

## GİRİŞ

Türkiye’de sol siyasal düşüncenin temsilcilerinden biri olan Murat Belge, Hikmet Kıvılcımlı’yı değerlendirirken, *“Doktor Hikmet Kıvılcımlı, Türkiye Sosyalizmi tarihinde mutlaka eleştirilmesi gereken bir kişidir; karalamak üzere değil, öneminin anlaşılması için. Çünkü sosyalizm tarihinin önemli bir kısmında hayattadır ve etkindir. Sosyalizmin Türkiye’de gelişmesi tarihi içinde yoğrulmuştur; bu bakımdan sözkonusu gelişme biçiminin bir çeşit göstergesi gibidir. Öte yandan, sosyalizmin gelişmesine onun da katkıları vardır. Bunların da ayrıca anlaşılması, değerlendirilmesi gerekir”* <sup>1</sup> demektedir.

Hikmet Kıvılcımlı’nın siyasal görüşlerinin değerlendirilmesi, bu çalışmanın konusu değildir; yapılmak istenen, mümkün olduğunca kapsamlı bir biyografisinin hazırlanması ve kurduğu, kısa ömürlü Vatan Partisi’nin tanıtılmasıdır.

Ancak, bütün bunları, yani Hikmet Kıvılcımlı’nın biyografisini ve Vatan Partisi’nin tanıtımını yapmak, ister istemez, Türkiye’de sosyalizmin tarihine de girmeyi gerektirir; ama konudan kopuk genel bir özet vermek yerine, kronolojik sıralama içinde ve mümkün olduğunca Hikmet Kıvılcımlı ile ilgili olacak bir biçimde değinilmesi tercih edilmiştir. Buna rağmen bu değini, ikinci bir sınırlamayla karşılaşmak durumunda kalmıştır; özellikle 1960 sonrasına ilişkin olarak ortaya çıkan bu sınırlama, bir yandan sosyalist hareket içindeki neredeyse atomizasyon denilebilecek bölünme ve parçalanmalar, öte yandan dönemin uluslararası konjonktürü nedeniyle, sosyalizm dışında değerlendirilebilecek bazı siya-

---

<sup>1</sup>M.Belge, Dr. Hikmet Kıvılcımlı’nın Tarih Tezi Üzerine, Birikim, Haziran 1975, Sayı: 4, 45.

sal akımların da kendilerini sosyalist olarak tanımlamaya başlamaları nedeniyle kaçınılmaz bir sınırlama olarak ortaya çıkmıştır. Genel yapının parçalarını oluşturan bu grup ve akımlardan, metin içinde yer yer söz edilmekle birlikte, farklılıklarına ilişkin herhangi bir değerlendirme ya da atıfta bulunulmamıştır.

Yine de, sosyalizmin tarihine ilişkin bazı genel düşüncelerimden burada sözetmenin gerekli olduğunu düşünüyorum. Bu düşünceler, aslında, Cumhuriyet tarihindeki, en azından bu çalışmanın kronolojik sınırları içinde kalan bütün siyasal akımların tarihine ilişkindir ve siyasal gelenek ile kökenlerine aittir. Bu siyasal geleneğe ilişkin, daha eski tarihlere gitmek mümkünse de, isimlendirme kolaylığı sağlaması açısından, bir başlangıç noktası olarak, 1865’de kurulan Genç Osmanlılar (Fransızca söylenişiyle Jön Türkler)’ın sözü edilebilir. Elbette bunların, Fransız İhtilâlî’nin zihniyetlerinde bıraktığı silinmez izlerin etkisiyle beslendiği ve temel kaynağın Batı olduğu söylenebilir. Ancak bu çözümleremler konumuzun kapsamını aşmaktadır.

Bu siyasal gelenek, aydınların, daha doğrusu şu ya da bu biçimde devletle farklı düzeylerde ilişkiler içinde bulunan eğitimli kadroların birşeyleri kurtarmak misyonuyla ve birileri adına konuşmasıdır. Kurtarılabacak olan, “devlet”, “millet”, “din” hattâ “insanlık” olabilir; adına konuşulanlar ise, aslında konuşmayı pek sevmeyen, siyasal katılımdan uzak, “halk”, “Ümmet-i Muhammet” ya da “işçi-köylü kitleleri” dir.

Çoğu zaman birbirinden izler taşıyan üç farklı veçhesiyle bu siyasal geleneğin, sosyalist siyasal düşünce içindeki en çarpıcı örneklerinden biri Hikmet Kıvılcımlı’dır. Bir yandan, yaşamının sonuna kadar kendisini bir Kuva-yı Milliyeci olarak gören, öte yandan, 1965’de yayımladığı

bir kitabına “İnne’sşerre’ddevâbi ind’Allahi’ssummül-bûkmülleziyne lâ ya’kılûn!”<sup>2</sup> diyerek başlayan Hikmet Kıvılcımlı’nın siyasal düşüncesi, Türk siyasal geleneğinin her üç veçhesinden motifler taşır.

Öldüğü zaman geride, onlarca kitap, yüzlerce gazete yazısı ve makale, binlerce sayfa yayınlanmamış çalışma bırakan Hikmet Kıvılcımlı hakkında yapılacak biyografik bir çalışmanın, Türkiye’de sosyalizmin tarihi ya da sosyalist siyasal düşüncelerle ilgili çalışma yapacak olanlara küçük de olsa bir yardımı olacaktır düşüncesiyle bu konuyu bir tez çalışması olarak seçtim. Çalışma, bilinmeyen şeyler söylemek iddiasından çok, bilinen şeyleri, Hikmet Kıvılcımlı’nın yaşamı içinde, yeniden bir araya getirmek uğraşısıdır.

Çalışmanın kaynakları olarak ilk sözü edilecek, Türkiye’de sosyalizmin tarihine ilişkin ikincil kaynaklardır. Mete Tunçay’ın temel başvuru kaynağı niteliğindeki çalışmaları bir yana bırakılırsa, geri kalanların çoğunun ortak özelliği belli bir siyasal görüşün ışığında hazırlanmış olmalarıdır. Bu metinlerdeki Hikmet Kıvılcımlı ise ya bir “kahraman” ya da bir “hain”dir. Halbuki benim niyetim, Dieter Forte’dan mülhem bir deyişle, ne kimilerinin “kahraman”ını bir “hain”e ne de kimilerinin “hain”ini bir “kahraman”a çevirmektir. Hikmet Kıvılcımlı da, Vatan Partisi de sadece bir araştırma nesnesidir.

Üstelik Hikmet Kıvılcımlı ve Vatan Partisi, oldukça ilginç bir araştırma nesnesidir; sözkonusu olan her ne kadar bir yenilginin tarihi de olsa, Hikmet Kıvılcımlı’nın ölümünden bu yana geçen yirmidört yıldan sonra, gerek siyasal gerek düşünsel olarak kendisini takip eden insan-

---

<sup>2</sup>“Hiç şüphe yok ki ayaklariyle yürüyenlerin Allah indinde en kötüsü aklını kullanmayıp sağır ve dilsiz kalan iki ayaklı hayvanlardır.” Enfâl Sûresi, 22’nci Âyet. Bk.: H.Kıvılcımlı, Türkiye’de Kapitalizmin Gelişmesi (1965).

lar vardır. Bu bile, Hikmet Kıvılcımlı ve daha birçok kişiliğin birer araştırma konusu olarak ele alınmalarını gerektirir düşüncesindeyim.

Konuyla ilgili olarak genel literatür taramasının dışında, birincil kaynak olarak, Hikmet Kıvılcımlı'nın eserleri gazete ve dergi koleksiyonları sayılabilir. Bunlar dışında, Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü'nde bulunan "Dr. Hikmet Kıvılcımlı Arşivi"nde çalışma şansım oldu. Henüz ayrıntılı bir tasnifi yapılmamış olan bu belgeleri, dip notlarda, mümkün olduğunca tanımlamaya çalışarak, sadece dosya numaralarıyla vermek mümkün olabildi.

Yine Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü'nün sağladığı finansal destekle, dönemin bazı tanıklarıyla görüşebildim. Bu görüşmelerin ses kayıtları, anılan Enstitü'nün arşivlerindedir. Sözkonusu görüşmelere yapılan atıflar, metin içi dipnotlarda, sadece görüşülen kişinin adının baş harfi ve soyadı yazılarak belirtilmiştir. Dönemin tanıklarından bazılarında yazılı olarak sorulan soruların cevaplarına ilişkin atıflarda, sözkonusu cevap mektubunun yazarı ve tarihi ile belirtilmiş olup, bu metinler de Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü arşivlerinde bulunmaktadır.

## I. ÇOCUKLUK VE GENÇLİK YILLARI (1902- 1919)

Hüseyin Hikmet (Kıvılcımlı), 1902 yılında, bugün Yugoslavya sınırları içinde kalan Kosova Özerk Bölgesi'ndeki Priştine'de, bir memur çocuğu olarak doğmuştur<sup>3</sup>. Ancak, doğum yeri ve yılı konusundaki bilgiler çelişkilidir. Nüfus kayıtlarına göre 1318 (1902) olarak görülen doğum tarihi<sup>4</sup> konusunda bir tashih kararından sözedilmektedir.

Latife Fegan'ın, ölümünden birkaç ay önceden itibaren Hikmet Kıvılcımlı'nın anlatılarından tuttuğu notlarda, Askeri Tıbbiye sınavını kazanmasına rağmen yaşının küçük olması nedeniyle okula alınmadığı ve bunun üzerine yaşının büyütüldüğü aktarılmaktadır<sup>5</sup>. Yine, kendisinin yurt dışına çıkmasında yardımcı olan, yakın çalışma arkadaşlarından Orhan Aksungur doğum tarihini 1903 fakat doğum yerini İştıp olarak vermektedir<sup>6</sup>. Hikmet Kıvılcımlı'nın kendisinin de belirttiği gibi nüfus kayıtlarında doğum yeri İştıp olarak geçmektedir<sup>7</sup>. Ancak, yine Hikmet Kıvılcımlı, bir başka yerde doğum yerinin İstanbul olduğunu söylemektedir<sup>8</sup>.

<sup>3</sup>"Osmanlı İmparatorluğu Makedonyası'nın Priştine kasabasında Hüseyin Bey Posta-Telgraf Müdürü iken, eşi Münire hanımdan Hikmet doğuyor". Dr.Hikmet Kıvılcımlı, Kendi Kaleminden Hayatı, Sosyalist, 18 Ekim 1977, Sayı: 45. Ayrıca, M.Bilgen, Inventory Papers of DR.HİKMET KIVILCIMLI (1902-1971), International Institute of Social History (1994) s. I.

<sup>4</sup>Nüfus Hüviyet Cüzdanı, USTE Dr. HKA, Dosya no: 31.

<sup>5</sup>Latife Fegan'ın Not Defteri, USTE Dr. HKA, Dosya no: 353.

<sup>6</sup>Orhan Aksungur'un Not Defteri, USTE Dr. HKA, Dosya no: 375.

<sup>7</sup>Nüfus Hüviyet Cüzdanı a.g.y.

Hikmet Kıvılcımlı, 1929 yılında, İzmir Ağır Ceza Mahkemesi'nde yargılanırken, "doğum yeri" sorusuna karşılık bilmediğini, nüfus tezkeresinde İstip yazdığı cevabını vermektedir. 26 Haziran 1929 tarihli Yeni Asır'dan aktaran K, Sadi , Türkiye'de Sosyalizmin Tarihi'ne Katkı (1994) 712.

<sup>8</sup>Suriye Makamlarına Sunulan Bildiri, USTE Dr.HKA, Dosya no: 37.

Hikmet Kıvılcımlı'nın siyasal yaşamı ile ilgili bu ilginç belge ekte verilmiştir.

Bütün bu çelişkili bilgilere rağmen, konuyla ilgili literatürde kabul edildiği gibi, 1902 yılında Priştine’de doğduğu söylenebilir.

Hüseyin Hikmet, çok küçük yaşta, babasının Yemen-Hicaz Posta Başmüdürlüğü’ne tayin edilmesi ile birlikte annesinin yakınlarının himayesine girmiştir<sup>9</sup>.

Yaşamının bundan sonraki bölümünde, bir daha hiç göremeyeceği babası ve babasının ailesinin, yetişmesi üzerinde bir etkisi yok gibi görünüyor. Annesinin ailesi ise, sonradan yoksullaşacak olan bir eşraf ailesidir<sup>10</sup>. Annesinin babası olan Nuri Bey de eski bir telgrafçı ve Aydın’da çiftlik sahibidir; Anadolu’ya geldikten sonra bir süre yanında kalacağı öbür dayısı ise jandarma subayı<sup>11</sup>.

Ailesinin yapısı ile ilgili bilgiler çok net değildir; Hikmet Kıvılcımlı anne tarafının dindar bir aile olduğunu söylemekte ve dedesinin bir tekkenin halifesi olduğunu da eklemektedir<sup>12</sup>. Ailesinin dindarlığı konusundaki bir başka bilgi ise, dedenin halifeliğiyle birlikte, Bektaşî geleneklerine bağlı olduklarına dair ipucu veriyor<sup>13</sup>. Ancak bu ipucu tartışmalıdır. Tıbbiyenin ilk yıllarında, gece boyunca namaz kılan ve hiçbir

<sup>9</sup>H. Kıvılcımlı a.g.y.

<sup>10</sup>L.Fegan a.g.y.

<sup>11</sup>O.Aksungur a.g.y.

Farklı bir görüş için bk. R. N. İleri, Sınıfsal Köken ve Dil Üzerine, Yeni Yüzyıl, 11 Ekim 1995.

<sup>12</sup>L. Fegan a.g.y.

<sup>13</sup>“Kosova vilayetinin İştîp kazasında hastalanıyor. Bir gece, bektâşî tekkesi türbesinde yatan Ali Baba, sandukasından fırlayarak Seher teyzenin rüyasına giriyor. Çocuğun iyileşmesi isteniyorsa, Ali adıyla adlandırılmasını, o zaman Hazret-i Ali gibi ‘kılıcı kuvvetli’ olacağını, yoksa öleceğini bildiriyor: Hikmet ‘Ali’ oluyor”. H.Kıvılcımlı a.g.y. Ali adını, en azından 1920 yılına kadar kullanmıştır. Vefa Sultanisi’nden aldığı 1336 (1920) tarihli diplomada ismi Hüseyin oğlu Hikmet Ali Efendi olarak geçmektedir. Bk.Elle hazırlanmış Diploma Örneği, USTE Dr. HKA, Dosya no: 176.

namazı kaçırmayan genç öğrenci tipi, daha çok sünni bir mümine benzemektedir<sup>14</sup>.

Yirminci yüzyılın hemen başında Makedonya'da doğan, Ege'de büyüyen ve Balkan Savaşı'nın patladığı gün kendisini yine Makedonya'da bulan bir çocuğun hafızasında yer edecek en önemli olaylar, çeşitli milletlerden insanların birbirleriyle olan şiddetli çatışması olacaktır. Makedonya; Bulgar, Rum, Türk, Arnavut, Sırp, Ulah, Çerkes, Pomak, Yahudi ve Çingenelerin birarada yaşadığı, 1902'den itibaren Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan'ın bölgede hak iddiaları öne sürmeye başladığı<sup>15</sup>, ilki 1890'da Sofya'da Bulgarlar tarafından kurulan ve ardından Yunanlılar ve Sırp'ların da örgütlediği komitacıların mücadele alanı olan bir bölgeydi<sup>16</sup>. Makedonya'daki bütün etnik ve dinsel grupların entelejansiyasını çeken bölgenin metropolü durumundaki, 150.000 dolaylarındaki nüfusuyla Selanik'te 1895'den itibaren sürekli olarak çıkan, Fransızca, Yahudi İspanyolcası, Türkçe, Bulgarca ve Romence yayımlanan en az 15 gazete vardı<sup>17</sup>.

Bu zengin ve tehlikeli siyasal ortam, Cumhuriyet Türkiye'si'nin siyasal elitinin önemli bir kısmını yetiştirmiştir. Sadece siyasal iktidarı elinde tutan yöneticiler değil, sol muhalefetin de önemli kadroları Makedonyalıdır<sup>18</sup>. İşte, sonradan T.K.P.'nin bu Makedonyalı kadrolarından biri

<sup>14</sup>H.Kıvılcımlı a.g.y.

<sup>15</sup>E.Z.Karal, Osmanlı Tarihi VIII. Cilt, (1962) 62.

<sup>16</sup>E.Z.Karal a.g.y.

<sup>17</sup>P. Dumont, Yahudi-Sosyalist- Osmanlı Bir Örgüt: Selânik İşçi Federasyonu bk: Derleyenler E. J. Zürcher ve M. Tunçay, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik, (1995) 76.

Makedonya'nın ekonomik , siyasal ve toplumsal koşulları hakkında bk:

F.Adanır, Osmanlı İmparatorluğu'nda Ulusal Sorun ile Sosyalizmin Oluşması ve Gelişmesi: Makedonya Örneği bk: E. J. Zürcher ve M. Tunçay a.g.y.

<sup>18</sup>M. Tunçay, Sonuç Yerine bk: E.J. Zürcher ve M.Tunçay a.g.y. 251 v.a.



olacak olan Hüseyin Hikmet'in ilk çocukluk yılları oldukça yoğun bir siyasal şiddet ortamında geçmiştir<sup>19</sup>.

Bu arada, II. Abdülhamit yönetimine karşı, ikinci bir meşrutiyetin ilânına yönelik, özellikle ordu içinde uzun yıllardır sürdürülen muhalefet, daha çok Makedonya'da örgütlenen ve gizli olarak faaliyet gösteren İ.T.C. önderliğinde sürdürülüyordu. Cemiyet içinde, 1908 yılının Mayıs'ında artık açık çalışma fikirleri oluşmaya başlamıştı<sup>20</sup>. Cemiyet bir yandan Makedonya'da isyanlar hazırlıyor, öte yandan Düvel-i Muazzama'ya Makedonya'daki karışıklığı ancak kendilerinin düzeltebileceğini bildiren manifestolar gönderiyordu<sup>21</sup>. Bir yandan da Makedonya'da yaşayan gayr-i müslimlerden yardım imkânları arıyordu<sup>22</sup>.

Temmuz ayının hemen başında, 3 Temmuz 1908'de Kolağası Ni-yazi ve adamları Resne'de dağa çıktılar ve peşisıra gelen bir dizi suikast ve adam kaçırmaya eyleminin ardından 23 Temmuz 1908'de, birkaç saat arayla Manastır, Preşova, Köprülü, Üsküp ve Serez'de Meşrutiyet ilân edildi<sup>23</sup>. Aynı gün, Priştine-İştîp-Drama arasında devam eden Makedonya yolculuğunda, Serez'de, Hüseyin Hikmet Meşrutiyet'in ilânına tanık oluyordu<sup>24</sup>.

<sup>19</sup>"Çocukluğu Makedonya'nın Balkan harbi arefesindeki çalkantılı günlerinde geçmiş. Çocukluğuna ait canlı olaylar arasında Bulgar çocuklarıyla yaptıkları kıyasıya kavgalar var...Hattâ bir seferinde dayısı da bir Bulgar köylüsünü öldürmüş ve elleri kan içinde eve gelmiş...Sonradan öğrendim ki diyor, 'O bölge Makedonya Komitacıların merkeziymiş' ". L.Fegan a.g.y.

Makedonya'da siyasal şiddetle ilgili olarak bk: Tahsin Uzer, Makedonya'da Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi (1979).

<sup>20</sup>F.Ahmad, İttihat ve Terakki (1984) 18.

<sup>21</sup>A.g.y. 18.

<sup>22</sup>A.g.y. 25.

<sup>23</sup>A.g.y. 24 v.d.

<sup>24</sup>"Serez'den dupduru hatırlayabildiği tek şey, demiryolu üzerinde bayram eden kalabalıklar ortasına bayraklarla donanmış bir tren gelince, vagonlara sinmiş Abdülhamit Paşalarının kırmızı feslerini didik didik yırtıp havaya fırlatan Hürriyet oluyor". H.Kıvılcımlı a.g.y.

Düvel-i Muazzama'ya gönderdiği manifestolarda iddia ettiğinin aksine İ.T.C. Makedonya'da siyasal istikrarı kurmakta başarılı olamamış, tersine, kısa bir süre sonra 1912'de Balkan Savaşı patlak vermiştir.

İkinci Meşrutiyet'in ilânıyla Balkan Savaşı arasında Hüseyin Hikmet ailenin İzmir, Aydın ve Muğla'daki kolunun yanında bir süre vakit geçirmiştir. Ancak bu savaş, hafızasında güçlü izler bırakacaktır<sup>25</sup>.

Balkan Savaşı'nın "kanlı göçü"nden, kurbanlarını bırakarak<sup>26</sup>, jandarma subayı olan dayısı ile birlikte Kuşadası'na gelirler. Burada iptidaiyi bitirip idadîye başlar. Bu yıllar, hızla yükselen milliyetçilik akımının çocuklara kadar yansıdığı, oyuncak tüfeklerin yetmeyip gerçek tüfeklerle atış talimlerinin yapıldığı yıllardır<sup>27</sup>. Birinci Dünya Savaşı'nın arefesidir ve Hüseyin Hikmet henüz onbir-oniki yaşında bir çocuktur.

İlk defa, 1904'de, Mısır'da çıkan "Türk Gazetesi"nde yayınlanan Akçuraoğlu Yusuf'un, ırka dayanan siyasi bir Türk Milleti teşkil etmek fikrini Osmanlılık ve İslamcılığa karşı savunduğu "Üç Tarz-ı Siyaset", 1912'de, İstanbul'da yeniden basılıyordu<sup>28</sup>.

Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük politikaları tartışmaları arasındaki oynak denge, bu yıllarda hızla Türkçülükten yana değişmektedir. 1910 yılından itibaren İ.T.C.'nin Merkezi Umumi üyesi olan Ziya Gökalp 1911 yılında bir yandan Osmanlılık doğrultusunda makaleler ya-

<sup>25</sup>"Balkan harbi patladığı gün, çocuk kendisini yeniden İştîp'te buluyor. Ulusların kanlı göçü başlamıştır... yatılıp ta bir daha kalkılmayan ölümün ne olduğunu acı acı öğreniyor". Hikmet Kıvılcımlı a.g.y.

<sup>26</sup>"Öteki dayılar: Kimi yollarda öldü kimi yitti". O.Aksungur a.g.y.

<sup>27</sup>H.Kıvılcımlı a.g.y.

<sup>28</sup>E. Z. Karal, Önsöz bk: Yusuf Akçura, Üç Tarz-ı Siyaset (1987) 18.

yınlamaktayken, öte yandan Selânik'te çıkmakta olan Türkçü gazete "Genç Kalemler"e yön vermektedir<sup>29</sup>.

Balkan Savaşı ve bu savaştaki ağır yenilgiyle yaşanan 1912-1914 dönemini, Türkçülük ideolojisinin hızla geliştiği ve buna uygun politikaların üretilmeye başlandığı dönem olarak değerlendirebiliriz. On dokuzuncu yüzyılın sonundan beri anasır içinde güçlenmeye başlayan milliyetçi düşünceler giderek asli unsuru da parçalamaya başlamış ve Müslüman milletin içinde Arnavut, Arap, Türk Milletleri yaratılmaya başlanmıştır<sup>30</sup>. Daha sonraki bir tarihte, 17 yaşında genç bir milliyetçi olarak Hüseyin Hikmet, kültürleri milletlere çeviren bu icat sürecindeki<sup>31</sup> en önemli araçlardan biri olan gazete çıkarmada<sup>32</sup> fiilen yer alacaktır<sup>33</sup>.

Milliyetçiliklerin çatışma alanlarından en önemlilerinden biri de, bu bölgede uzun yıllar faaliyet gösteren Celâl Bayar'ın tanımlamasıyla en ağır tehlike olan Ege bölgesidir<sup>34</sup>. Öyle görünüyor ki bu tehlikeli bölgede alınan tedbirler arasında çok yoğun bir propaganda faaliyeti vardır ve bu

<sup>29</sup>T.Akçam, Hızla Türkleşiyoruz, Birikim, Mart-Nisan 1995 Sayı: 71-72, 23.

"Genç Kalemler" dergisinin önemli yazarlarından Ömer Seyfeddin'in, 1907'de çıkmaya başlayan, sonradan "Serbest İzmir" gazetesi olan "İzmir" dergisinde Hüseyin Hilmi, Baha Tevfik ve Hamit Suphi gibi isimlerle yazı kadrosunda yer almış olması, Türk sosyalizminin kökenleri hakkında bilgi verecektir. M.S.Çapanoğlu, Türkiye'de Sosyalizm Hareketleri ve Sosyalist Hilmi (1964) 52.

<sup>30</sup>Milliyetçi ideolojilerin ve milliyetçilerin milletlerden önce geldiği ve bir millet tasarladıkları hakkında görüşler için bk: E.Hobsbawm, 1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik (1992); B.Anderson, Hayali Cemaatler (1993); E.Gellner, Uluslar ve Ulusçuluk (1992).

<sup>31</sup>E.Hobsbawm a.g.y. 24.

<sup>32</sup>B.Anderson a.g.y. 47 v.d.

<sup>33</sup>H.Kıvılcımlı a.g.y.

<sup>34</sup>"En ağır tehlike Ege bölgesindedir...Denilebilir ki, ihanete karar vermiş menfi ve gayri milli unsurların, bir memleketin istiklâl ve birliğine yapabileceği tahrip, İzmir'de geçit resmi yapıyordu. Bu sebeple alınacak tedbirlerin İzmir'de temerküz etmesi kararlaştırıldı". Celâl Bayar'dan aktaran T.Akçam a.g.y.

tür bir faaliyetin yaşadıkları toprakları kaybetmiş Makedonya'lılar üzerinde oldukça etkili olduğu söylenebilir<sup>35</sup>.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Velihtı Arşidük Ferdinand'ın 28 Haziran 1914'de, Saraybosna'da, bir Sırp milliyetçisinin kurşunlarıyla öldürülmesinin ardından, Avusturya'nın Sırbistan'a 28 Temmuz 1914'de savaş ilan etmesi I. Dünya Savaşı'nın başlangıcı olarak kabul edilir<sup>36</sup>. I. Dünya Savaşı 1854-1856 arasındaki Kırım Savaşı'ndan sonra, ikiden fazla büyük gücün yer aldığı ilk savaştır<sup>37</sup>ve bu savaş, on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren hızla yakınlaştığı Almanya ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nu da içine almıştır<sup>38</sup>.

Dört yıl süren savaş yenilmiş ülkeler için bir dizi devrimle sonuçlandı, ancak bu devrimlerin en etkilisi, daha savaş sonuçlanmadan, 1917 yılı başlarında Rusya'da patlak verdi ve Çarlık rejimi çöktü<sup>39</sup>. 1918-1919'da Almanya'da, Mart-Temmuz 1919'da Macaristan'daki Sovyet Cumhuriyetleri yenildiler ama bu hükümdarlıkların da sonu oldu.

Yenik hükümdarların içinde en uzun süre direnebilen ise, işgal koşullarının da yardımıyla Osmanlı Sultanı oldu. Osmanlı İmparatorluğu'nun resmen ateşkes isteğinden, Ankara Hükümeti'nin Saltanatı kaldırdığı 2 Kasım 1922'ye kadar, son Osmanlı Sultanı V. Mehmet İstanbul'da iktidarsız bir sultan olarak yaşadı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 30 Ekim 1918'de müttefiklerle imzaladığı Mondros Mütarekesi'nin ağır koşullarının Türk milliyetçileri tara-

<sup>35</sup>Bk: dn. 25.

<sup>36</sup>E. Hobsbawm, The Age of Extremes (1995) 22

<sup>37</sup>E. Hobsbawm a.g.y.

<sup>38</sup>Bu süreçle ilgili olarak bk: L. Rathmann, Berlin- Bağdat Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi (1982).

<sup>39</sup>E. Hobsbawm a.g.y. 54 v.d.

findan kabul edilemeyeceği belliydi; özellikle subaylar arasında direniş eğilimi yaygınlaşmaktaydı. Balkanlar'daki yayılmacı politikasını Anadolu'ya da sıçratan Yunanistan'ın 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmesi direnişi kaçınılmaz hale getirdi<sup>40</sup>.

İ.T.C'nin yerel unsurları ve özellikle Teşkilat-ı Mahsusa'dan yetişmiş kadrolar önderliğinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve Kuva-yı Milliye adıyla yerel direniş birlikleri örgütlenmeye başlandı<sup>41</sup>. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde, özellikle de Ege bölgesinde yoğunlaşan Kuva-yı Milliye birlikleri içinde en önemlilerinden biri Aydın cephesindedir. Eşraf çıkarlarıyla sık sık çelişen Kuva-yı Milliye birliklerinin<sup>42</sup> durumuyla ilgili olarak "Makamat-ı askeriye ve mülkiyeye, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziye ve İdarelerine, Dersaadet ve taşra matbuatına" başlıklı 15 Ekim 1919 tarihli, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına Mustafa Kemal imzasıyla gönderilen bir tamimde Aydın cephesindeki mücahitlerden millî müfrezelerden biri olarak sözedilmektedir<sup>43</sup>.

Hüseyin Hikmet; on yedi yaşında genç bir Kuva-yı Milliye gönüllüsü olarak, 1919 yılında Aydın cephesi direniş ve örgütlenmelerinde yer

<sup>40</sup>Osmanlı'yı oluşturan Anasır içinde milliyetçilik ve sosyalizm düşünceleri oldukça içiçe bir süreç yaşamıştır, ancak, Rum solunun Anadolu'nun işgaline karşı gösterdikleri tepki oldukça enternasyonalisttir. Bu konuda bk: E. J. Zürcher ve M. Tunçay a.g.y.

Kurtuluş Savaşı sırasında Yunanistan Komünist Partisi tarafından düzenlenen bir kampanyayla Makedonya bölgesinde özellikle tütün işçileri arasında toplanan bir milyon drahminin Mussolini Ahmet aracılığıyla Trakya bölgesi komutanı Cafer Tayyar Paşa'ya gönderildiği söylenmektedir. M.Bozışık.

<sup>41</sup>M.Tunçay Tevfik Bıyıkoglu'nun Batı Trakya'da Milli Mücadele adlı çalışmasına atıf yaparak, Kuva-yı Milliye deyiminin ilkin 1913'de kullandığını söylemektedir. M. Tunçay, Türkiye'de Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1981) 36. Ancak, aynı eserin II. cildinde bu tarihin 21 Eylül 1328 (1912)'e kadar gittiğini görmekteyiz. T. Bıyıkoglu, Trakya'da Milli Mücadele II (1956) 32.

<sup>42</sup>M.Tunçay a.g.y. 36.

<sup>43</sup>K.Atatürk, Nutuk (Vesikalar) (1991) vesika 285, 956.

almıştır. Bu döneme ilişkin, otobiyografisinde yer alan bir iki cümle dışında, fazla bir bilgimiz mevcut değildir<sup>44</sup>. Yine kendisinin belirttiğine göre, Yörük Ali Çetesi'nde fedai olarak savaşa katılması 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgaliyle başlar<sup>45</sup>.

Öyle görünüyor ki, oldukça kısa bir süre silahlı mücadelede yer aldıktan sonra, kesin tarihini tesbit edemediğimiz Çine köprüsü çatışmasının ardından, Köyceğiz Kuva-yı Milliye Askeri Komutanlığı'na tayin edilmiştir<sup>46</sup>. Ancak atandığı görev, doğrudan kumandanlık görevi midir yoksa kumandanlık nezdinde bir başka görev midir; açık değil. Henüz on yedi yaşında olan ve ciddi bir askeri tecrübesi bulunmayan birinin, kumandanlık görevine atanmadığını düşünmek için birçok neden vardır<sup>47</sup>.

Hüseyin Hikmet'in bu aylarda Aydın'da "Menteşe Gazetesi"ni yayımladığı belirtilmektedir<sup>48</sup>. Ancak bu bilgi doğru değildir. "Menteşe Gazetesi"nin yayımlandığı sırada kendisi Köyceğiz'de bulunmaktadır. Ayrıca, 30 Haziran 1335 (1919) ile 21 Temmuz 1335 (1919) tarihleri arasında toplam yedi sayı olarak çıkan "Menteşe Gazetesi"nin başlığında verilen bilgilere göre, sahib-i imtiyazı Hafız Sabri, heyet-i tahririye reisi Emin Kâmil ve müdür-i mesulü Şevket Emin'dir<sup>49</sup>.

<sup>44</sup>"İzmir Yunan işgalinde, Depolardan silah çekme. Kuvayımilliye gönüllülüğü. Havada meteliği tabancayla vuran Yörük Ali Efe. Zeybekler. Aydın Cephesi. Çine Köprüsü, 'Köyceğiz Kuvayımilliye Askeri Kumandanlığı'na tayin ediliş. Toprak beylerinin vurdumduymazlıkları ve nobranlıkları. Dağ Türkmenlerinin sıcak anayüreklilikleri. Litoğrafyada elle basılan Menteşe Gazetesi". H. Kıvılcımlı a.g.y.

<sup>45</sup>Suriye Makamlarına Sunulan Bildiri a.g.y.

<sup>46</sup>H.Kıvılcımlı a.g.y.

<sup>47</sup>Bazı popüler yayınlarda kumandanlık görevine atandığı söylenmektedir. Ancak, bu bilgiler, otobiyografisindeki kısa cümlelerden çıkarılan sonuçlardır. Meydan Larousse, Hikmet Kıvılcımlı maddesi, Cilt VII, 271.

<sup>48</sup>Meydan Larousse a.g.y.

Milli Kütüphane'deki orjinal nüshaları kaybolan bu gazetenin kopyalarını gönderen Muğla Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Sayın Ünal Türkeş'e müteşekkirim.

<sup>49</sup>Menteşe, Sayı: 1, 30 Haziran 1335.

Otobiyografisinde verdiği bilgilere dayanarak<sup>50</sup>, söz konusu gazetenin çıkarılmasında görev aldığı (belki de Köyceğiz’de) düşünülebilir. Ancak, sözkonusu yedi sayıda Hüseyin Hikmet imzasıyla yayınlamış herhangi bir yazıya rastlanmamıştır.

“Menteşe Gazetesi”ni bizzat kendisi yayınlamış olmasa da, sözkonusu gazete ve bölgedeki Kuva-yı Milliye çalışmalarında yer aldığı, üstelik radikal bir grubun içinde bulunduğu kesindir. Anadolu’daki eşkiyalık geleneği, yerel eşraf, Teşkilat-ı Mahsusacı subaylar<sup>51</sup> ve son olarak da gençler arasında hassas bir dengede duran Aydın ve çevresi Kuva-yı Milliye hareketi, tek başına bir araştırmanın konusu olabilecek kadar ilginçtir. Pazar ve perşembe günleri çıkan ve herşeyden bahis Türk gazetesi olan<sup>52</sup> “Menteşe Gazetesi”ni çıkarma fikri Mentешeliler Müdafaa-yı Vatan Cemiyeti üyelerinden Ulalı Cavit Bey’den çıkmış, diğer üyelerin de onayıyla İtalyanlarla ilişkiye geçilmiştir. Marmaris’deki İtalyan kumandan ve siyasi temsilcisi olan Dr. Nekarato’nun da projeyi kabul etmesinden sonra, basımevi için gerekli araçlar Haziran 1919’da Roma’dan getirilmiştir<sup>53</sup>

Mentешeliler Müdafaa-i Vatan Cemiyeti yöneticileri ve Mutasarrıf Hilmi Bey aracılığıyla İtalyanlarla sürdürülen ilişkilere karşı Aydın cep-

<sup>50</sup>H.Kıvılcımlı a.g.y.

<sup>51</sup>M.Tunçay a.g.y. 36.

<sup>52</sup>Menteşe a.g.y.

<sup>53</sup>M.Çelebi, Mentешe Gazetesi, Tarih ve Toplum, Nisan 1993 Sayı: 112, 31.

Öye görünüyor ki, Güney Ege ve Batı Akdeniz bölgesinde çatışan Yunanistan-İtalya çıkarları, bir yandan Kuva-yı Milliye’nin en azından bir bölümünü, bu bölgede İtalyan kuvvetleriyle yakın bir ilişki içine sokmuş, öte yandan bu ilişki, Yunanistan’a karşı İtalya’nın işine gelmiştir.

hesi Kuva-yı Milliye içinde bir muhalefet hareketinin varlığı ve Hüseyin Hikmet'in de bu muhalefetin üyelerinden biri olduğu anlaşılmaktadır<sup>54</sup>.

"Menteşe Gazetesi"nin 10 Temmuz 1335 (1919) tarihli 4'üncü sayısında, "İtalyanların İnsaniyeti" başlıklı yazıyla İtalyanların bölgedeki Türklere yaptıkları yardımlardan bahsedilmektedir<sup>55</sup>. Gazetenin 17 Temmuz 1335 (1919) tarihli 6'ıncı sayısında, Mentеше Mutasarrıflığının Muğla'da sıkıyönetim ilan ettiği bildirilmektedir<sup>56</sup>. Bu sıralarda, Kuva-yı Milliye içindeki çekişmeler iyice artmış görünmektedir.

Gazetenin 8'inci sayısının yayımlanmasından bir gün önce, 23 Temmuz 1919'da Muğla İtalyanlar tarafından işgal edilmiş ve Mutasarrıf Hilmi Bey'in, "Menteşe Gazetesi"nin yayına ara vereceğini de bildiren makalesi, İtalyanların bu son sayının yayımına izin vermemesi nedeniyle yayınlanamamıştır<sup>57</sup>.

İşgalden bir süre sonra Hüseyin Hikmet Muğla'dan ayrılır ve İstanbul'a gider<sup>58</sup>. İstanbul yolculuğunun amacı tıp öğrenimine başlamaktır ama Mütareke İstanbul'u çizmeli ve kalpaklı genç Kuva-yı Milliyeciyi iyi karşılamamıştır<sup>59</sup>. Tıbbiye-i Şahane'nin imtihanlarını kazanmasına

<sup>54</sup>"Elaltından İtalyanları çağıran Mutasarrıfa karşı gizli gençlik teşkilatı ve hücumlar. Muğla ansızın İtalyan işgalinde. Yunan'a karşıymış: 'Gâvur değil mi.' ". H.Kıvılcımlı a.g.y.

<sup>55</sup>Menteşe, Sayı: 4, 10 Temmuz 1335.

<sup>56</sup>Menteşe, Sayı: 6, 17 Temmuz 1335.

<sup>57</sup>M. Çelebi a.g.y. 33.

<sup>58</sup>"Yağlıboya Kartal resmiyle yayan Marmaris yolları... Sıtmanın mezarlığa çevirdiği tüm köyler. Rodos'tan İstanbul'a aktarma". H.Kıvılcımlı a.g.y.

<sup>59</sup>L.Fegan a.g.y.

Hikmet Kıvılcımlı'nın İstanbul'a gidişi ve yaşı konusundaki bilgiler biraz karışıktır. 1971'de, Türkiye'den ayrılmadan önce hasta yatağında anlattıklarından Latife Fegan'ın aktardığı yaşam hikayesinde, aynı konuyu anlatırken şunları söylüyor: "Sonra yaş meselesi çıkıyor ortaya. Şahit mahit bularak yaşını büyütecekler ama, yıl 1918, İstanbul'la Ege'nin irtibatı kesik". L.Fegan a.g.y.

Bu tarihin 1919'dan önce olamayacağı açıktır. Öyle görünüyor ki Hikmet Kıvılcımlı tarihler konusunda yanılmaktadır.



rağmen, yaşı küçük olduğu için okula kabul edilmez. Eğer bir yaş tashihi sözkonusuysa bile, bu yetmemiş olacak ki bir yıl daha Vefa Sultanisi'nde öğrenim görmüştür<sup>60</sup>.

Hüseyin Hikmet, onsekiz yaşında Vefa Sultanisi'ni bitirip, yenisinden girmiş olması gereken imtihanları kazanarak Askerî Tıbbiye'ye başlamıştır<sup>61</sup>.

1919 yılında geldiği İstanbul'da, 1920 yılında başında kalpak, ayaklarında çizme milliyetçi-mukaddesatçı bir genç olarak Tıp Fakültesi'nde öğrenciliğe başlayan Hüseyin Hikmet, burada, bir-iki yıl içinde bir komünist militan olacaktır<sup>62</sup>. Ancak, ileride de görüleceği gibi, gençlik yıllarındaki milliyetçi-mukaddesatçı eğitimi, bütün siyasal ve düşünsel yaşamında, şu ya da bu ölçüde etkisini gösterecektir.

---

USTE Dr. HKA'ndeki 328 no'lu dosyada yer alan, Fuat Fegan'ın bir notunda Hikmet Kıvılcımlı'nın 1968'in başlarından itibaren taihler konusunda yanılmaya başladığı söylenmektedir.

<sup>60</sup>Vefa Sultanisi Diploma Örneği, USTE Dr. HKA, Dosya no: 176.

<sup>61</sup>"Sultani 9'dan İmtihan ile İstanbul Tıp Fakültesi'ne". H.Kıvılcımlı a.g.y.

<sup>62</sup>"Tıbbiye camiinde askeri imamın arkasında tek sâdik cemaat: Hikmet Hüseyin Efendi!...

'Dünyayı sarsan' broşürler, gazeteler! 'Kûl yâ eyyühel-kâfirûne..' sûresinden materyalizme atlayış". H.Kıvılcımlı a.g.y.

## II. İLK SOSYALİST DÜŞÜNCELERDEN TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ YÖNETİCİLİĞİNE: 1920-1938

Hüseyin Hikmet, Tıp Fakültesi'ndeki eğitimine başladığında ya da başlamak üzereyken, 10 Eylül 1920 tarihinde, Bakû'da Türkiye Komünist Fırkası kurulmuştur<sup>63</sup>. Mütareke yıllarında, İstanbul'da şu ya da bu ölçüde faaliyet gösteren sol gruplar arasında Türkiye Sosyalist Fırkası, Müstakil Sosyalist Fırkası, Amele Fırkası, Müstakil Amele Fırkası ve Beynelminel İşçiler İttihadı gibi örgütler sayılabilir<sup>64</sup>. Bunun dışında, Mete Tunçay, "T.K.P. Doğuşu, Kuruluşu, Gelişme Yolları" adlı broşürden aktararak, 1919'da Sovyet Rusya'dan dönen 516 kişilik, Mustafa Suphi'ye bağlı bir Bolşevikler grubundan söz eder<sup>65</sup>.

### A. AYDINLIK ÇEVRESİ

Birinci bölümde sözünü ettiğimiz gibi, Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminde bir sosyal devrimle yüzyüze gelen ülkelerden biri de yenik Almanya'ydı. Almanya'nın içinde bulunduğu bu durumdan da etkilenen, işçiler ve özellikle öğrencilerden oluşan bir Türk grubu, Berlin'de, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi'ni kurmuş ve 1 Mayıs 1919'da, tek sayı çıkan Kurtuluş dergisini yayımlamışlardır<sup>66</sup>. Mete Tunçay'ın da belirttiği gibi, bu grubun bir araya gelmesindeki temel saik, kendi vatanlarının da içine düştüğü uçurumdan kurtarılmasını sağlamaktır<sup>67</sup>.

<sup>63</sup>M.Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar I (1908-1925) (1978), 217; F.Tevetoğlu, Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1967) 200.

<sup>64</sup>Bu örgütlenmeler hakkında bilgi için bk: M.Tunçay a.g.y. 69 v.d., 314 v.d.; T.Z. Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler (1986) 398 v.d., 493 v.d., 636 v.d.

<sup>65</sup>M.Tunçay a.g.y. 296.

<sup>66</sup>A.g.y. 293 v.a.

<sup>67</sup>A.g.y. 294.

Berlin'deki bu çevre, kısa bir süre içinde İstanbul'a dönmüş, sonradan, uzun yıllar Türkiye komünist hareketinin tek önderi olarak sivrilecek olan Dr. Şefik Hüsnü (Değmer)'nün de katılımıyla 20 Eylül 1919'da Kurtuluş dergisini İstanbul'da yayımlamaya başlamış<sup>68</sup> ve 22 Eylül 1919'da Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası kurulmuştur<sup>69</sup>.

Grubun bir kısmı, 1919 sonu ve 1920 başında Millî Mücadele'ye katılmak amacıyla Anadolu'ya geçmiş ve kalanlar ise 16 Mart 1920'de İngilizlerin İstanbul'u işgalinden sonra çalışmalarına ara vermişlerdir.

İstanbul grubunun çalışmalarına verdiği uzun aradan sonra, 1 Haziran 1921 tarihinde "Aydınlık Dergisi"nin ilk sayısı, yine bu grup tarafından yayımlanmıştır. Mete Tunçay'ın "Aydınlık Dergisi"nin birinci dönemi olarak nitelediği ve ilk 6 sayısının yayımlandığı bu dönem Dr. Şefik Hüsnü'nün siyasal-ideolojik ağırlığının ortaya çıkmaya başladığı dönem<sup>70</sup> olarak da değerlendirilebilir.

Hüseyin Hikmet'in, komünist gruplarla ilk ilişkisini ne zaman kurduğuna dair, elimizde kesin bir tarih bulunmamakla birlikte, George S.Harris'in iddialarına dayanarak, özellikle Aydınlık çevresiyle olan ilişkilerinin 1922'nin ilk yarısında başladığını söyleyebiliriz<sup>71</sup>.

Bu yıllarda, Hüseyin Hikmet'in, daha sonra yöneticisi olduğu bir başka örgüt, illegal olarak faaliyet göstermektedir: Türkiye Komünist Gençler Birliği<sup>72</sup>. Fethi Tevetoğlu'nun aktardığı, İstanbul Valiliği'nin Da-

<sup>68</sup>A.g.y. 298.

<sup>69</sup>A.g.y. 298; T.Z. Tunaya a.g.y.

<sup>70</sup>M.Tunçay a.g.y. 309; H.Ziya Ülken, Aydınlık Dergisinin 1920'de çıkarıldığını söyler, oysa derginin ilk sayısı 1 Haziran 1921 tarihini taşımaktadır. H.Z.Ülken, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi (1992) 382.

<sup>71</sup>G.S. Harris, Origins of Turkish Communism (1967) 136.

<sup>72</sup>M.Tunçay a.g.y.328; F.Tevetoğlu a.g.y. 384; A.Sayılgan, Solun 94 yılı (1968) 194; T. İçli, Türkiye'de Sosyalizm Tarihi I, Teori Eylül 1993, Sayı:45, 13.

hiliye Vekâleti'ne gönderdiği yazıya göre bu örgüt 1919 yılından beri faaliyettedir ve Umumî Kâtipliğini Fahri takma adı ile Cevdet yürütmektedir<sup>73</sup>. Ajan Sayılğan ise, T.K.P.'nin gençlik seksiyonu dediği bu örgütün 1923 ile 1938 arasında Baytar Cevdet, Hasan Ali (Ediz) ve Dr.Hikmet tarafından yönetildiğini öne sürmektedir<sup>74</sup>.

1922 yılı içinde, Hüseyin Hikmet, komünist hareketlerle örgütsel ilişkiler kurmuş olsa bile, T.K.G.B.'nin sade bir üyesi olmaktan öte bir görev almadığı söylenebilir. Sözkonusu örgütün 1923 tarihindeki yöneticilerinin isimlerini aktaran Tevetoğlu'nda Hüseyin Hikmet'in adına rastlamıyoruz<sup>75</sup>.

Hüseyin Hikmet'in sol düşüncelerle ilk karşılaşması Tıp Fakültesi kütüphanesinde okuduğu "L'Humanite Gazetesi" aracılığıyla ve biraz da kendiliğindedir<sup>76</sup>. Aynı dönemde Tıp Fakültesi'nde öğrenci olan Hasan Âli ve Eczacı Mektebi'nden Vasıf (Onat) ve Hasan Âli'nin yakın akrabası T.K.P. yöneticilerinden Baytar Cevdet'in<sup>77</sup>, Hüseyin Hikmet'in sol düşüncelerle ilişkisinin gelişmesinde etkili olduğu düşünülebilir<sup>78</sup>. Her ne ka-

<sup>73</sup>F.Tevetoğlu a.g.y. 384 v.a.

<sup>74</sup>A.Sayılgan a.g.y. 194.

T.İçli, Hikmet Kıvılcımlı hakkında oldukça yanlı görüşlerle kaleme alınmış yazısında, T.K.G.B.'nin 1922 yılında kurulduğunu ve Başkanlığına Hikmet(Kıvılcımlı)'in getirildiğini, her hangi bir kaynak göstermeden, öne sürmektedir. T.İçli a.g.y.

<sup>75</sup>F.Tevetoğlu a.g.y. 285.

<sup>76</sup>L.Fegan a.g.y.

<sup>77</sup>V.Onat.

<sup>78</sup>Kendisiyle görüştüğümüz Sayın Vasıf Onat, Hikmet Kıvılcımlı ile 1925'deki Ankara İstiklâl Mahkemesi sırasında tanıştığını ve bundan sonra, 1936'da komünist hareketten ayrılana kadar Hikmet Kıvılcımlı ve Hasan Âli Ediz ile birlikte bir hücre oluşturduklarını ifade etmişlerdir. Vasıf Onat ve Hasan Âli Ediz Sultanî'den sınıf arkadaşlarıdır ve bir yıl sonra Hikmet Kıvılcımlı'nın mezun olduğu Vefa Sultanisi'ni 1919 yılında bitirmişlerdir. V.Onat.

Hemen hiçbir kaynakta hakkında bilgi bulunmayan Vasıf Onat'ın anlattıklarına dayanarak kısa bir biyografisini vermekte yarar olduğu düşünülmektedir.

Kendi ifadesine göre 1904 yılında (Kilis Nüfus Müdürlüğü'nün kayıtlarına göre 1902 yılında) Kilis Kadısı'nın oğlu olarak dünyaya geldi. İkinci Meşrutiyet'in getirdiği politik ortam nedeniyle ailesi 1908 yılında İstanbul'a taşındı. 1919 yılında Vefa

dar, George S. Harris, Hüseyin Hikmet'in sol eğitimindeki en önemli kişinin Burhan Asaf (Belge) olduğunu söylüyorsa da<sup>79</sup>, ileriki yıllarda, uzun süre Dr. Şefik Hüsnü grubuna bağlılığı da gözönüne alınırsa, bu eğitim sürecinde Burhan Asaf'ın tek isim olmadığı sonucu çıkarılabilir.

Harris, Hüseyin Hikmet'in (muhtemelen) 1922 yılından itibaren işçiler arasında çalıştığını da söylemektedir<sup>80</sup>. Eğer Harris'in iddiası doğruysa, sözkonusu çalışmalar Aydınlik çevresinin yönettiği<sup>81</sup> Türkiye İşçi Derneği içinde olmak icab eder. Ancak bu konuda Harris'in yazdıkları dışında bir bilgi tespit edilememiştir.

İşçi çevresindeki çalışmalara ilişkin, doğrudan Türkiye İşçi Derneği içinde olmasa bile, Hikmet Kıvılcımlı'nın otobiyografisinde bazı ipuçları vardır. Burada, Cumhuriyet'in ilânıyla birlikte "Vazife Gazetesi" ve "Orak-Çekiç Dergisi"nden söz etmektedir<sup>82</sup>.

"Vazife Gazetesi", Eylül 1923'deki Mürettepler Grevi'nde, Mürettebin Cemiyeti organı olarak yayımlanan "Haber Gazetesi"nin, grevden sonra isim değiştirmiş halidir ve Aydınlik çevresiyle organik ilişki içindedir<sup>83</sup>.

---

Sultanisi'nden mezun olarak Eczacılık Mektebi'ne başladı. Aynı yıl sol hareketler içinde yer almaya başladı. 1925 ve 1927 yıllarında Ankara İstiklal Mahkemesi ve İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi tarafından mahkum edildi. 1929 yılında KTUVA'da eğitim görmek üzere Moskova'ya gitti. 1933 yılında Moskova'dan dönerek T.K.P.'nin Türkiye'deki yöneticisi oldu. 1935-1936 yıllarında Hikmet Kıvılcımlı ve Hasan Ali Ediz'le birlikte yayıncılık faaliyetinde bulundu. T.K.P.'nin 1936 yılında dağılmasıyla birlikte komünist hareketlerden ayrılarak memleketi olan Gaziantep'e gitti ve eczacılık mesleğine başladı. Halen Gaziantep'te yaşamaktadır.

<sup>79</sup>G.S.Harris a.g.y. 136.

<sup>80</sup>A.g.y.

<sup>81</sup>M.Tunçay a.g.y. 312.

<sup>82</sup>H.Kıvılcımlı a.g.y.

<sup>83</sup>M.Tunçay a.g.y. 339; G.S.Harris a.g.y. 125 v.a.

“Aydınlık Dergisi”, 1924 yılının yaz aylarında, düzensiz aralıklarla, sadece işçiler için yayımlanan “Fevkalâde Amele Nüshaları” çıkarmıştır<sup>84</sup>. Ocak 1925’e kadar süren “Fevkalâde Amele Nüshaları” toplam sekiz tanedir. Harris, Hüseyin Hikmet’in bu dergilerde yazdığını söylemektedir<sup>85</sup>. Ancak bu konuda araştırmacılar arasında bir uyuşma yoktur. Rasih Nuri İleri Hüseyin Hikmet’in Aydınlık grubundan olmadığını ve bu dergide hiçbir yazısının yayınlanmadığını söylemektedir<sup>86</sup>. Mete Tunçay ise, zımnen de olsa, bu dergide imzasız yazılarının çıkmış olabileceğini ifade etmektedir<sup>87</sup>. “Aydınlık Dergisi”nin Şubat 1925’de 31’inci ve son sayısı olarak yayımlanan “Fevkalâde Gençlik Nüshası”nın Hüseyin Hikmet tarafından hazırlandığına ilişkin genel bir kabul olmakla birlikte, derginin bu nüshasında da Hüseyin Hikmet imzasına rastlanmaz.

Mayıs 1925’deki tevkifata kadar Hüseyin Hikmet’in legal koşullarda çalışmadığı (bu tarihten sonra yayımcılık alanında da legal koşullar ortadan kalkmıştır) ve askerî öğrenci olduğu düşünülürse, kendi imzasıyla yazı yayınlamasının olanaksızlığı ortadadır. “Fevkalâde Amele Nüshaları”ndan sonra, Akaretler Kongresi’nin ardından, 21 Ocak 1925’de yayımlanmaya başlayan popüler yayın “Orak-Çekiç Dergisi” için de aynı şeyler söylenebilir.

Hikmet Kıvılcımlı’nın Latife Fegan’a anlattığı anılarında, öğrencilik yıllarındaki bazı eylemlerden de bahsedilir. Bunların ilki, hakkında fazla bilğimiz olmayan, okul içindeki bir protesto eylemidir<sup>88</sup>. İkinci ey-

<sup>84</sup>M.Tunçay a.g.y. 359.

<sup>85</sup>G.S.Harris a.g.y. 136.

<sup>86</sup>R.N.İleri, T.K.P Gerçeği ve Bilimsellik (1976) 48.

<sup>87</sup>“... Hikmet Kıvılcımlı’nın Aydınlık’ta imzalı bir yazısı olmasa da ... ” M.Tunçay a.g.y. 363.

<sup>88</sup>“Ağabeyi Şerafettin... Bir gün askeri okulda Dr.’u ziyarete gitmiş. Ders saati imiş. Okul komutanı Hikmet’in ağabeyine epey yakınlık göstermiş ve demiş ki: ‘Hikmet, okulumuzun iftihar vesilesi sayılacak kertede çok iyi bir talebedir. Onu çok severim. Yalnız askeri

lem, ilkinden daha önceki bir tarihte gerçekleşmiş olması muhtemel ve “Darülfünun Grevi” olarak bilinen eylemlerdir. Mütareke İstanbul’unda, üniversite öğrencilerinden bir bölümünün (Edebiyat Fakültesi öğrencileri), müderris Cenap Şahabettin, Ali Kemal, Rıza Tevfik, Hüseyin Daniş ve muallim Barsamıyan’ın üniversiteden çıkarılmalarını istemelerine yol açan<sup>89</sup> ve 29 Mart 1922’de Rıza Tevfik’in “Fuzulî’nin Mülâhazat-ı Felsefîyesi” başlıklı konferansında başlayan olaylar<sup>90</sup> grev kararıyla sonuçlanmış<sup>91</sup> ve “Darülfünun Grevi” olarak bilinen bu olaylar Temmuz ayına kadar sürmüştür<sup>92</sup>.

Bu olaylar esnasında, değişik yerlerde, Ali Kemâl, Köprülüzade Fuat, Cenap Şahabettin, Ali Reşat Bey öğrenciler tarafından yumurta yağmuruna tutulmuş<sup>93</sup> ve Hüseyin Hikmet bu eylemlere fiilen katılmıştır<sup>94</sup>.

Elimizdeki bilgiler yeterince açık olmasa da, Hüseyin Hikmet’in 1922-1925 yılları arasında şu ya da bu ölçüde yer almış olması muhtemel bütün siyasal çalışmalar, doğrudan Aydınlik çevresi ile ilişkili görünmektedir.

## B. TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ’NİN KISA TARİHİ

“Aydınlik Dergisi”, Komintern’in Beşinci Kongresi’nde Ukrayna delegesi Manuilski tarafından İstanbul’daki Komünist Partisi’nin organı

---

okulun disiplini ile bağdaşmayacak fikirleri var. Geçenlerde talebeler beyaz pusula attılar (galiba yemek ile ilgili bir oylamada protesto anlamında beyaz oy kullanmışlar). Bu işte Hikmet’in rolü çok. Bu yüzden okuldan bile kovulabilirdi. Ama yapamadım”.

L.Fegan a.g.y.

<sup>89</sup>I.Gürkan, Darülfünun Grevi ( 1971) 18.

<sup>90</sup>A.g.y. 15.

<sup>91</sup>A.g.y. 17.

<sup>92</sup>A.g.y. 78.

<sup>93</sup>Ag.y. 75 v.d.

<sup>94</sup>L.Fegan a.g.y.

olarak nitelenmiştir<sup>95</sup>. Burada, İstanbul dışında bir başka komünist partisinin olup olmadığı sorusu ortaya çıkmaktadır ve bu soru solun tarihinin yazımında tartışmalı bir konudur.

T.K.P., sol tarih yazımında yaygın kabul gören bir iddiaya göre, 10 Eylül 1920 tarihinde Bakû'da kurulmuştur<sup>96</sup>. Kerim Sadi, bu kuruluşun gerçekleştirildiği "Birinci Umumî Türk Komünistleri Kongresi"nin 10 Eylül günü değil, 3-16 Eylül tarihleri arasında toplandığını belirtmektedir<sup>97</sup>.

T.K.P'nin kuruluş tarihi olarak kabul edilen 10 Eylül 1920'den önce, değişik kaynaklara göre, birbirleriyle ilişkileri pek de açık olmayan üç ayrı komünist partisi mevcuttur.

Ajlan Sayılğan, T.K.P'nin kuruluşuna dair oldukça çelişkili iddialar içeren çalışmasında, 10 Eylül 1920'de Bakû'da T.K.P'nin bir kere daha kurulduğunu, bundan önce, T.K.P'nin kurucu önderi olarak kabul edilen Mustafa Suphi'nin, İstanbul'da kurulmuş olan T.K.P'nin dış bürosu olarak Rusya'da faaliyet gösterdiğini yazmaktadır<sup>98</sup>.

<sup>95</sup>M.Tunçay a.g.y. 347.

<sup>96</sup>F.Tevetoğlu a.g.y. 200; M.Tunçay a.g.y. 217; A. Sayılğan a.g.y. 97.

<sup>97</sup>Aktaran M.Tunçay a.g.y. 225.

<sup>98</sup>A.Sayılğan a.g.y. 96.

Sayılğan, zikredilen çalışmasının 83'üncü sayfasında, 1925 tevkifatında Dr. Şefik Hüsnü'nün üzerinde ele geçtiğini söylediği belgede "Türkiye Komünist Partisi, amelenin en şuurlu fertlerinden mürekkep inkılâpçı ve şuurlu bir teşekküldür. 'Aydınlık grubu'nun etrafındaki inkılâpçı Amele Sendikalarının 'en şuurlu efradı' ile rumlardan mürekkep T.İ.U. Amele grubu ve Hınçak Cemiyetinin sol grubu birleşerek Türkiye Komünist Partisi'ni teşkil etmişlerdir" bilgisinin bulunduğunu belirtmektedir. Bu doğrusa, bu örgütün, Aydınlık dergisinin yayımlanmaya başladığı 1 Haziran 1921 tarihinden önce kurulmuş olamayacağı açıktır.

Burada, yanlış olarak T.İ.U. Amele grubu adıyla geçen örgüt, Beynelminel İşçiler İttihadı, ya da fransızca adıyla Union Internationale du Travail (U.İ.T.)'dir.

Mete Tunçay da bu örgütün, gizli T.K.P.'nin kuruluşunda Aydınlık çevresiyle işbirliği yaptığını söylemekte ve kuruluş tarihini 1921 yaz başı olarak vermektedir. M.Tunçay a.g.y. 315.



İkinci komünist partisi, Mütareke'den sonra kaçan önde gelen itihâçılardan bir grubun Bakû'da kurduğu Türkiye Komünist Fırkası'dır<sup>99</sup>. Bakû'da bulunan Halil ve Nuri Paşalara îsâle memur edilmiş olan Topçu Mülazimi İbrahim Efendi'nin 15'inci Kolordu Komutanlığına ilet-tiği, Türkiye Komünist Fırkası'nın Heyet-i Temsiliye'ye hitaben yazdığı raporun tarihi 5 Nisan 1336 (1920) olduğuna göre<sup>100</sup>, bu partinin Nisan ayından önce kurulmuş olduğunu düşünebiliriz.

Söz konusu partinin merkez komitesi Halil Paşa, Doktor Fuat (Sabit), Süleyman Sami, Erkân-ı Harp Mustafa, Baha Sait ve Süleyman Nuri beylerden müteşekkil olup, Propaganda Şubesi Şefi Salih Zeki Bey'dir. Ayrıca, Harekât Şubesi'nde Yakup ve üç Rus Bolşeviği görev almış-tır<sup>101</sup>. Kronolojik olarak ilk Türk komünist partisi olarak görünen bu par-

---

Dipnotu uzatmak pahasına, çok önemli bir noktanın da işaret edilmesi gerekmektedir. Bu çalışma yazım aşamasına geldiğinde, USTE'nin bir projesi çerçevesinde hazırlanan "Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)" başlıklı çalışmanın Türkçesi yayımlandı. Erik Jan Zürcher ve Mete Tunçay'ın derlediği bu çalışmada F.Ahmad, F.Adanır, P.Dumont, P.Noutsos, D.Yalimov ve A.Ter Minassian'ın Osmanlı İmparatorluğu'nda azınlık gruplarının sosyalist faaliyetleri ile ilgili olarak verdikleri çok önemli bilgiler vardır. Bu çalışma, azınlık gruplarının sosyalist faaliyetlerinin Cumhuriyet sonrasına ilişkin olarak da araştırılması gerektiğini ortaya çıkarmaktadır.

Azınlıklara karşı, Cumhuriyet sonrasındaki en şiddetli eleştirilerin yazarı Hikmet Kıvılcımlı'dır. Kıvılcımlı, özellikle Rum sosyalistlerini hedef alarak (belki de İstanbul'da azınlıklar içinde çoğunluk oldukları için) "bundizm" suçlaması yapmaktadır. Bu suçlamayı, mütareke yıllarına kadar da götürmektedir:

"Mütareke yıllarında, İstanbul'da kaynaşan işçi hareketi akımları içinde, bizim bundizm de bula bula D.W.W (Amerikan anarko- sendikalizmi) örgütünün bir şubesini buldu ve dönemine göre onda epey 'gazve'ler yaptı. H.Kıvılcımlı, Parti ve Fraksiyon bk: Yol 1 (1992) 271.

Aynı gruptan, 1925 kongresi ve 1927 1 Mayıs'ı ile ilgili yorumlarında yine "Bund" diye sözetmektedir. Öyle görünüyor ki, T.K.P. içinde azınlıkların en az 1928'e kadar süren bir muhalefetleri var ve bu muhalefet partinin Türkleşmesi tartışması ile yakından ilgilidir: "Bir Bundistin Seka'ya giremeyişi 'Türk'lerin 'azınlık'lara karşı bir sıkıyönetimi sayılır". H.Kıvılcımlı a.g.y. 282.

<sup>99</sup>M.Tunçay a.g.y. 111; "Bakû'da Halil Paşa'nın dahi dahil olduğu Baha Sait, Doktor Fuat (Sabit), Küçük Talât beylerle ahiren bu taraftan geçen erkân-ı harp Mustafa ve sair zabitanadan mürekkep bir Türk Komünist Fırkası teşekkül etmiş ...". K.Karabekir, İstiklâl Harbimiz (1988) 642.

<sup>100</sup>K.Karabekir a.g.y. 580 v.d.

<sup>101</sup>K.Karabekir a.g.y. 580 v.d.

tide yer alan isimler, Türk komünizminin kökenlerini ve Bolşeviklerin reel-politik yaklaşımlarını açıklamak bakımından ilginçtir. Eski Zor Muhtasarı olan Salih Zeki, 1-8 Eylül 1920 tarihlerinde düzenlenen Doğu Halkları Kurultayı'na Mustafa Suphi çevresinden Türkiye temsilcisi olarak giren Bahaeddin Şakir gibi<sup>102</sup>, 1915'deki Ermeni Tehciri'nden sorumlu tutulan<sup>103</sup> eski İttihatçıların Parti'de yer alması, o dönemdeki Sovyet dış politikasıyla açıklanabilir. Ayrıca, Salih Zeki'nin 1922'ye kadar Komintern'de faaliyet göstermiş olması ihtimali de vardır<sup>104</sup>.

Üçüncü parti ise, Ankara Hükümeti nezdindeki ilk resmî Sovyet temsilcisi Şerif Manatov'un etkileriyle, 1920 baharında veya yaz başında, Anadolu'da (Ankara'da) örgütlenen bir çevredir<sup>105</sup>. Ankara'da kurulan T.K.P'nin ileri gelen üyeleri arasında Binbaşı Salih (Hacıoğlu), Muallim Mustafa (Nuri), Şeyh Kudbettin ve Ziyetullah (Nuşirevan) da vardır<sup>106</sup>. Ayrıca, Meclis'teki Halk Zümresi azalarının bir kısmı (Tokat Mebusu Nâzım grubu) bu partiye girmişlerdir<sup>107</sup>.

<sup>102</sup>M.Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar, 215; Birinci Doğu Halkları Kurultayı; Bakû 1-8 Eylül 1920 (Stenoyla tutulmuş tutanak), çev. Ali Alev (1975) 86, 235.

<sup>103</sup>Vahakn N.Dadrian, The Naim-Andonian Documents on the World War I Destruction of Ottoman Armenians: The Anatomy of a Genocide, IJMES, August 1986 no: 3, 311 v.d.

<sup>104</sup>M.Tunçay a.g.y. 275.

<sup>105</sup>A.g.y. 177.

<sup>106</sup>A.g.y. 177 v.d.

Eski bir ittihatchı olan Salih Hacıoğlu ve 1915 gibi, Türk Milliyetçiliği açısından önemli bir yılda, İ.T.C.'yle yakın ilişki içinde olan Türk Ocakları'nın yayımlandığı Türk Yurdu dergisinde yazıları yayınlanan Ziyetullah Nuşirevan'ın hayatları trajik bir sonla noktalanır. 1922 güzünden sonra Sovyetler'e yerleşen Ziyetullah Nuşirevan sonradan akıl hastası olmuş, 1928'de gözden düşen Salih Hacıoğlu da aynı yıl Sovyetler'e yerleşmiş ve 1954'da Altaylar'daki Barnavul kampında sürgünde ölmüştür. M.Tunçay, Eski sol üzerine Yeni Bilgiler (1982) 194, 205 v.a.; F.Tevetoğlu a.g.y. 186.

Hikmet Kıvılcımlı da, o dönemdeki birçok öğrenci gibi Türk Ocakları'na devam etmiştir. H.Kıvılcımlı, Kendi Kaleminden Hayatı, sosyalist 18 Ekim 1975 sayı: 45.

<sup>107</sup>M.Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar I (1978) 177 v.d.

Parti'nin kuruluşunun Haziran ayında ya da daha önce olması gerekir. Mete Tunçay'ın çevrim yazısını verdiği "Türkiye Komünist Partisi Umumi Nizamnamesi", Ankara, Haziran 1920 tarihini taşımaktadır. M.Tunçay a.g.y. 177 v.d.

Bu üç örgüt içinde, İ.T.C. ile ilişkisi en az görüneni İstanbul grubudur. Gruplar arasındaki bu ayırım, daha doğrusu İstanbul grubunun farklılığı Bakû'da toplanan Kongre'de görülecektir.

Üç grubun katılımıyla, 10 Eylül 1920'de biraraya gelen komünistler yeni bir parti oluşturmuş ancak bu beraberlik fazla uzun sürmemiştir.

Mustafa Suphi'nin ondört arkadaşıyla birlikte 28/29 Ocak 1921 tarihinde öldürülmeleri<sup>108</sup>, 1920'nin son aylarından itibaren Ankara'da sol hareketlere karşı başlatılan baskı politikası, Mustafa Suphi'nin Bakû'da kalan partisinin Komintern'in IV. Kongresinden önce tamamen tasfiye edilmesi<sup>109</sup> sonunda, Bakû'da kurulmuş olan bu örgüt fiilen ortadan kalkmıştır.

Ankara'da faaliyet gösteren ve 7 Aralık 1921'de THİF olarak yasal faaliyete başlayan grup tarafından 1922 yılının muhtemelen Eylül ayında Ankara'da düzenlenen, sözü edilen baskı politikalarından bir uygulama olarak yasaklanan ve gizli olarak toplanan kongre, bazı yazarlar tarafından T.K.P.'nin ikinci kongresi olarak kabul edilmektedir<sup>110</sup>. Bir başka kaynakta bu kongre konusunda şüpheli bir ifade vardır. H.Erdal takma adıyla yazan T.K.P.'nin son dönem yöneticilerinden Aydın Meriç, Bakû'da 1920'de seçilen parti liderlerinin öldürülmesinden sonra örgütün bir anlamda dağıldığını, yurt dışındakilerin Bolşevik Partisi'ne (SBKP) katıldığını, Türkiye'de ise, ikisi de ayrı ayrı Komintern'e bağlı iki komünist ör-

<sup>108</sup>M.Tunçay a.g.y. 226 v.d.; F.Tevetoğlu a.g.y. 243 v.d.; A.Sayılğan a.g.y. 122 v.d.

<sup>109</sup>M.Tunçay a.g.y. 275.

Komintern'in IV. Kongresi Ekim 1922 tarihinde yapılmıştır. H.Weber, III. Enternasyonal 1919-1943 (1979) s.I.

Ankara'da sol hareketlere karşı baskı politikaları uygulamaya konulmadan önce, 7 Aralık 1921'de Ankara'daki gizli T.K.P., Yeşil Ordu'dan bazı kimselerin de katılımıyla Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası adı altında yasallaşmıştır. M.Tunçay a.g.y. 185 v.d.

<sup>110</sup>M.Tunçay a.g.y. 276 v.d.

gütün faaliyet gösterdiğini öne sürmekte ve Ankara Kongresi'nin resmî bir kongre olmadığını söylemektedir<sup>111</sup>. Ayrıca, İbrahim Topçuoğlu da Ankara'da yapılan THİF kongresini T.K.P. kongresi olarak saymamaktadır<sup>112</sup>. Ankara Kongresi'nin ikinci kongre sayılıp sayılmaması konusunda ihtiyatlı bir dil kullanan R. Nuri İleri, Topçuoğlu'na cevap olarak yazdığı kitabında, Ankara Kongresi'ne Komintern temsilcisi olarak Sado-ule ve Zorin adlı iki komünistin katıldığını ve Ahmet Cevat (Emre)'ın da tercüman olarak geldiğini belirtmektedir<sup>113</sup>. Bilindiği gibi, Komintern'in seksiyonu konumunda olan ulusal komünist partilerinin kongrelerinde, Komintern'i temsilen gözlemcilerin katılması ve kongreye ilişkin raporlar hazırlamaları o dönemin resmî uygulamalarındandır<sup>114</sup>. R.N.İleri'nin kaynak göstermeden zikrettiği iki Komintern gözlemcisinin yanısıra, THİF'nin kongresinin yapıldığı 1922 Eylülünde, iki başka Komintern temsilcisi daha Ankara'dadır ve kongreye katıldıkları bilinmektedir. Bu temsilcilerin kongreye katılmak gibi resmî bir görevleri yoktur ama sadece Komintern'den değil, Fransa, Almanya ve Rusya'dan da temsilcilerin hazır bulunduğunu söylemektedirler<sup>115</sup>. Leonid ve Friedrich adlı bu iki gözlemcinin, oryantalist bir seyyahın kaleminden çıkmışa benzeyen yorumları, kongrenin resmî bir kongre olduğunu belirtmesi açısından önemlidir.

Kongre sonunda seçilen Merkez Komitesi şu üyelere oluşuyordu: Salih (Hacıoğlu), Affan Hikmet, Tokat Mebusu Nazım, Ahmet

<sup>111</sup>Aktaran: Y.Küçük, Aydın Üzerine Tezler V (1988) 361.

<sup>112</sup>İ.Topçuoğlu, Neden 2 Sosyalist Parti? (1976) 15.

<sup>113</sup>R.N.İleri a.g.y. 20.

<sup>114</sup>R.N.İleri a.g.y. 47. M.Tunçay, bu kongreye ilişkin belgelerin Tiflis'teki SBKP Arşivi'nde bulunduğunu belirtmektedir. M.Tunçay, Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler, 213.

<sup>115</sup>Leonid- Friedrich, Ankara 1922; İki Komintern Gözlemcisinin Kurtuluş Savaşı Değerlendirmeleri (1985) 57 v.d.

Hilmi, Edip, Mehmet Ali ve Ata Çelebi<sup>116</sup>. Mete Tunçay, İstanbul'dan Dr. Şefik Hüsnü'nün de listeden seçildiğini belirtmektedir<sup>117</sup>.

Bu kongre resmî bir kongre olarak kabul edilsin ya da edilmesin, örgütün bir sürekliliği olmadığı da açıktır. Ekim 1922 ile Haziran 1924 tarihleri, yani Komintern'in IV'üncü ve V'inci Kongreleri arasında, Türkiye'de bir Komünist Partisi'nin kurulduğu, dağıtıldığı, yeniden kurulduğu, yeniden dağıtıldığı V'inci Kongre'de açıklanmıştır<sup>118</sup>.

Bu dönemden sonra, Mete Tunçay'a göre Üçüncü Kongre<sup>119</sup>, İbrahim Topçuoğlu'na göre İkinci Kongre<sup>120</sup> ve R.Nuri İleri'ye göre Toparlanış Kongresi<sup>121</sup> olan, 1925 İstanbul Kongresi toplanmıştır.

### C. T.K.P.'NİN 1925 İSTANBUL KONGRESİ

Sol tarih yazımı tarafından çok farklı değerlendirmelere tâbi tutulan bu Kongre, Dr. Şefik Hüsnü'nün evinde, 1 Ocak 1925 günü toplanmıştır<sup>122</sup>. Kongre'ye değişik gruplardan delegeler katılmıştır. Temsil ettikleri gruplara göre bu delegeler şunlardır;

a. T.K.P. Birinci Kongresi'nden; Ali Rıza (Keskin), Dr. Şefik Hüsnü, Sadrettin Celâl (Antel), Mustafa (Börklüce) ve Salih (Hacıoğlu);

b. Doğu Emekçilerinin Komünist Üniversitesi'nden; Nazım Hikmet (Ran), Hüsamettin (Özdoğu), Şevket Süreyya (Aydemir), Lâz İsmail (Bilen), Van'lı Kâzım (Kip), Hamdi Alev (Şamilov);

<sup>116</sup>A.Sayılgan a.g.y. 460.

<sup>117</sup>M.Tunçay a.g.y. 278.

<sup>118</sup>A.g.y. 348.

<sup>119</sup>A.g.y. 362.

<sup>120</sup>İ.Topçuoğlu a.g.y. 15, 96 v.d.

<sup>121</sup>R.N.İleri a.g.y. 47.

<sup>122</sup>M.Tunçay a.g.y. 362.

c. İşçi Kesimi'nden; Dr. İhsan (Özgen), Faik Usta (Topçu), Abdülkerim (Soyka), Elektrikçi Nuri, Seyfettin Osman;

d. Aydınlık Çevresinden; Vedat Nedim (Tör), Hasan Âli, Ali Cevdet, M.Vehbi (Sarıdal) ve Hüseyin Hikmet<sup>123</sup>.

Katılan bütün delegelerin Merkez Komitesi üyesi olarak kabul edildiği söylenen bu Kongre'de yedi kişilik bir İcra Komitesi seçilmiş ve görev dağılımı yapılmıştır. Dr. Şefik Hüsnü'nün oy birliğiyle Merkez Komitesi sekreterliğine getirildiği bu toplantıda seçilen İcra Komitesi'nin diğer üyeleri şunlardır :

Sekreter Vedat Nedim; Neşriyat, Sadrettin Celâl ve Şevket Süreyya; Teşkilât, Elektrikçi Nuri ve Ali Cevdet; Gençlik, Hüseyin Hikmet<sup>124</sup>.

<sup>123</sup>İ.Topçuoğlu a.g.y. 97 v.d.

Tevetoğlu'nun çalışmasında, bu Kongre'de Merkez Komitesi'ne seçildiğini söylediği iki farklı isim yeralmaktadır. Profintern temsilcisi olarak Mahmud ve harici irtibat sorumlusu olarak Hüseyin Said. F.Tevetoğlu a.g.y. 395.

Burada sözü edilen Mahmud'un adı, Merkez Komitesi üyesi olarak, 1927 İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi duruşmalarında da geçmektedir. J. Ergüder, 1927 Komünist Tevkifatı (1978) 47.

R.N.İleri, Hasan Âli Ediz ile Hikmet Kıvılcımlı'nın gençlik delegesi olarak katıldıklarını, Hikmet Kıvılcımlı'nın Aydınlık grubundan olmadığını, Aydınlık'ta hiçbir yazısı çıkmadığını; sayılanların dışında çeşitli bölgelerden delegelerin ve ayrıca azınlık gruplarından (örneğin Pan Ergatikon) delegelerin de katıldığını, Ankara delegesi Emin (Sekûn)'in kasten anılmadığını söylemektedir. R.N.İleri a.g.y. 48.

En azından azınlık delegesi doğru görünmektedir. Kongre'ye katıldığı kesin olan Hikmet Kıvılcımlı, Kongre'nin üzerinden 10 yıl geçmeden yazdığı kitapta bundan söz etmektedir:

"Türkiye Komünist Partisi'nin ikinci kongresi dedik, Bolşevik Parti'nin birinci kongresine benzer. Orada adeta bütün dağınık devrimci hareketlerin bir derlenip toparlanma girişimi seziliyordu. Kongre'de anarko- bundizmin de en çok proleter olan bir delegesi bulundu. Ve anarko-bundizm; bu derlenme içinde, ortaya hiçbir tez atmamasına karşın, daha o zamandan beri beliren ve sonra gözetçi ve denetçiliğe soysuzlaşan Aydınlık pasifizmine karşı, Parti'nin devrimci ve genç kanadını tuttu". H.Kıvılcımlı, Parti ve Fraksiyon, bk: Yol 1 (1992) 272.

Ajlan Sayılın, bütün yazarların Kongre olduğunu söylediği bu toplantı için plenum diyor. A.Sayılgan a.g.y. 183.

<sup>124</sup>İ.Topçuoğlu a.g.y. 103; M.Tunçay a.g.y. 362 v.a.

Bunların dışında, iç örgütlerin denetimiyle Mustafa (Börklüce) ve Ali Rıza (Keskin) ve Dış Büro işleriyle İsmail, Hüsamettin ve Hasan Âli görevlendirilmiştir<sup>125</sup>.

Eğer Hüseyin Hikmet bu kongre sonunda görev almışsa, ki İ. Topçuoğlu ve M. Tunçay'a göre gençlik sorumlusu olmuştur ve R.N. İleri'ye göre Kongre'ye gençlik delegesi olarak katılmıştır, aldığı bu görevin içinde TKGB'nin yönetilmesi de olmak gerekir. Hüseyin Hikmet, 1927 yaz-güz tutuklamalarıyla başlayıp, 1928 başında mahkeme kararı açıklanan ve 1927 Komünist Tevkifatı olarak bilinen davada TKGB'nin yöneticisi olarak yargılandığına ve bu iki tarih arasında 1926 Viyana Konferansı dışında bilinen bir görev değişimi olmadığına göre, elimizde bir belge olmasa da, bu tarihi Hüseyin Hikmet'in TKGB'nin yöneticiliğine getirildiği tarih olarak kabul edebiliriz<sup>126</sup>.

#### D. TÜRKİYE KOMÜNİST GENÇLER BİRLİĞİ

Komünist Enternasyonal'in I.Kongresi'nden sonra, uluslararası bir komünist gençlik örgütünün kurulması kararı alınmış ve Ağustos 1919'da Viyana'da, Rusya, Almanya, Avusturya ve Polonya'daki komünist gençlik örgütlerinin temsilcilerinin katıldığı bir toplantıyla bir Hazırlık Komitesi seçilmiştir<sup>127</sup>.

---

Burada yapılan Merkez Komitesi- İcra Komitesi ayrımı hakkında, M.Tunçay, T.K.P.'nin Bakû'de olandan farklı bir örgütlenme şemasının olmaması gerektiğini düşünerek, sonradan bir şüphe belirtmektedir. M.Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar II (1992) 20.

<sup>125</sup>İ.Topçuoğlu a.g.y.; M.Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar I (1978) 362.

Farklı bir Merkez Komitesi listesi için bk: F.Tevetoğlu a.g.y. 395. Tevetoğlu'nun verdiği bu listede Hüseyin Hikmet adı yoktur.

<sup>126</sup>Bu Kongrenin (1925 Kongresi) ilginç özelliklerinden biri de, Komintern'in Haziran 1924'deki V. Kongresinde alınan bütün partilerin bolşevikleştirilmesi kararının hemen ardından yapılmış olmasıdır. Bk; H.Weber a.g.y. 83 v.d.

<sup>127</sup>Privalov, Dünya Komünist Gençlik Örgütleri Kısa Tarihi (1976) 103 v.a.

Kuruluş kongresi 20 Kasım 1919'da Berlin'de toplanan bu örgüt, kısa sürede Moskova'daki Komünist Enternasyonal'in mutlak bir dene-timi altına girmiştir<sup>128</sup>.

Örgütün Üçüncü Enternasyonal'e girmesi, bu ilk kongrede 8 olumsuz oya karşılık 17 olumlu oyla kabul edilmiştir<sup>129</sup>. Kuruluş Kon-gresine sadece Enternasyonal'i destekleyen örgütler çağrılı olmasına rağ-men, Enternasyonal'in denetimine direnen bu örgüt 1925'de tamamen Moskova'nın denetimine girmiştir<sup>130</sup>.

Komünist Gençlik Enternasyonal'ine bağlı olarak faaliyet gösteren TKGB'nin ne zaman kurulduğu hakkında, elimizde kesin bir bilgi yok. T. İçli, herhangi bir kaynak göstermeden, kuruluş tarihi olarak 1922'yi ver-mektedir<sup>131</sup>. A.Sayılgan'ın verdiği bilgiye göre ise, kuruluş tarihi 1923'tür<sup>132</sup>.

Tevetoğlu'nun İstanbul Valiliği'nin Dahiliye Vekâleti'ne yazdığı 26 Mayıs 1923 tarihli yazısından aktardığına göre, bu tarihte faal bir TKGB vardır<sup>133</sup>. Aynı örgüt, bu yıl yargılanan komünistlere ilişkin bidayet müddeiumumiliğinin iddianamesinde de zikredilmektedir<sup>134</sup>.

<sup>128</sup>" ... fakat kongre için hazırlık yapılırken, yalnız Üçüncü Enternasyonal Platformunu destekleyen örgütlerin çağrılması kararlaştırıldı". A.g.y. 104.

<sup>129</sup>A.g.y. 107.

<sup>130</sup>"Komünist Gençlik Enternasyonal'i'nin yabancı seksiyonlarına Sovyetler Birliği Leninist Komünist Gençlik Birliği'nin önderliği, 1925 başlarında, örgütsel bir form olarak kabul edildi". A.g.y. 180.

Bu bağlamda T.K.G.B.'nin de Moskova'nın denetiminde bir örgüt olduğu açıktır.

<sup>131</sup>T.İçli, Türkiye Sosyalizm Tarihi I, Teori, Ekim 1992, Sayı:34.

<sup>132</sup>A.Sayılgan a.g.y. 194

Ancak, Sayılgan'ın verdiği bilgiler çelişkilidir. Bir yandan 1923'ten 1938'e kadar gençlik seksiyonunun Baytar Cevdet, Hasan Ali ve Hikmet Kıvılcımlı tarafından yönetildiğini söylerken, öte yandan 1928'de bu örgütün yöneticiliğine Emin (Sekûn)'in geçtiğini söylemektedir. A.Sayılgan a.g.y.

<sup>133</sup>F.Tevetoğlu a.g.y. 383 v.d.

<sup>134</sup>M.Tunçay a.g.y. 328.



TKGB'nin bu dönemdeki faaliyetleri hakkında fazla bilgimiz yok. Ancak, Kerim Sadi'nin Son Saat ve Cumhuriyet gazetelerinden aktardığı "Tıbbiyeli Komünistler" olayının, TKGB'nin örgütlenme çalışmaları içinde değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nin emri üzerine İstanbul Merkez Kumandanlığı'nca Tıbbiye öğrencileri arasında yürütülen ve 1925 Mart ayının sonlarında başlatılan<sup>135</sup> soruşturmanın önemli sanıklarından biri de Hüseyin Hikmet'tir.

Askeri Tıbbiye öğrencileri arasında giderek artan komünistlik fikirlerinden endişeye düşen Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nin emriyle İstanbul Merkez Kumandanlığı tarafından soruşturma başlatılmış ve mülâzim-i evvel Doktor Mümtaz Bey ile birlikte Hüseyin Hikmet'in de içinde olduğu 9 öğrenci tutuklanmıştır<sup>136</sup>.

Soruşturmada, sözkonusu kişilerin Aydınlık kütüphanesi olarak bilinen ve komünist yayınlar satan bir kitabevine devam ettikleri, bazı komünistlerle gizli toplantılar düzenledikleri ve Rusya'dan propandaya yönelik yayınlar getirilerek işçiler arasında dağıtıldığının ortaya çıktığı ileri sürülmektedir<sup>137</sup>.

Tutuklu bulunan sanıklardan 8 öğrenci bir süre sonra tahliye edilmiş ancak Doktor Mümtaz ve Hüseyin Hikmet'in tutukluk halleri devam etmiştir<sup>138</sup>. Bu iki sanığın bir komünist örgüt oluşturmak ama-

---

<sup>135</sup>K.Sadi a.g.y. 695.

<sup>136</sup>A.g.y. 692.

<sup>137</sup>A.g.y. 692.

<sup>138</sup>A.g.y. 693 v.d.

ciyla toplantılar düzenlediği, kendilerine mahsus bir program, alâmet-i farika ve beyannameler hazırladıkları iddia edilmektedir<sup>139</sup>.

Ancak sürdürülen bu soruşturma, herhangi bir mahkemeye gerek görülmeden sonuçlandırılmıştır<sup>140</sup>.

T.K.P.'nin bu yıl içinde gençliğe yönelik faaliyetlerinin en çok bilineni, 18 Şubat 1925 tarihinde, "Aydınlık Dergisi"nin otuzbirinci ve son sayısı olarak yayımladığı "Fevkalâde Gençlik Nüshası"dır<sup>141</sup>.

Kısaca özetlenen Tıbbiyeli Komünistler olayından bir ay önce yayımlanan "Aydınlık Dergisi"nin Fevkalâde Gençlik Nüshası, T.K.P.'nin 1925 Kongresi'nin ardından, gençlik içinde yoğun bir çalışmayı hedeflediğini göstermektedir.

Hüseyin Hikmet tarafından hazırlandığı söylenen<sup>142</sup> derginin içinde yer alan yazılar şöyledir; Yaşta ve Başta Gençlik, Türkiye Gençliğinin Sınıf-ı Mevkii, İnkılâbî Vecizeler, 1 Mayıs, Komsomol (Marş), Türkiye'de İşçi Gençliğin Vaziyeti, Köylü Gençlik, Cihan İşçi Gençliğinin Vaziyeti, Bugünkü Gençlik ve Yarınki İnkılâb, Anadolu, Karl Libkneht, Rosa Luksenburg, Harab Çiftlikte İki Köpek, Bir İnsan<sup>143</sup>.

<sup>139</sup>A.g.y. 693 v.d.

Kendisine mahsus program, alâmet-i farika ve beyannameleri olan bir teşkilatın T.K.P.'nin bilgisi dışında olamayacağı muhakkaktır. Aktarılan bilgiler doğruysa bu örgüt TKGB olmak gerekir.

<sup>140</sup>28 Nisan 1925 tarihli Cumhuriyet gazetesi haberi şöyle vermektedir:

"... Bunların komünistliğe karşı sadece mütemayıl buldukları anlaşılmiş ise de bilfiil nizam-ı içtimaiyi haleldar edecek bir hareketleri görülmediği cihetle, kâffesi Bayramın birinci günü tahliye edilmiştir. Talebeler mekteplerine iade edilmiş olmakla beraber, Kolordu Mahâkim Şubesinde, berây-ı muhakeme Divân-ı Harbe tevdi edilip edilmeyecekleri malum değildir. Maamafih mamaileyhinin müddet-i mevkufiyetleri cezay-ı kâfi addedilerek, muhakemelerine lüzum görülmeyeceği zan edilmektedir".

Aktaran K.Sadi a.g.y. 698.

<sup>141</sup>Aydınlık Fevkalâde Gençlik Nüshası, 18 Şubat 1925, Sayı: 31.

<sup>142</sup>M.Tunçay a.g.y. 363.

<sup>143</sup>Aydınlık Fevkalâde Gençlik Nüshası, 18 Şubat 1925.

Nazım Hikmet, Kerim Sadi, Memduh Cevdet, Burhan Asaf gibi isimlerin yer aldığı dergideki, Ahmet Tevfik imzasıyla yayınlanan Türkiye Gençliğinin Sınıf-ı Mevkiî başlıklı yazının Hüseyin Hikmet'e ait olabileceği belirtilmektedir<sup>144</sup>.

### E. 1925 ANKARA İSTİKLÂL MAHKEMESİ

13 Şubat 1925 tarihinde, Genç ilinde, Şeyh Sait önderliğinde başlayan ayaklanmanın bastırılmasına yönelik olarak Fethi Bey Hükümetinin aldığı bir dizi önlem HF'nca yeterli görülmemiştir. Yeni muhalefet partisi (Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası) karşısında çözülmeye bir önlem olarak düşünüldüğü söylenen Fethi Bey hükümetine karşı, HF'ndeki köktencilerin Şeyh Sait ayaklanmasını bahane olarak kullandıkları iddia edilmektedir<sup>145</sup>.

Ayaklanmadan üç hafta önce, T.K.P. işçilere yönelik bir haftalık yayın olarak "Orak-Çekiç Dergisi"ni yayımlamaya başlamıştır<sup>146</sup>.

Ayaklanmadan iki hafta sonra yayımlanan "Orak-Çekiç Dergisi"nin 26 Şubat 1925 tarihli altıncı sayısındaki manşet ayaklanma ile ilgilidir. Ayaklanmanın irticai bir içeriği olduğunu söyleyen Orak-Çekiç, ayaklanmanın başında Şeyh Sait'in değil, derebeyliğin durduğunu yazılmaktadır<sup>147</sup>. Ayrıca ilk sayfada "Kahrolsun İrtica" başlıklı ve Kerim Sadi tarafından kaleme alındığı söylenen yazı ise, yapılan mücadelenin

<sup>144</sup>F.Fegan, Dr. Hikmet Kıvılcımlı Bibliyografyası (1977) 76.

Aydınlık Fevkalâde Gençlik Nüshası'nın çevrim yazısı Atillâ Türk tarafından yayımlanmıştır. Haz.:A.Türk, Aydınlık Fevkalâde Gençlik Nüshası, Odak Yayınları, İstanbul 1976.

<sup>145</sup>M.Tunçay, Türkiye'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1981) 137.

<sup>146</sup>M.Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar I (1978) 359; A.Sayılğan a.g.y.184.

Derginin ilk sayısı 21 Ocak 1925'de yayımlanmıştır. Hikmet Kıvılcımlı bu dergi çalışmalarında yer aldığını belirtmektedir. H.Kıvılcımlı, Kendi Kaleminden Hayatı, Sosyalist 18 Ekim 1977, sayı: 45.

<sup>147</sup>M.Tunçay a.g.y. 364 v.a.

Büyük Millet Meclisi'ndeki aşırı sol burjuvazinin gericilerle yaptığı bir mücadele olduğunu belirtmektedir<sup>148</sup>. Dergi, 5 Mart 1925 tarihli yedinci ve son sayısında da HF'na desteğini sürdürmektedir<sup>149</sup>; oysa aradan birkaç ay geçmeden komünistler, şiddetle eleştirdikleri gericilerle aynı mahkemenin önüne çıkacaklardır.

Meclis'te sertlik isteyen bir önerenin kabulünden sonra Fethi Bey hükümeti istifa etmiş ve yerine kurulan İsmet Paşa hükümeti 4 Mart 1925'de 23 muhalif ve 2 çekimser oya karşı 155 oyla güven alarak aynı gün bir Tahrir-i Sükûn Kanunu çıkarttırmış ve iki tane İstiklâl Mahkemesi kurulmuştur<sup>150</sup>.

7 Mart 1925 günü yapılan seçimlerle tesbit edilen İstiklâl Mahkemeleri üyelerinden, konuyu ilgilendiren Ankara İstiklâl Mahkemesi üyeleri şunlardır:

Başkan: Ali (Çetinkaya), Savcı: Necip Ali (Küçük), Üyeler: Kılıç Ali ve Ali (Zırh), Yedek üye: Dr. Reşit Galip.

Hükümet, Tahrir-i Sükûn Kanunu'na dayanarak basının susturulması yoluna gitmiş ve birçok gazete kapatıldığı gibi bazı gazeteciler de tutuklanarak İstiklâl Mahkemelerinde yargılanmışlardır.

Hükümetin 6 Mart 1925 günü, kapatılmasına karar verdiği gazete ve dergiler arasında "Aydınlık" ve "Orak-Çekiç" de vardır. T.K.P. Bursa'da yayımlanan "Yoldaş" gazetesiyse propaganda faaliyetlerine devam etmişse de, bir süre sonra bu gazete de kapatılmıştır.

<sup>148</sup>A.g.y.

<sup>149</sup>A.g.y. 366.

<sup>150</sup>M.Tunçay, Türkiye'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1981) 139.

Dergi ve gazetelerin kapatılması üzerine, T.K.P.'nin yöneticilerinden Dr. Şefik Hüsnü ile Hasan Âli, Nisan ayında yurt dışına kaçmışlar; geride kalanlar, belki de son bir faaliyet olarak 1 Mayıs'ta bir beyanname yayınlamışlar ve bunun üzerine tutuklanarak Ankara İstiklâl Mahkemesi'ne sevk edilmişlerdir<sup>151</sup>.

1927 yılında, İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'nde yapılan yargılamalar sırasında İstanbul'a gönderilen İstiklâl Mahkemesi dosyaları, Adliye yangınında yandığı için, duruşmaların gidişatı hakkında fazla bir bilgimiz mevcut değildir<sup>152</sup>.

Savcı Necip Ali, özellikle Tıbbiyeliler için iddialarını kuvvetle tahmin üzerine kurmaktadır<sup>153</sup>. Aynı yılın Mart ve Nisan aylarında soruşturmaya konu olan Tıbbiyeli öğrenciler, ceza almadıkları bu faaliyetlerinden ötürü yeniden yargılanmış gibidirler.

Bu mahkemede Aydınlık grubu içinde yargılanan, derginin yazarlarından Şevket Süreyya, Hüseyin Hikmet'in mahkemede uzlaşmaz denilebilecek bir tutum takındığını söylemektedir. Anılarında bu mahkeme günlerine de yer veren yazar, hapisane koğuşunda yapılan toplantılardan birini anlatırken, ihtilâlciliği meslek haline getirmek konusunda konuşma yapan bir doktor adayından söz eder. Anlatımından, Hüseyin Hikmet olduğu çıkarılabilecek bu doktor adayının, koğuş yaşamındaki davranışlarını eleştirirken, mahkeme karşısında çetin bir sınav geçirdiğini de eklemektedir<sup>154</sup>. Hüseyin Hikmet, bundan sonraki dönemlerde de

<sup>151</sup>M.Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar I (1978) 369; İ.Topçuoğlu a.g.y. 108 v.a.

<sup>152</sup>M.Tunçay, sunuş bk: 1927 Komünist Tevkifatı (1978) 7.

<sup>153</sup>F.Tevetoğlu a.g.y. 391 v.a.

<sup>154</sup>Ş.S. Aydemir, Suyu Arayan Adam (1987) 383 v.d.

mahkemeler karşısında ve soruşturmalarda gösterdiği uzlaşmaz tavırlarla sol çevreler arasında ünlenecektir.

Aynı tarihlerde Ankara İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanan Kırşehir mebusu Rıza Bey hakkında ölüm cezası verileceğini Kel Ali (Çetinkaya) ile sanıklardan Albay Şükrü arasında geçen bir konuşmaya kulak misafiri olarak öğrendiğini söyleyen Hüseyin Hikmet, Rıza Bey ile birlikte kaçıp Sovyetler Birliği'ne gitmeyi planlarsa da, başarılı olamazlar<sup>155</sup>.

12 Ağustos 1341 (1925) tarih ve Esas: 48-64 ve sıra 84 numaralı mahkeme kararına göre dördü giyaben olmak üzere toplam onaltı sanık hakkında yedi ile onbeş sene arasında değişen kürek cezaları verilmiştir. Hüseyin Hikmet, on yıl ceza alanlar arasındadır<sup>156</sup> ve kendisi gibi askeri öğrenci olan Nuri Haydar ile birlikte Askeri Ceza Kanunu hükümlerine göre ordudan tard edilmişlerdir<sup>157</sup>.

Mahkeme kararının açıklanmasından bir süre sonra mahkûmlar cezalarını çekmek üzere değişik cezaevlerine gönderilmişlerdir. Askeri Ceza Kanunu hükümlerine tâbi olan Hüseyin Hikmet İstanbul'a Askeri Cezaevi'ne gönderilmiştir<sup>158</sup>. Bu sıralarda Tıbbiye'yi bitirmek üzeredir<sup>159</sup>.

Mayıs ayında gerçekleştirilen tutuklamalardan sonra, mahkûmlar, 18 ay cezaevinde kalıp, 1926'nın Cumhuriyet Bayramı vesilesiyle 29 Ekim'de ilân edilen aflu serbest bırakılmışlardır<sup>160</sup>.

<sup>155</sup>L.Fegan a.g.y.

<sup>156</sup>F.Tevetoğlu a.g.y. 393 v.a.; M.Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar I (1978) 372; A.Sayılgan a.g.y. 184.

<sup>157</sup>A.Sayılgan a.g.y. 185; H.Kıvılcımlı, Günlük Anılar (1994) 185.

<sup>158</sup>V. Onat.

<sup>159</sup>Ş.S.Aydemir a.g.y. 383.

<sup>160</sup>M.Tunçay a.g.y. 373.

Hüseyin Hikmet tahliye edildikten sonra İstanbul'a döner ve sivil bir öğrenci olarak tıp öğrenimini tamamlar<sup>161</sup>. Tıbbiye öğrencisi olarak 1925'de tutuklanıp 1926'ya kadar cezaevinde kalan Hüseyin Hikmet'in 1925 yılında mezun olduğuna dair bilgiler doğru değildir<sup>162</sup>.

Mayıs tutuklamalarının hemen ardından, T.K.P. yönetimi Viyana'da düzenlenen bir konferansla yeniden belirlenmiş, tutuklanan yöneticilerin yarattığı boşluk doldurulmaya çalışılmıştır. Bu konferans için, tutuklama dışında kalmış olan belli başlı T.K.P.'liler, yurt dışına kaçmış olan yöneticiler tarafından Viyana'ya çağırılmışlardır<sup>163</sup>.

Toplantıya, Vedat Nedim, Hamdi Alev, Faik Usta, Balıkesirli Baytar Mehmet, Dr. Şefik Hüsnü, Ali Cevdet, Nazım Hikmet ve Hasan Âli katılmışlardır<sup>164</sup>. Toplantının sonunda T.K.P.'nin yönetimi için Vedat Nedim'in genel sekreterliğinde yeni bir merkez komitesi tesbit edilmiştir<sup>165</sup>.

## F. 1927 KOMÜNİST TEVKİFATI

Solun tarihinde 1927 Tevkifatı olarak bilinen ve hakkında birçok spekülasyon yapılmış bulunan bu olay, 1926 Viyana Kongresi'nden sonra T.K.P. M.K. ile Dış Büro arasındaki itilâfların artması üzerine Türkiye'ye dönen Dr. Şefik Hüsnü'nün T.K.P. Genel Sekreteri Vedat Nedim ile buluşmasında yakalanması ve Vedat Nedim'in parti evraklarını polise tes-

<sup>161</sup>Tıp Fakültesi 1926 mezunları yemek davetiyesi, USTE, Dr.HKA, Dosya no: 30.

<sup>162</sup>H.Kıvılcımlı, Kendi Kaleminden Hayatı, Sosyalist 18 Ekim 1977; Suriye Makamlarına Sunulan Bildiri, USTE, Dr.HKA, Dosya no: 37.

<sup>163</sup>M.Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar II (1992) 31.

<sup>164</sup>M.Tunçay a.g.y. 31; A.Sayılgan a.g.y. 186.

<sup>165</sup>M.Tunçay a.g.y. 32.

lim etmesi üzerine soruşturmanın genişletilmesiyle toplam 54 kişinin yakalanarak İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'nde yargılanmasıdır<sup>166</sup>.

1925'den itibaren, T.K.P.'nin üst düzey yöneticilerinden biri olan Hüseyin Hikmet, muhtemelen bu tarihten itibaren Eczacı Vasıf (Onat) ve Hasan Âli'den kurulu ve 1936'ya kadar devam eden bir hücrenin elemanıdır<sup>167</sup>. Anlaşıldığı kadarıyla, T.K.P.'nin önemli üyelerinin oluşturduğu bu hücre, çok önemli çalışmalar yapan bir siyasal birim olmaktan çok, bir yakın arkadaş grubudur<sup>168</sup>. Ancak, bu arkadaşlığı oluşturan da siyasal düşüncelerin yakınlığı olsa gerektir.

1926 yılında okulu bitiren, ama henüz diplomasını alamayan<sup>169</sup> Hüseyin Hikmet, Dr. Şefik Hüsnü'nün evinde alınan terbitta yakalanmış ve üzerinde Adana Vilayet Komitesi'ne yazılmış şifreli mektuplar ele geçirilmiştir<sup>170</sup>.

Tevkifattan önceki dönemde, Vedat Nedim grubu ile Dış Büro arasında bir itilaf olduğu bilinmektedir, ancak öyle görünüyor ki Dr. Şefik Hüsnü'ye bağlılığıyla bilinen Hüseyin Hikmet'le de bazı itilaflar vardır. Dr. Şefik Hüsnü, Komünist Gençliği Federasyon Reisini ihtiyatsız ve direktifsiz hareket etmekle suçlamaktadır<sup>171</sup> ve bu reis, 1928 yılında devam eden mahkemelerde de açıklandığı gibi Hüseyin Hikmet'tir<sup>172</sup>.

Bu itilâf, küçük bir ihtilâf olarak da görünmemektedir. Mahkeme evrakı arasında böyle bir belge ya da ifade olmalı ki, sorgularda Hüseyin

<sup>166</sup>M.Tunçay, Sunuş bk: Jülide Ergüder, 1927 Komünist Tevkifatı (1978) 7 v.d.

<sup>167</sup>V. Onat.

<sup>168</sup>V. Onat.

<sup>169</sup>Jülide Ergüder a.g.y. 91.

<sup>170</sup>L.Fegan a.g.y.

<sup>171</sup>F.Tevetoğlu a.g.y. 403.

<sup>172</sup>H.Kıvılcımlı, Kim Suçlamış (1979) 46.

J.Ergüder a.g.y.



Hikmet'e Viyana'ya gidip gitmediği sorulmaktadır<sup>173</sup>. Buradan da, böyle bir konuyla ilgili olarak Dr. Şefik Hüsnü'nün yaşadığı Viyana'ya çağrılmış olabileceği düşünülebilir. Ancak, T.K.P. Dış Büro ile arasındaki itilâfa rağmen, TKGB hakkında, Komünist Gençler Enternasyonalı sekreteri tarafından Başkanına gönderilmiş bir mektupta, övgü dolu sözler vardır ve Komünist Enternasyonalı TKGB'nin çalışmaları hakkında bilgilendiren kişinin, Hüseyin Hikmet'in hücre arkadaşı Hasan Âli olması ilginçtir<sup>174</sup>.

TKGB'nin yöneticisi olarak bu yıl içinde Hüseyin Hikmet'in yürüttüğü faaliyetlerden biri de "Alev" adlı yayının hazırlanması<sup>175</sup> ve muhtemelen baskı ve dağıtımının yönetimi olmalıdır. "Alev"lerin kaç sayı çıktığını bilmiyoruz, ancak M. Tunçay ilk üç sayısını, üçüncüsü tam metin olarak aktarmaktadır<sup>176</sup>.

Şapirografla teksir olarak basılan "Alev"lerdeki yazılar şöyledir:

Birinci sayıda; Ş. Yaverovski imzalı "Beyselminel Hayata Nazar", C.Çapek imzalı "Yeni Bir Harp Hazırlanıyor" başlıklı yazılar, "Vecizeler" ve "Amele Haberleri"<sup>177</sup>.

İkinci sayıda; "Amele Gözünü Aç", "On Saat İş? Hayır Sekiz Saat İş!", "Tredünyonizm", "İşçi Hareketleri", "Emperyalizme Dair" ve "Çekoslavakya ve Komünizm Davası" başlıklı yazılar<sup>178</sup>.

Üçüncü sayıda; "Üçüncü Enternasyonal İcra Komitesinin Son Beyannameyi", "Çin Komünist Fırkası'nın Enternasyonal İcra Komitesi'ne

<sup>173</sup>J.Ergüder a.g.y.

<sup>174</sup>F.Tevetoğlu a.g.y. 403.

<sup>175</sup>M.Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar II (1992) 43.

<sup>176</sup>A.g.y. 139 v.d.

<sup>177</sup>A.g.y. 139.

<sup>178</sup>A.g.y. 140.

Telgrafi", "Çin Genç Komünistler Teşkilatı'nın Genç Komünistler Enternasyonalı İcra Komitesi'ne Telgrafi" ile "İngiliz Emperyalizmi Hücum Mevkiinde" ve "Arkadaşlar! İntihabata iştirak ediniz ve kendi meb'uslarınıza rey veriniz. Yeni intihabat devresi karşısındayız" başlıklı yazılar<sup>179</sup>.

1927 Ekim sonunda yapılan tutuklamalardan sonra, Müddei-umumi'nin Ceza Kanunu'nun 146ıncı maddesi delâletiyle 171inci maddesinin ikinci fıkrasına uyan ağır ceza eylemlerinden bulunmuş olmakla tamamının bu biçimde yargılanmaları talep ve iddiası<sup>180</sup> ile 16 Kanun-u Sani (Ocak) 1928'de başlayan mahkeme, 23 Kanun-u Sani 1928'de kararını açıklamıştır.

Mahkemede yargılanan elli altı sanıktan otuzu üç aydan altı aya kadar hapis cezalarına mahkûm olmuştur. Karar, 10 Eylül 1928'de temyiz mahkemesince onaylanarak kesinleşmiştir<sup>181</sup>.

Bu davada, Hüseyin Hikmet'e üç ay hapis cezası verilmiştir. İndirimle cezası 2 ay 20 gün olan Vedat Nedim kararın ertesi günü tahliye edildiğine göre<sup>182</sup>, Hüseyin Hikmet de kısa süre içinde tahliye edilmiş olmalıdır. Ancak, M. Tunçay, Hüseyin Hikmet'in tahliyesini 1928'in kış sonu olarak vermektedir<sup>183</sup>. Bu davada İstanbul grubu 8 Kasım 1927'de tutuklanmıştır. Buna göre Hüseyin Hikmet'in Şubat'ın ilk yarısında tahliye edilmiş olması gerekir.

<sup>179</sup>A.g.y. 141 v.d.

<sup>180</sup>J.Ergüder a.g.y. 64.

Bu kitapta bazı sanıkların mahkeme ifadelerine yer verilmiştir. Hikmet Kıvılcımlı'nın ifadesi için bk: 91 v.d.

<sup>181</sup>J.Ergüder a.g.y. 103. Cezaların listesi için bk: M.Tunçay, Sunuş bk: J. Ergüder a.g.y. 23 v.a.; A.Sayılgan a.g.y. 190 v.d.

<sup>182</sup>M.Tunçay a.g.y. 25.

<sup>183</sup>M.Tunçay, Sol Akımlar II (1992) 60.

## G. T.K.P. YÖNETİCİLİĞİ VE 1929 TEVKİFATI

1927 tevkifatı sonrasında, partinin yönetici kadrosunun çoğu mahkûm edilmiş ya da kaçmış olduğundan, 1928 yılında yönetimin tekrar oluşturulması gerekmiştir.

Sayılgan, 1928 yılını Hüsamettin (Özdoğu) devri olarak tanımlamaktadır<sup>184</sup>.

Sayılgan, 1928 yılı başlarında toplandığını söylediği plenumda, Hüsamettin'in parti sekreterliğine getirildiğini, tütün işçisi Troçki namı ile maruf Mehmet ile Bursalı Emin (Sekûn)'in "Gençlik Birliği"ni teşkil ettiklerini söylemektedir<sup>185</sup>. Ancak Hikmet Kıvılcımlı'ya karşı hiç de nesnel olmayan bir başka kaynak, İ. Topçuoğlu, bunun tersi bir bilgi vermektedir. T.K.P.'nin o dönemki önemli isimlerinden Mustafa (Börklüce)'nın anlattıklarını aktaran bu kitapta Gençlik Kolları Sekreterinin Hikmet Kıvılcımlı olduğu söylenmektedir<sup>186</sup>. Sayılgan'ın sözünü ettiği plenum doğruysa, cezaevinden Emin'den önce çıkmış olması gereken Hüseyin Hikmet'in neden bu toplantıya katılmadığı ve/veya görev almadığı sorusu cevapsız kalmaktadır.

Ancak, 1927 tevkifatından sonra, cezaevinde, Dr.Şefik Hüsnü ile Hüseyin Hikmet'in bütün parti kadro ve örgütlerini yeniden belirledikleri ve bütün M.K. yetkilerinin Hüseyin Hikmet'e verildiği iddia edilmektedir.

Ancak, bu dönemde, parti içinde bazı ciddi bölünmelerin yaşandığı söylenebilir. 1928 yılında yönetici olarak adı geçenlerden Mustafa,

<sup>184</sup>A.Sayılgan a.g.y. 193.

<sup>185</sup>A.g.y. 193 v.a.

<sup>186</sup>İ.Topçuoğlu a.g.y.126; H.Kıvılcımlı a.g.y. 46.

Hüsamet, Hamdi Şamilof ve Mussolini Ahmet 1930'da Parti'den atılmışlardır<sup>187</sup>.

Hüseyin Hikmet, bu yıl içinde, adını SBKP'nin yayın organı olan "Iskra"dan alan tek sayılık "Kıvılcım Dergisi"ni hazırlamıştır<sup>188</sup>. M.Tunçay, Hüseyin Hikmet'in, 21 Eylül 1928'de, cezaevinde bulunan Dr. Şefik Hüsnü'yü ziyareti sırasında yakalattığı şapirografla teksir edilmiş parti neşriyatının "Kıvılcım" olabileceğini söylemektedir<sup>189</sup>.

"Kıvılcım Dergisi", "T.K.P. Nâşir-i Efkârı" ibaresiyle basılmıştır ve "Bütün Türkiye İşçileri Birleşiniz" başlıklı ilk yazı T.K.P. M.K. imzasını taşımaktadır<sup>190</sup>. Bu metinde, daha sonraki yıllarda kendi imzasıyla yayınladığı yazılarda göreceğimiz ve çok özel olduğu herkes tarafından kabul edilen Hikmet Kıvılcımlı uslûbu belli olmaktadır.

21 Eylül'de tutuklanan Hüseyin Hikmet, 1929'un Mart ve Nisan aylarındaki tutuklamalara kadar, İstanbul'da cezaevinde kalmıştır. İzmir İkinci Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülen "Taklib-i Hükümet Davası"na dahil edilerek 11 Nisan 1929 tarihinde tutuklanmış<sup>191</sup> ve cezaevinden alınarak<sup>192</sup> 13 Nisan'da İzmir'e gönderilmiştir<sup>193</sup>.

1929 İzmir Davası T.K.P. tarihinde Hüseyin Hikmet'in en çok suçlandığı olaydır<sup>194</sup>. Davaya konu olan faaliyetler, 1928 yılı içinde yaşanmış-

<sup>187</sup>M.Tunçay a.g.y. 83; A.Sayılğan a.g.y. 198; İ.Topçuoğlu a.g.y. 134 v.a.

<sup>188</sup>M.Tunçay a.g.y. 60. Hüseyin Hikmet, soyadı kanunu çıktığında Kıvılcım'ı kendisine soyadı olarak olacak, fakat sonradan bunu Kıvılcımlı olarak değiştirecektir.

<sup>189</sup>M.Tunçay a.g.y.

<sup>190</sup>Kıvılcım, 1928 bk: M.Tunçay a.g.y. 150 v.a. Bu yayında ek olarak verilen metin Kıvılcım Dergisi'nin bir özetidir.

<sup>191</sup>K.Sadi a.g.y. 793.

<sup>192</sup>A.g.y. 762.

<sup>193</sup>M.Tunçay a.g.y. 69.

<sup>194</sup>Bu tartışmalarla ilgili olarak bk: H.Kıvılcımlı a.g.y. 107 v.d.; İ.Topçuoğlu a.g.y. 126 v.d.; S.Üstünel, Savaş Yolu (1977) 13 v.a.

tır. Kerim Sadi tarafından aktarılan, dava süresince yayımlanan gazetelerden, davanın seyri hakkında önemli ipuçları ortaya çıkmaktadır.

Dava'da İzmir ve İstanbul olarak iki grup ortaya çıkmıştır. Hüseyin Hikmet, İstanbul'da olduğu halde, mahkeme ifadelerinde, daha çok İzmir grubunun faaliyetleri ile ilişkili görünmektedir.

1927'den sonra, parti içinde Dr. Şefik Hüsnü'ye karşı sert bir muhalefet ortaya çıkmıştır. Bu muhalefet, kendilerini "işçi kanadı" olarak tanımlayan ve önderliğini Lâz İsmail ile Hüsamettin'in yürüttüğü anlaşılabilir hiziptir<sup>195</sup>.

Parti'nin Dr. Şefik Hüsnü önderliğindeki yönetici kanadının Türkiye'deki önderinin Hüseyin Hikmet olması kuvvetle muhtemeldir<sup>196</sup>. Mahkeme ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla Hüseyin Hikmet İstanbul'da daha etkili görünen muhalefete karşı İzmir'de yoğunlaşan bir faaliyete girişmeye çalışmaktadır. Ancak, İstanbul'daki faaliyetlerden de haberdar olduğu açıktır.

Bu arada, 1927'de Tıbbiye diplomasını henüz alamamış olan Hikmet, 1928'de Haydarpaşa Tıp Fakültesi Psikiyatri Kliniği'nde asistanlığa başlamıştır<sup>197</sup>.

İzmir Ağır Ceza Mahkemesi'nin karar metninden de anlaşılacağı gibi<sup>198</sup>, İzmir'deki örgütlenmenin denetimi Dr. Hikmet'in elindedir. İzmir ve İstanbul'daki örgütlenmelerde ise Saatçi Niko'nun kilit rol oynadığı görülmektedir.

<sup>195</sup>Bu hizbin ileri gelenleri 1930'da tasfiye edilmişlerdir ancak İsmail Bilen bu tasfiyenin dışında kalmıştır. V.Onat. Bk: dipnot 187.

<sup>196</sup>Bu arada Türkiye'ye dönen Hasan Âli Ediz aracılığıyla Eczacı Vasıf (Onat) Moskova'ya gitmiştir. V.Onat.

<sup>197</sup>H.Kıvılcımlı a.g.y. 110.

<sup>198</sup>K.Sadi a.g.y. 778 v.d.

dığı anlaşılmaktadır. Buna rağmen, hazırlık soruşturması ve Mahkeme'de, kendisine atfedilen suçların hiçbirini kabul etmemiş ve ifadesi gazetelerde "Hikmet Bey'in Konferansı" gibi başlıklarla verilmiştir<sup>199</sup>. İfadesi ve savunmasında daha çok Marksizm hakkında teorik bilgiler vermiştir.

Ancak, bütün bunlara rağmen, mahkemenin verdiği en ağır cezalardan birini almaktan kurtulamamıştır.

İzmir Ağır Ceza Mahkemesi'nin 16 Temmuz 1929 tarihli kararına göre otuz yedi sanıktan on'u beraat etmiş, yirmi yedi'si çeşitli cezalara çarptırılmıştır<sup>200</sup>.

Dr.Hikmet, bu davada dört yıl altı ay hapis cezasına çarptırılmış ve sabıkalı olduğu için cezasına on beş gün ilave edilmiştir<sup>201</sup>.

Mahkûmların önce Siverek Cezaevi'ne gönderilmeleri kararlaştırıldıysa da<sup>202</sup>, sonradan Diyarbakır Cezaevi'ne gönderilmişler, bir kısmı da buradan Elazığ Cezaevi'ne aktarılmıştır. Dr. Hikmet de Elazığ Cezaevi'ne gidenler arasındadır<sup>203</sup>.

## H. ELAZIĞ CEZAEVİ VE SONRASI: 1929-1934

Dr.Hikmet, 16 Temmuz 1929 tarihinde, İzmir Ağır Ceza Mahkemesi tarafından dört yıl altı ay on beş gün ağır hapis cezasına çarptırıldıktan sonra, bu davada yargılanan diğer mahkûmlarla birlikte bir süre Diyarbakır Cezaevi'nde kaldıktan sonra Elazığ Cezaevine gönderilmiştir.

<sup>199</sup>A.g.y. 719.

<sup>200</sup>Cezaların bir listesi için bk: K.Sadi a.g.y. 793 v.d. Sayılğan yirmi dört kişinin hüküm giydiğini söylüyor. Gıyaben mahkûm olan üç kişiyi saymamaktadır. A. Sayılğan a.g.y. 197. Mahkeme kararını 17 Temmuz 1929 tarihli Hizmet gazetesinden aktaran M.Tuncay beraat edenlerden Mehmetoğlu Mustafa'yı saymamaktadır. M.Tunçay a.g.y. 72 v.a.

<sup>201</sup>K.Sadi a.g.y.; M.Tunçay a.g.y.

<sup>202</sup>K.Sadi a.g.y. 794.

<sup>203</sup>H.Kıvılcımlı Kendi Kaleminden Hayatı, Sosyalist, 18 Ekim 1977 Sayı: 48.

Elazığ Cezaevi'nde geçirdiği dönemde, bir yandan Cezaevi yönetiminin öte yandan cezaevindeki diğer mahkûmların bazı baskılarından, dahası saldırılarından sözedilmektedir<sup>204</sup>.

Elazığ Cezaevi'nde geçirdiği süre içinde Dr. Hikmet'in T.K.P. ile ilişkileri kopmamış olup, bu dönemde yayımlanan illegal "Kızıl İstanbul Dergisi"nde yazılarının yayınlanmış olması muhtemeldir. Bu derginin Ocak 1933'te yayımlanan 41inci sayısındaki "İşkence" başlıklı şiirin Dr. Hikmet'e ait olduğu söylenmektedir<sup>205</sup>.

Bu dönemde, Dr.Hikmet, genel teorik sorunlara ilişkin bazı araştırmalar yapmış ve "Yol" başlığı altında sekiz bölümden oluşan bir parti tarihi hazırlamıştır. Bu çalışmanın bölümleri şunlardır:

1. "Fırkada Konaklar ve Konuklar"
2. "Fırka ve Fraksiyon"
3. "Yakın Tarihten Birkaç Madde"
4. "Sevkülceys Plânı"
5. "İhtiyat Kuvvet: Milliyet (Şark)"
6. "Tabya Ana Halkası: Legaliteyi İstismar"
7. "Düşman: Burjuvazi"
8. "Müttefik: Köylü"<sup>206</sup>.

Elazığ Cezaevi'nde üzerinde çalıştığı, tamamlanmamış bazı eserleri şunlardır:

<sup>204</sup> E.Karaca, Nazım Hikmet'in şiirinde Gizli Tarih (1992) 22 v.d.

<sup>205</sup>Kızıl İstanbul, Ocak 1933 bk: M.Tunçay a.g.y. 332 v.d.; İnkılap Yolu, Temmuz-Ağustos 1930, Sayı:1-2 bk: A.g.y. 187 v.d.

Bu dönemde, diğer cezaevleriyle birlikte Elazığ ve Diyarbakır cezaevlerinde bulunan komünibt mahkumlarla ilgili bir yardım kampanyası da başlatılmıştır. Kızıl İstanbul, 15.12.1930, No: 8 bk: A.g.y. 240 v.d.

<sup>206</sup>H.Kıvılcımlı, Yol I- II (1992).

“Cemiyet”<sup>207</sup>, “Siyasi İktisadiyat”<sup>208</sup>, “Marksizm”<sup>209</sup> ve “İstihsal Kuvvetleri”<sup>210</sup>.

“Yol”, en azından, üstelik oldukça erken bir çalışma olmasına rağmen Türkiye komünist hareketi içindeki mücadelelere/tartışmalara ışık tutan, hiziplerden birinin bakış açısından da olsa, belki de en ayrıntılı belgedir.

“Yol”u oluşturan çalışmalar, sadece Dr. Hikmet’in kendi isteğiyle değil, T.K.P. M.K.’nin de kararıyla kaleme alınmıştır<sup>211</sup>. Ancak bu kararın, ne dereceye kadar bir parti tarihi yazılmasıyla ilgili olduğunu bilemiyoruz. Aşağıda sözünü edeceğimiz Dr. Hikmet ile ilgili parti-içi tartışmalar sırasında, kendisinden yazılı bir savunma istenmiş olabilir ve o da bu savunmayı, bu denli geniş kapsamlı bir metinle yapmayı düşünmüş olabilir. Ancak, bütün bunlar, spekülasyon olmaktan fazla öteye gitmez.

Bu metinler, sonradan, T.K.P. M.K.’ne verilmiştir ama herhangi bir sonuç çıkmamıştır. Dr. Hikmet, M.K.’nin bu çalışmayı yok etmiş olabileceğini de söylemektedir<sup>212</sup>.

“Yol”, T.K.P. tarafından yayımlanmadığına ya da tartışılmaya açılmadığına göre, bu partinin görüşlerini yansıtıyor kabul edilemez. Ancak, Dr. Hikmet’in Komintern’in genel görüşlerinin dışına çıkmadığını da söyleyebiliriz. İki bölüm başlığı bunu oldukça iyi göstermektedir: “Düşman: Burjuvazi” ve “Müttefik: Köylü”.

<sup>207</sup>H.Kıvılcımlı, Cemiyet, Elyazması metin, USTE Dr.HKA, Dosya no: 51.

<sup>208</sup>H.Kıvılcımlı, Siyasi İktisadiyat, Elyazması metin, USTE Dr.HKA, Dosya no: 52.

<sup>209</sup>H.Kıvılcımlı, Marksizm, Elyazması metin, USTE Dr.HKA, Dosya no: 53.

<sup>210</sup>H.Kıvılcımlı, İstihsal Kuvvetleri, Elyazması metin, USTE Dr.HKA, Dosya no: 54.

<sup>211</sup>H.Kıvılcımlı, Yol 1 (1992) 13.

<sup>212</sup>H.Kıvılcımlı, Kim Suçlamış (1979) 44.



“Yakın Tarihten Birkaç Madde” bölümünde, Tanzimat’tan Cumhuriyet’in ilk yıllarına kadar Türkiye’nin sınıfsal bir çözümlemesini yapmaya çalışır; “Fırkada Konaklar ve Konuklar” ile “Fırka ve Fraksiyon” bölümü, Dr. Hikmet’in İkinci Meşrutiyet’le başlattığı Marksist hareketlerin bir tarihidir ve özellikle 1919 sonrasında, bu hareketteki akımlar ve hizipler hakkında önemli ipuçları verir. Örneğin, komünist hareketin kurucusu kabul edilen Mustafa Suphi hakkında oldukça sert eleştirilere yer verildiği gibi, T.K.P. içinde azınlıkların önemli bir mücadelesi olduğu ve T.K.P.’nde Türk egemenliği hakkında tartışmalar yaşandığına dair göndermeler vardır<sup>213</sup>.

“İhtiyat Kuvvet: Milliyet (Şark)” bölümü ise, Kürt sorunu hakkında bir denemedir ve sol hareketlerin tarihi açısından, belki de en önemsiz bölümdür. Kürt etnisitesini Stalinist şemaya uygun bir biçimde bir millet olarak kurgulayan/tahayyül eden bu denemenin T.K.P.’nin o dönemdeki görüşlerinden çok farklı olduğunu söyleyebilmek de güçtür.

Dr. Hikmet’in siyasal yaşamı açısından “Yol”un içinde yer alan en önemli bölüm ise “Tabya Ana Halkası: Legaliteyi İstismar”dır<sup>214</sup>. Elazığ Cezaevi’nde tamamladığı bu çalışmayı, tartışılması amacıyla T.K.P. M.K.’ne ne zaman verdiği konusunda kesin bir bilgimiz yok, ancak “Yol” 1931 ile 1933 yılları arasında yazılmış olmalıdır ve Dr. Hikmet Cezaevi’nden Cumhuriyet’in onuncu yılı nedeniyle ilân edilen afa tahliye edilmiştir.

<sup>213</sup>H.Kıvılcımlı, Yol 1 (1992) 280 v.d.

<sup>214</sup>H.Kıvılcımlı, Yol 2 (1992)

Bu durumda, Dr. Hikmet'in 1935'de başlayacağı legal yayıncılık faaliyetlerinin, cezaevinde kaldığı süre boyunca olgunlaştırdığı düşüncelerinin sonucu olduğu söylenebilir<sup>215</sup>.

Elazığ Cezaevi döneminde önemli bir gelişme 1932 yılının başında T.K.P.'nin üçüncü ya da dördüncü kongresinin tamamlanmasıdır. Bu kongrede 1927'den beri geçici olan T.K.P. M.K. yeniden belirlenmiş ve parti genel sekreterliği'ne bir yıl süreyle Tornacı Emin getirilmiştir<sup>216</sup>.

İ.Topçuoğlu, Dr. Hikmet'in de, partiyi lekelediği iddialarından ötürü savunmasını yapmak üzere kongreye çağrıldığını fakat bunu reddettiğini ve partiden tard edildiğini söylüyor<sup>217</sup>. Ancak, 1932 yılında cezaevinde olan Dr. Hikmet'in bu kongreye çağrılı olması mümkün değildir<sup>218</sup>. Kongre öncesinde, Dr. Hikmet hakkında bazı iddiaların ortaya atıldığı ve bu iddialarla ilgili tartışmaların cezaevinden çıktıktan sonra da, hattâ 1970'li yıllara kadar devam ettiğini biliyoruz<sup>219</sup>. Kongre'ye çağrılı olması mümkün olmasa bile, kendisinden yazılı bir savunma istenmiş olabilir. Böyle bir savunma istenmiş olup olmadığı bilinmemekle beraber, 1932 yılındaki kongrede Dr. Hikmet'in onbeş kişilik M.K. asil listesinde yer aldığı belirtilmektedir<sup>220</sup>.

Ailesinin, Dr. Hikmet'e başından beri verdiği destek, bu dönemde iyice açığa çıkmaya başlamış ve annesiyle kardeşi T.K.P. faaliyetlerinde yer almışlardır. Dr. Hikmet, Elazığ Cezaevinde iken annesi Münire Hanım

<sup>215</sup>Bk: Bölüm II-İ

<sup>216</sup>M.Tunçay a.g.y. 96; R.N.İleri a.g.y.52 v.d.; A.Sayılğan a.g.y. 204 v.a.

<sup>217</sup>İ.Topçuoğlu a.g.y.139.

<sup>218</sup>R.N.İleri a.g.y. 52.

<sup>219</sup>A.Sayılğan, Türkiye'de Sol Hareketler (1972) 383; H.Kıvılcımlı, İt Ürüyor: Demek Kervan Yürüyor, Sosyalist Gazetesi, 16 Mart 1971; H.Kıvılcımlı, Günlük Anılar (1994) 79 v.a.; İ.Topçuoğlu a.g.y. 132.

<sup>220</sup>M.Tunçay a.g.y. 96.

1932 Ocak ayı sonunda tutuklanarak Elazığ'a gönderilmiştir<sup>221</sup>. İstanbul'da yaşayan Münire Hanım'ın tutuklanarak Elazığ'a gönderilmesi hakkında başka bilgimiz yok, ancak bu tutuklamaya yol açan suçun muhtemelen cezaevi ziyaretleri sırasında işlendiği ve Münire Hanım'ın Dr. Hikmet ile T.K.P. arasında kuryelik görevi yaptığı ihtimali akla gelmektedir.

Hemen ertesi yıl, 1933 1 Mayıs'ında dağıtılan bir bildiri nedeniyle tutuklananlar arasında, Dr. Hikmet'in annesi ile kardeşi Şerafettin de bulunmaktadır<sup>222</sup>.

Yalçın Küçük, bu dönemde, illegal T.K.P.'nin legal isimlerle milletvekili seçimlerine adaylar gösterdiğini, Dr. Hikmet'in de "Orak-Çekiç Dergisi"nde yayınlanan bu adaylar listesinde yer aldığını, Aydın Meriç'ten aktararak bildirmektedir<sup>223</sup>. Ancak "Orak-Çekiç Dergisi"nin yeniden yayımlanması 1935 sonu ile 1936 sonu arasındadır ve bu dönemde Dr.Hikmet cezaevinde olmadığı gibi, "Orak-Çekiç Dergileri"nde de böyle bir liste yayınlanmamıştır.T.K.P.'nin on iki aday gösterdiği bu seçimler 1931 yılındadır ve Hikmet Kıvılcımlı da bu adaylardan biridir<sup>224</sup>.

1933 Ekim sonu ya da Kasım başında tahliye edilen Dr. Hikmet İstanbul'a dönerek tekrar parti faaliyetlerine başlamıştır. Bu dönemde, Dr. Hikmet'in "Kızıl İstanbul" adlı illegal dergide bazı yazılarının çıkmış olması kuvvetle muhtemeldir.

<sup>221</sup>Nuri kızı Münire hakkında, "Cürmün ehemmiyetinden dolayı" tevkif edilerek Elazığ Tevkifhanesi'ne gönderilmesini isteyen 24 Ocak 1932 tarihli tevkif müzekkeresi. USTE Dr.HKA, Dosya no: 45.

<sup>222</sup>M.Tunçay a.g.y. 103.

<sup>223</sup>Y.Küçük, Aydın Üzerine Tezler V (1988) 392.

<sup>224</sup>Orak-Çekiç bk: Mete Tunçay a.g.y. 370 v.d.

T.K.P.'nin adayları; Doktor Hikmet, Troçki Mehmet, Kavalalı Abbas, Laz İsmail, Mehmet Emin, Hüsamettin, Hasan Ali, Cazım, Tayyareci Cemal Hasan, Reşat Fuat, Hatice ve Niko'dur. Kızıl İstanbul, 20 Mart 1931, No: ? bk: A.g.y. 271 v.d.

Bu arada, 1934'de çıkan Soyadı Kanunu gereğince, Dr. Hikmet kendisine Kıvılcım soyadını almıştır. 1936'da da, bu soyadını Kıvılcımlı olarak değiştirecektir.

Hikmet Kıvılcımlı, 1934'deki bir tevkifat sırasında yapılan soruşturmada kendisinin hazırladığı "Kızıl İstanbul Dergisi"nde imzasız yayınlanan bazı yazıları nedeniyle polis tarafından sorguya çekilmiştir<sup>225</sup>

Gerçekten de "Kızıl İstanbul" ve "1 Mayıs Gazetesi"nin dağıtılması gerekçesiyle 18 Nisan 1934'de bir grup komünist tutuklanmıştır<sup>226</sup>. Bu grup içinde Şefik Hüsnü Değmer'in kardeşleri Salahi ve Leman, Hikmet Kıvılcımlı, kardeşi Şerafettin ile diğer bazı kişiler de vardır ve sonradan bu gruba Eczacı Vasıf Onat da katılmıştır<sup>227</sup>.

Bu grup Aralık ayına kadar tutuklu kalmış ve yapılan gizli duruşmalar sonunda bazıları mahkûm edilmiştir<sup>228</sup>. Ancak, bu mahkûmiyetlerin sonradan temyiz mahkemesi tarafından bozulduğu söylenmektedir<sup>229</sup>. Mahkemenin verdiği ve temyiz tarafından bozulan cezalar dört buçuk yıl hapis cezasıdır<sup>230</sup>.

Sayılgan, 1934- 1935 yılları arasında tek merkezli bir Örgütün ele geçirilemediğini ve partinin yöneticisinin kim olduğunu bilinmediğini yazmaktadır<sup>231</sup>. Dr. Hikmet Kıvılcımlı'ya göre, bu kişi Eczacı Vasıf Onat'dır<sup>232</sup>.

<sup>225</sup>H.Kıvılcımlı, Kim Suçlamış (1979) 111 v.a.

<sup>226</sup>M.Tunçay a.g.y.108.

<sup>227</sup>A.g.y.

<sup>228</sup>A.g.y.

<sup>229</sup>L.Fegan a.g.y.

<sup>230</sup>A.g.y.

<sup>231</sup>A. Sayılgan, Solun 94 Yılı (1968) 213.

<sup>232</sup>H.Kıvılcımlı a.g.y. 46.

Vasıf Onat'ın, T.K.P.'nin Türkiye'deki en üst yöneticisi olması bir yana, parti içindeki muhalifler tamamen tasfiye edilmiş ve faaliyetler Şefik Hüsnü Değmer grubunun yakınları ile sınırlı bir hale gelmiş görünmektedir.

Hikmet Kıvılcımlı cezaevinden çıkmadan bir buçuk iki yıl kadar önce Moskova'da KUTVA'daki eğitiminden Türkiye'ye dönen Vasıf Onat yöneticiliği, öyle görünüyor ki Hikmet Kıvılcımlı cezaevinden, Hasan Âli Ediz de Moskova'dan dönene kadar tek başına yürütmüştür<sup>233</sup>. Hikmet Kıvılcımlı'nın cezaevinden çıkarak partinin yönetimine katılmasından bir süre sonra Hasan Ali Ediz de Moskova'dan dönmüş ve Nazım Hikmet tarafından partinin triumvirası olarak nitelendirilen bu üçlü<sup>234</sup> 1936 yılına kadar partiyi yönetmişlerdir.

Bilindiği gibi bu üçlünün ilişkileri oldukça eskiye dayanmaktadır. 1926'dan itibaren partinin gizli hücrelerinden birini oluşturan bu üç kişiden ikisi, Hasan Ali Ediz ve Hikmet Kıvılcımlı, ikincisinin iddiasına göre parti'yi Şefik Hüsnü Değmer ile birlikte kuran dört kişiden ikisidir<sup>235</sup>. Hasan Ali Ediz ile Vefa Sultanisi'nden arkadaş olan Vasıf Onat ile Hikmet Kıvılcımlı'nın tanışması 1925 Ankara İstiklâl Mahkemeleri sırasındadır<sup>236</sup>.

<sup>233</sup>A.g.y.

<sup>234</sup>A.g.y. 50.

<sup>235</sup>A.g.y. 45. Dördüncü kişi ise, daha sonra, Sovyetler Birliği'nde Alman Casusu olmak iddiasıyla kurşuna dizilen Baytar Cevdet'tir. Hikmet Kıvılcımlı, Elazığ Cezaevi dönüşünde Reşat Fuat Baraner'in kendisine Hasan Âli Ediz ve Baytar Cevdet arasındaki mücadeleden bahsettiğini aktarmaktadır. Bu tasfiyenin bu mücadele ile bir ilgisi olabilir. H. Kıvılcımlı a.g.y. 46.

<sup>236</sup>V.Onat.

Bu arada, parti içi tartışmalar nedeniyle “yukarı”<sup>237</sup>ya çağrılan Hikmet Kıvılcımlı bu çağrıya icabet etmemiştir<sup>238</sup>. Bu çağrılma ve gitmeme nedeniyle bir sorun ortaya çıkmış olmak gerekir ancak böyle bir duruma ilişkin bilgi olmadığı gibi, tersine Hikmet Kıvılcımlı, yeniden parti yönetimindedir. Biraz spekülatif de olsa, Şefik Hüsnü Değmer liderliğine karşı yürütülen muhalefetin tasfiye edilmesinin Hikmet Kıvılcımlı’ya karşı bu gruptan gelen eleştirilerin de tartışılmamasını sağlamış olabileceği düşünülebilir.

1935 yılında Komintern’in VII. Kongresi’nde “sağ rota” ya dönmesinin T.K.P.’ni etkilemiş olduğu ve bunun parti içerisinde dört grup ortaya çıkardığı da iddia edilmektedir<sup>239</sup>. Ancak, sayılan bu gruplar içinde, Hikmet Kıvılcımlı’ya bağlı olduğu söylenen grup dışında kalanların 1935 yılında T.K.P. ile hiçbir ilişkileri yoktur.

Bu dönemde, Hikmet Kıvılcımlı ile oldukça yakın bir ilişki içinde olduğu bilinen ve İstanbul Rus Konsolosluğu’nda Türkçe öğretmenliği yapan Fatma Nudiye Yalçı’nın Şefik Hüsnü Değmer’in parti ile muhaberatında aracı olduğu söylenmektedir<sup>240</sup>.

## İ. LEGAL YAYINLAR DÖNEMİ: 1935-1938

1935 yılının başında tahliye edildikten sonra Hikmet Kıvılcımlı legal yayınlara girer ve Kıvılcım Kütüphanesi ile Marksizm Bibliyoteği’ni kurar<sup>241</sup>. Kıvılcım Kütüphanesi’nde bir yandan kırtasiye malzemeleri ve kitap satan<sup>242</sup> Hikmet Kıvılcımlı, öte yandan Marksizm Bibliyoteği se-

<sup>237</sup>T.K.P. içinde Sovyetler Birliği “yukarı” olarak anılmaktadır.

<sup>238</sup>H.Kıvılcımlı a.g.y. 46.

<sup>239</sup>A.Sayılgan, Soldaki Bitmeyen Kavga (1970) 10 v.a.

<sup>240</sup>A.Sayılgan, Solun 94 yılı (1968) 211.

<sup>241</sup>H.Kıvılcımlı, Kim Suçlamış, 46.

<sup>242</sup>Kıvılcım Kütüphanesi İlanı, USTE Dr. HKA, Dosya No:45.

risinden telif ve tercüme eserler yayımlar. Hasan Ali Ediz ve Vasif Onat-la birlikte yürüttüğü bu faaliyetin T.K.P. adına yapıldığı söylenmektedir<sup>243</sup>.

Marksizm Bibliyoteği serisinden bu yıl içinde sekiz kitap yayımlanmıştır. Biri Fatma Nudiye Yalçı imzasını taşıyan bu kitaplar şunlardır:

No.I: K.Marks, Gündelikçi İş ile Sermaye, Çeviren: Hikmet Kıvılcım, İstanbul, 1935.

No.II: Hikmet Kıvılcım, Edebiyat-ı Cedide'nin Otopsi veya No.I: Tarihi Materyalizmce Bir Çağ Psikolojisinin Sentetik Karakteristiği, İstanbul, 1935.

No.III: V.İ.U. Lenin, K.Marks'ın Hayatı, Felsefesi, Sosyolojisi, Çeviren: Hikmet Kıvılcım, İstanbul, 1935.

No.IV: V.İ.U. Lenin, K.Marks'ın Ekonomi-Politiği, Sosyalizmi, Taktiği, Çeviren: Hikmet Kıvılcım, İstanbul, 1935.

No.V: Hikmet Kıvılcım, Türkiye İşçi Sınıfının Sosyal Varlığı (Birinci Kitap) Sayı, Topoğrafya, Kadın ve Çocuk, İstanbul, 1935.

No.VI: Fatma Yalçı, Sosyete ve Teknik I-Tarih Öncesi, Din, Devlet, İstanbul, 1935.

No.VII: Hikmet Kıvılcım, Emperyalizm. Geberen Kapitalizm, İstanbul, 1935.

No.VIII: Hikmet Kıvılcım, İnkilâpçı Münevver Nedir? Henri Barbüs, İstanbul, 1935<sup>244</sup>

Bu kitaplardan "Emperyalizm, Geberen Kapitalizm" Lenin'den bir uyarılama ve "İnkilâpçı Münevver Nedir? Henri Barbüs" ise bir derleme-

<sup>243</sup>M.Tunçay a.g.y. 117.

<sup>244</sup>A.g.y. 117; F.Fegan, Dr. Hikmet Kıvılcımlı Bibliyografyası (1977) 61.

dir<sup>245</sup>. Bunun dışında, Fatma Yalçı imzasıyla yayımlanan “Sosyete ve Teknik I-Tarih öncesi, Din Devlet” Engels’ten bir uyarlamadır ve Hikmet Kıvılcımlı’ya ait olduğu da iddia edilmektedir<sup>246</sup>.

Marksizm Bibliyoteği serisi yayınına 1936 yılında da devam etmiş ve bu yıl içinde altı kitap daha yayımlanmıştır.

No.IX: Hikmet Kıvılcım, Marksizmin Kalpazanları Kimlerdir? Tip No.1: Kerim Sadi, İstanbul 1936.

No.X: Hasan Âli, Sovyetlerde Stahanof Hareketi, İstanbul, 1936.

No.XI: Hasan Âli, Stalin Diyor ki, İstanbul, 1936.

No.XII: F.Engels, Ludvig Föyerbah, Çeviren: Dr. Fuat Sabit, İstanbul, 1936.

No.XIII: Hasan Âli, İspanya’da Neler oluyor, İstanbul, 1936.

No.XIV: Hikmet Kıvılcımlı, Marks-Engels Hayatları, İstanbul, 1936<sup>247</sup>.

Bu kitaplar arasında, serinin dokuzuncu kitabı olarak yayımlanan “Marksizmin Kalpazanları Kimlerdir? Tip No.1: Kerim Sadi”, bir önceki yıl Kerim Sadi’nin Hikmet Kıvılcımlı’nın K.Marks ve Lenin Çevirilerine yönelttiği eleştirilerle başlayan polemik içinde yayımlanmıştır. Bunun üzerine Kerim Sadi, “Marks-Engels-Lenin Enstitüsü’ne açık Mektup”u yayımlayarak, Hikmet Kıvılcımlı’yı bu Enstitü’ye şikayet etmiştir<sup>248</sup>.

<sup>245</sup>M.Tunçay a.g.y.

<sup>246</sup>F.Fegan a.g.y.

Dr.Hikmet Kıvılcımlı üzerine oldukça ayrıntılı bu bibliyografyayı hazırlayan Fuat Fegan, Dr.Hikmet Kıvılcımlı’nın yirmi altı değişik takma isim kullandığını öne sürmekte ve başka isimlerle yayınlanmış birçok makale ve kitabın Dr. Hikmet Kıvılcımlı’ya ait olduğunu söylemektedir. F.Fegan a.g.y. 69.

<sup>247</sup>Serinin ondördüncü kitabı “Marks-Engels Hayatları”nın yayım tarihi olarak M.Tunçay 1936, F.Fegan 1937’yi vermektedir. M.Tunçay a.g.y. 123; F.Fegan a.g.y. 61.

<sup>248</sup>M.Tunçay a.g.y. 123.



20 Aralık 1935'de, ikinci döneminin ilk sayısı yayımlanan illegal "Orak-Çekiç Dergisi"nin bu sayısında, sözü edilen polemige ilişkin T.K.P.'nin bir yorumu yayınlanmıştır. "Marksizm 'Müdafii' Kerim Sadi" başlıklı, B.R. imzalı bu yazıda Kerim Sadi şiddetle eleştirilmekte ve Hikmet Kıvılcımlı savunulmaktadır<sup>249</sup>. T.K.P. adına illegal yayımlanan bu dergide Hikmet Kıvılcımlı'nın bu kadar açık savunulabilmesi ilginçtir. R.Nuri İleri'nin, Hikmet Kıvılcımlı'nın bu dönemde partide çalışmadığına dair yorumu akla yakın gelmektedir<sup>250</sup>. Bu değerlendirme doğruysa, 1935'den itibaren Hikmet Kıvılcımlı ile Hasan Ali Ediz, Vasıf Onat ve Fatma Nudiye Yalçı'nın da Parti'de görevli olmadığı düşünülebilir.

Zeki Baştımar'ın 1936'da T.K.P. M.K. asil üyeliğine çıkarıldığı toplantıda<sup>251</sup>, başka değişiklik kararları da alınmış olmalı. Çünkü M.K.'nin iki asil üyesi Hikmet Kıvılcımlı ve Hasan Âli Ediz legal faaliyete başladıkları gibi bazıları da partiden çıkarılmışlardır.

1935'de yayımlanan "Emperyalizm. Geberen Kapitalizm" toplatılmış ve dava konusu olmuştur. Yargılama sonunda beraat kararı alınmıştır<sup>252</sup>.

1936'da Komintern T.K.P.için şok yaratan bir karar alır. Likidasyon, yani partinin dağıtılması<sup>253</sup>. M. Tunçay'ın da belirttiği gibi, bu karar tebliğ edilene kadar, T.K.P., 1936 yılı içinde, çizgisini oldukça sertleştirmişti. Ancak, bu kararla birlikte T.K.P. legal koşullarda ve yumuşak bir çizgide çalışmaya zorlanıyordu.

<sup>249</sup>Orak-Çekiç 20.12.1935 Sayı: 1 (9). bk: M.Tunçay a.g.y. 373 v.a.

<sup>250</sup>R.Nuri İleri ile Konuşma bk: Dr.Hikmet Kıvılcımlı ve Devrimci Hareketin Genel Otokritiği (1994) 187.

<sup>251</sup>M.Tunçay a.g.y.96.

<sup>252</sup>F.Fegan'ın notu, USTE Dr.HKA, Dosya no: 59.

<sup>253</sup>M.Tunçay, TKP gözüyle CHP (1936), Tarih ve Toplum, Mart 1993, Sayı: 111, 9 v.d.; M.Tunçay, Sol Akımlar II, 126.

R.Nuri İleri, kararın aslında T.K.P.'nin tamamen tasfiyesine yönelik olduğunu, ancak T.K.P. ileri gelenlerinin Komintern'e separat çalışmayı kabul ettirdiklerini ileri sürmektedir<sup>254</sup>.

T.K.P.'nin son dönem yöneticilerinden Aydın Meriç, 1932- 1937 arasında bir likidasyon süreci yaşandığı ve bu dönemde Parti'nin ana politik çalışmasının Nazım Hikmet'in anti-likidasyonist hareketinin likide edilmesi olduğunu ve 1937'de bu görev bitince parti'nin varlık nedeninin ortadan kalmış olduğunu söylemektedir<sup>255</sup>. Ancak, 1935'den önce Komintern'in böyle bir kararı dayatacağı pek güçlü bir ihtimal olarak görülmemektedir.

T.K.P. içinde özellikle Şefik Hüsnü Değmer grubuna karşı bir muhalefet yürüten ve 1932 yılında Troçkizm suçlamasıyla partiden atılan Nazım Hikmet, Komintern'in likidasyon kararından kısa bir süre sonra Hikmet Kıvılcımlı ile birlikte komünistliğe tahrik amacına yönelik gizli cemiyet kurdukları iddiasıyla mahkeme karşısına çıkarılırlar<sup>256</sup>. Parti içinde uzun zamandır farklı hizipler içinde yeralan ve birbirleriyle çatışan Nazım Hikmet, Emin Sekûn ve Dr. Hikmet Kıvılcımlı gibi kişilerin bir araya geldiği bu dava, bu dönemdeki politikasıyla T.K.P. kadrolarının soruşturmalardan uzak kalmayı başardığı ve parti dışında kalan kişilerin soruşturulduğu bir dava olarak değerlendirilmektedir<sup>257</sup>.

Dava, 1936 yılının sonunda, aralarında Emin Sekûn, Dimitriyef, Fatma Nudiye Yalçı, Hikmet Kıvılcımlı ve Nazım Hikmet'in de bulunduğu yirmi kişinin, Aralık ayında, aynı yıl içinde İstanbul'da kurulan

<sup>254</sup>R.Nuri İleri, Atatürk, T.K.P. ve Kürt Sorunu Üzerine, Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Şubat 1992 Sayı: 143.

<sup>255</sup>Aktaran Y.Küçük a.g.y. 432.

<sup>256</sup>A.Coşkun, Nâzım'ın Siyasal Yaşamı ve Davaları (1995) 133 v.d.

<sup>257</sup>A.g.y. 132 v.a.

“Endüstri Dokumacılar Cemiyeti” ne yönelik bir soruşturma kapsamında tutuklanmasıyla başlamıştır<sup>258</sup>.

21 Haziran 1937 gününe kadar süren yargılamalar sonunda sanıklar beraat etmişlerdir ancak, savcılığın itirazı üzerine Yargıtay’a başvurulmuştur<sup>259</sup>. Yargıtay’ın kararı hakkında bir bilgi mevcut olmasa da, mahkemenin beraat kararının onaylandığı anlaşılmaktadır.

Bu arada, 1936 yılı içinde, Hikmet Kıvılcımlı’nın yakın çalışma arkadaşları olan Hasan Âli Ediz gazetecilik ve çevirmenliğe başlamış, Vasıf Onat da memleketi olan Kilis’e giderek eczacılık mesleğine dönmüştür<sup>260</sup>.

Hikmet Kıvılcımlı, 1936’da yayımladığı Kerim Sadi eleştirisinde Nazım Hikmet’e yönelik bazı eleştirilere de <sup>261</sup>, kendi ifadesiyle, Hasan Ali Ediz ve Vasıf Onat’ın ısrarlarıyla ve T.K.P.’nin kararıyla yer vermiş<sup>262</sup> ve bu olaydan sonra bazı yakınlaşmalarla birlikte sert tartışmalar da yaşanmış olmasına rağmen<sup>263</sup> Nazım Hikmet’le yeniden bir ilişki içine girmiştir<sup>264</sup>.

1938 yılında birlikte yargılanıp mahkûm oldukları davadan sonra, uzun yıllar süren cezaevi yaşamlarının başlarında da bu ilişki devam etmişse de, Nazım Hikmet’in çabasına rağmen sonradan kesilmiştir<sup>265</sup>.

<sup>258</sup>Cumhuriyet, 30 Aralık 1936; Tan, 1 Ocak 1937; Cumhuriyet, 1 Ocak 1937; A.Coşkun a.g.y. 133 v.a.; H.Kıvılcımlı a.g.y. 72 v.d.

<sup>259</sup>A.Coşkun a.g.y. 140.

<sup>260</sup>V.Onat.

Yıllar süren sessizliğini bozarak, görüşmeyi kabul eden ancak birçok konuyu geçiştiren Vasıf Onat’a, konuşmayı kabul ettiği için müteşekkirim.

<sup>261</sup>H.Kıvılcımlı, Marksizmin Kalpazanları Kimlerdir? Tip No. 1: Kerim Sadi (1936), 3.

<sup>262</sup>H.Kıvılcımlı, Kim Suçlamış? (1979) 71 v.a.

<sup>263</sup>A.g.y.85 v.a.

<sup>264</sup>A.g.y. 90 v.d.

<sup>265</sup>N.Hikmet, K. Tahir’e Hapishane’den Mektuplar ( 1975) passim.

Öyle anlaşılıyor ki, Komintern'in 1936'da T.K.P. için aldığı likidasyon kararından sonra, Hikmet Kıvılcımlı'nın da parti ile bir ilişkisi kalmamıştır.

Bu siyasal gelişmelerin yanısıra Hikmet Kıvılcımlı 1936 yılında Marksizm Bibliyoteği serisinden ayrı olarak, Fatma Nudiye Yalçı ile birlikte Emekçi Kütüphanesi serisini de başlatmıştır. 1936 ve 1937 yıllarında, bu seriden, ikincisinin ne olduğu bilinmeyen<sup>266</sup>, toplam beş kitap yayımlanmıştır:

No.1: F. Engels, Marksizmin Prensipleri, Çeviren: Fatma Yalçı, İstanbul,1936.

No.3: F. Engels, Maymunun İnsanlaşması Prosesinde Emegin Rolü, Çeviren: C.M., İstanbul, 1936.

No.4: K.Marks, Enternasyonal İşçiler Cemiyeti Açış Hitabesi, Çeviren: Fatma Yalçı, İstanbul, 1937.

No.5: K.Marks, Kapital. Birinci Cilt. Kitap I: Kapitalin İstihsal Prosesi, Almanca Aslından Çeviren: Hikmet Kıvılcımlı, İstanbul, 1937<sup>267</sup>.

Bu yıl içinde, "Yeni Adam Dergisi"nde, Kerim Sadi ve Dr. Fuat Sabit'le bir polemik yazısı olan "O Kadar Zaruri Saymadığım İki Cevapçık" başlıklı makalesini yayınlamıştır<sup>268</sup>.

<sup>266</sup>M.Tunçay a.g.y. 123; F.Fegan, Dr.Hikmet Kıvılcımlı Bibliyografyası (1977) 61.

<sup>267</sup>F.Fegan, bu serideki C.M. imzasının ve Marksizm Bibliyoteği ile bu yeni serideki Fatma Yalçı imzalarının Dr.Hikmet Kıvılcımlı'nın takma isimleri olduğunu söylemektedir. F.Fegan a.g.y. 22, 38, 47

<sup>268</sup>H.Kıvılcımlı, O Kadar Zaruri Saymadığım İki Cevapçık, Yeni Adam, 9. 4. 1936. Yine bu yıl içinde yazdığı, ancak yayınlanmayan bir başka çalışması da "Bergsonizm: Göçen Sermaye Devrişli" başlıklı yazısıdır. H.Kıvılcımlı, Bergsonizm Göçen Sermaye Dervişliği (yayınlanmamış, el yazısı metin). USTE Dr.HKA, Dosya no: 61.

Bir yıl sonra, 1937'de, Hikmet Kıvılcımlı bu kez de, ikincisini on altı yıl sonra yayımlayabileceği, iki kitaplık Günün Meseleleri serisini başlatmıştır<sup>269</sup>. Bu serinin ilk kitabı, "Demokrasi: Türkiye Ekonomi ve Politikası Hakkında"dır ve Komintern'in 1935'deki VII. Kongresinde aldığı "Faşizme Karşı Halk Cepheleleri" kararının ve 1936'daki T.K.P.'nin likidasyonu kararının hemen ardından yayımlanması ilginçtir<sup>270</sup>.

1937 ve 1938 yılı içinde, "Edebiyat-ı Cedidenin Otopsisini"den bazı parçaları aylık "Her Ay Dergisi"nde tefrika eder<sup>271</sup>.

1937 yılında yayımlanan "Demokrasi: Türkiye Ekonomi Politikası", Bayar hükümetinin İsmet İnönü'nün adına bile sansür uyguladığı bir dönemde İnönü'nün politikalarını destekleyen bir denemedir ve Nazım Hikmet'in kitabı bastırmaması için kendisini uyardığını söylemektedir<sup>272</sup>. Kitabın yayımlanması için önce İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya başvurur ama isteği kabul edilmez<sup>273</sup>. Hikmet Kıvılcımlı, bir yıl sonra mahkûm olacakları davada, Bayar Hükümetinin bu kitaba karşı tepkisinin rol oynadığı düşüncesindedir<sup>274</sup>.

Hikmet Kıvılcımlı, "Legal Yayınlar Dönemi" olarak adlandırılan bu dönemde, örgütsel çalışmaların uzağında ve daha çok yayıncılık faaliyeti içinde görünmektedir. Donanma Davası olarak da bilinen olayda, 1938 Nisan sonunda tutuklanana kadar<sup>275</sup> da bu faaliyetlerini sürdürecektir.

<sup>269</sup>F.Fegan a.g.y. 62.

<sup>270</sup>H.Kıvılcımlı, Demokrasi: Türkiye Ekonomi Politikası bk: Emperyalizm Geberen Kapitalizm (1974).

<sup>271</sup>H.Kıvılcımlı, Edebiyat-ı Cedide, Her Ay 20 Haziran 1937 Sayı: 4; 1 Kanuni-Sani 1938 Sayı: 5; 1 Şubat 1938 Sayı: 6; Mart 1938 Sayı: 7.

<sup>272</sup>H.Kıvılcımlı, Kim Suçlamış? (1979) 90 v.d.

<sup>273</sup>A.g.y. 91.

<sup>274</sup>A.g.y. 91.

<sup>275</sup>A.Coşkun, Nâzım'ın Siyasal Yaşamı ve Davaları (1995) 198.

İstanbul'da 30 Nisan 1938 günü başlatılan bir soruşturmanın genişletilmesiyle, sonradan V.P. Davası'nda birlikte yargılanacak olan Hikmet Kıvılcımlı, Fatma Nudiye Yalçı ve Abdülkerim Korcan'ın tutuklanmasıyla, aralarında Nazım Hikmet Ran ve Kemal Tahir Benerci'nin de bulunduğu ve çoğunluğunu Donanma'da görevli er, erbaş ve astsubayların oluşturduğu yirmialtı kişi hakkında "askeri isyana tahrik" iddiasıyla Donanma Komutanlığı Askerî Mahkemesi tarafından bir yargılama başlatılmıştır<sup>276</sup>. Tutuklama tarihinden itibaren Yavuz ve Erkin zırhlılarında bulunan sanıklardan sivil olanları Mahkemenin 29 Ağustos 1938 günü verdiği karardan<sup>277</sup> sonra, 1 Eylül 1938'de İstanbul Cezaevi'ne gönderilmiştir<sup>278</sup>. Yargılama araştırmacılarca farklı değerlendirilmektedir. Bazı araştırmacılarca Hikmet Kıvılcımlı'nın davaya konu olan gizli örgütlenmede lider durumunda olduğu da söylenmektedir<sup>279</sup>. Ancak, Nazım Hikmet Ran çevresine daha yakın olan isimlerin<sup>280</sup> daha yüksek cezalar aldığı davada Hikmet Kıvılcımlı'ya 15 yıl hapis cezası verilmiştir<sup>281</sup>.

1 Eylül 1938'de İstanbul Cezaevi'ne gönderilen sivil mahkûmlardan üçü, Hikmet Kıvılcımlı, Nazım Hikmet Ran ve Kemal Tahir Benerci'nin, 1938 Mart sonlarında, adli tıp raporuyla infazları bir süre ertelenmiştir<sup>282</sup>. Bu arada, polis idaresinin bir kontrolünden sonra Hikmet Kıvılcımlı'nın Nazım Hikmet'e kaçmasını önerdiği ancak Reşat Fuat Bara-

<sup>276</sup>Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk: A.Coşkun, Nâzım'ın Siyasal Yaşamı ve Davaları (1995) 193-216, 261-314; E.Karaca, Sintinenin Dibinde (1938 Donanma Davası), Cumhuriyet, Eylül 1993.

<sup>277</sup>A.Coşkun a.g.y. 211.

<sup>278</sup>E.Karaca a.g.y. Cumhuriyet, 22 Eylül 1993.

Fatma Nudiye Yalçı, Nazım Hikmet, Hikmet Kıvılcımlı İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'ndeki bir başka dava nedeniyle önce İstanbul Tevkifhanesi'ne gönderilmişlerdir. A.Coşkun a.g.y. 212.

<sup>279</sup>A.Sayılgan, Solun 94 Yılı (1968) 221.

<sup>280</sup>A.Coşkun a.g.y. 261 v.d.

<sup>281</sup>Cezaların bir listesi için bk: F.Tevetoğlu a.g.y. 500 v.a.

<sup>282</sup>E.Karaca, Nazım Hikmet'in Şiirinde Gizli Tarih (1992) 14; H.Kıvılcımlı, Kim Suçlamış? (1979) 33.

ner'in T.K.P. adına bu teklifi reddettiği söylenmektedir<sup>283</sup>. Ancak, muhtemelen tek başına karar vererek Suriye'ye geçen Hikmet Kıvılcımlı'ya Suriye Komünist Partisi tarafından yardım edilmediği gibi, Şefik Hüsni Değmer'le ilişki kurma çabası da sonuçsuz kalmıştır<sup>284</sup>.

Hatay'ın Türkiye'ye katıldığı günlerde, muhtemelen Temmuz ayı sonlarında Suriye'den dönerken sınırda yakalanan Hikmet Kıvılcımlı<sup>285</sup> İstanbul'a gönderilir. Bu arada Nazım Hikmet ve Kemal Tahir de 1939 Temmuz başlarında tekrar cezaevine girmişlerdir<sup>286</sup>.

### J. CEZAEVİ YAŞAMI (1939-1950)

Kısa bir süre önce, Nazım Hikmet ve Kemal Tahir ile birlikte Çankırı Cezaevi'ne gönderilen Hikmet Kıvılcımlı, bir süre sonra Amasya Cezaevine nakledilir<sup>287</sup>. Kısa bir süre sonra da Amasya Cezaevi'nden Kırşehir Cezaevi'ne gönderilir<sup>288</sup>. Çankırı ve Amasya Cezaevi'nde kaldığı sürede neler yaptığı hakkında fazla bilgimiz yok<sup>289</sup>. Ancak, felsefe, tarih, sosyoloji gibi konularda binlerce sayfayı bulan ve halen USTE arşivle-

<sup>283</sup>H.Kıvılcımlı a.g.y.

<sup>284</sup>A.g.y.

<sup>285</sup>F.Fegan'ın Notu (tarihsiz), USTE Dr.HKA, Dosya no: 102.

<sup>286</sup>E.Karaca a.g.y. 15.

<sup>287</sup>Amasya Cezaevi'ne nakli 1940 yılının ikinci yarısında olmalıdır. Adliye Vekâleti'nden Çankırı Cezaevi'nde Hikmet Kıvılcımlı adresine gönderilen 22.7.1940 tarihli zarf, USTE Dr.HKA, Dosya No: 175.

E.Karaca Kemal Tahir'den aktararak mahkûmların 1941'e kadar Çankırı Cezaevi'nde kaldıklarını söylemektedir. E.Karaca a.g.y. 14.

<sup>288</sup>"Kırşehir'de 10 seneden fazla kalmış. Donanma davası mahkûmiyeti, Çankırı Hapishanesi, Amasya Hapishanesi (buradan kovdurmuş kendini), sonra Kırşehir Hapishanesi." Latife Fegan'ın Not Defteri, USTE Dr.HKA, Dosya No: 353.

22.7.1940 tarihinde henüz Çankırı Cezaevi'nde olduğu ve arada bir süre de Amasya Cezaevi'nde kaldığı düşünülürse ve 1950'de tahliye olduğundan, Kırşehir Cezaevi'nde on yıldan fazla kalmış olması mümkün değildir.

<sup>289</sup>USTE Dr.HKA'nde, Çankırı Hıncıp Köyü İhtiyar Heyeti'nin Resmî Karar Defteri'nden bazı parçalar mevcut. Bunları bir biçimde ele geçirip müsvedde kâğıdı olarak mı kullandığı, yoksa İhtiyar Heyeti'nin yazıcılığı gibi bir işi mi yürüttüğü kesin değil.

rinde bulunan notlarının bir bölümü muhakkak bu döneme ait olmalıdır<sup>290</sup>. Ayrıca "Baba" başlıklı roman da bu dönem ürünlerindedir<sup>291</sup>.

Ancak, uzun Kırşehir Cezaevi döneminin oldukça verimli geçirildiği kesindir. Bu verimlilik sadece entellektüel faaliyetlerle sınırlı olmayıp, çeşitli sanat, zanaat ve meslekî faaliyetleri de içerir<sup>292</sup>.

Hapishane yaşamının genel zorlukları bir yana bırakılırsa, Kırşehir Cezaevi'ndeki yıllarında Hikmet Kıvılcımlı, rahat bir dönem geçirdiğini söylemektedir<sup>293</sup>.

Bu döneme ilişkin çalışmalarının yer aldığı kâğıtların büyük bölümü, Adalet Bakanlığı'nun matbu kâğıtlarıdır, ki kâğıt Hikmet Kıvılcımlı'nın en önemli ihtiyaçlarından biridir. Cezaevi idaresinin kâğıt ihtiyacının karşılanmasında da yardımcı olduğunu söyleyebiliriz.

Bu döneme ilişkin tesbit edebildiğimiz çalışmalar, aşağıdaki gibidir.

<sup>290</sup>Bk: USTE Dr.HKA, Dosya No: 165, 166, 167, 168, 169, 178, 179, 189.

<sup>291</sup>Baba, El Yazması roman, USTE Dr.HKA, Dosya No: 114.

<sup>292</sup>"Duvarda nakışlı bir halının ortasında kendi eliyle dokuduğu bir resmi vardı. Sağ yanda bir etajerin üstüneyse bir büst duruyordu. Bu büst de gene kendisininindi, kendisi yapmıştı." Zihni Anadol, Kırmızı Gül ve Kasket, (1989), 135.

Cezaevinde doktorluk da yapmıştır. Latife Fegan'ın Notları, USTE Dr.HKA, Dosya No: 353.

<sup>293</sup>Siyasal tarih yazımındaki tehlikelere örnek teşkil etmesi açısından şu iki anlatının karşılaştırılmasında yarar vardır:

"...Öte yandan Kırşehir'de hapishane yöneticilerinin onu diğer mahkûmlardan tecrit etmek maksadıyla hapishanenin arka bahçesine açılan bir odaya tek başına yerleştirdiklerini gözönüne getirelim." T.İçli, Dr.Hikmet Kıvılcımlı'nın Yaşamı, Mücadelesi ve Yapıtları, Teori, Ekim 1992, Sayı: 34.

"Buradaki mahkûmiyet yıllarını iyi anıyor. 'Mahkûmiyet değil, adeta bir çiftlik hayatı yaşadım.' diyor. İyi bir odası ve kendine tahsis edilmiş bir bahçesi varmış. Burada tavuk, kuzu besler, kestane kabağı yetiştirmiş (kabak tatlısını çok sever.) Hatta Kırşehirliler kestane kabağını ondan öğrenmişler." Latife Fegan'ın Not Defteri, USTE Dr.HKA, Dosya No: 353.



“Metafizik Sosyolojiler”<sup>294</sup>, “Diyalektik Sosyoloji”<sup>295</sup>, “Diyalektik Nedir?”<sup>296</sup>, “Diyalektik”<sup>297</sup>, “Kent”<sup>298</sup>, “Memleket Davalarından İşsizlik Nedir?”<sup>299</sup>, “Şeytana Kandil”<sup>300</sup>, “Kördögüşü”<sup>301</sup>, “Topal”<sup>302</sup>, “Ketim”<sup>303</sup>, “Kopil”<sup>304</sup>, “20. Yıl Marşı”<sup>305</sup>.

Kırşehir Cezaevi’nden tahliye edildikten sonra, bir süre daha Kırşehir’de kalan Hikmet Kıvılcımlı’nın bu süre içinde burada doktorluk yaptığı da söylenmektedir<sup>306</sup>. Ayrıca çevreyi gezdiği ve bazı resim çalışmaları yaptığı da bilinmektedir<sup>307</sup>.

<sup>294</sup>USTE Dr.HKA, Dosya No: 65.

<sup>295</sup>USTE Dr.HKA, Dosya No: 66.

<sup>296</sup>USTE Dr.HKA, Dosya No: 67.

<sup>297</sup>USTE Dr.HKA, Dosya No: 68.

<sup>298</sup>USTE Dr.HKA, Dosya No: 69.

<sup>299</sup>USTE Dr.HKA, Dosya No: 70.

<sup>300</sup>USTE Dr.HKA, Dosya No: 115. (Roman)

<sup>301</sup>USTE Dr.HKA, Dosya No: 116. (Roman)

<sup>302</sup>USTE Dr.HKA, Dosya No: 117. (Roman)

<sup>303</sup>USTE Dr.HKA, Dosya No: 118. (Roman)

<sup>304</sup>USTE Dr.HKA, Dosya No: 119. (Roman)

<sup>305</sup>USTE Dr.HKA, Dosya No: 128. Ayrıca kesin tarihleri belli olmayan “Kızkardeşim de Olmayıversin”, USTE Dr.HKA, Dosya No: 122; Ayıp, USTE Dr.HKA, Dosya No: 123; Evceğiz, USTE Dr.HKA, Dosya No: 124; İt, USTE Dr.HKA, Dosya No: 125, Kurşunlu Cami Mahallesi, USTE Dr.HKA, Dosya No: 126; Nisan, USTE Dr.HKA, Dosya No: 127 gibi romanlar ve “Suç var! Orak-Çekiç” USTE Dr.HKA, Dosya No: 130; Bülbülden, USTE Dr.HKA, Dosya No: 131; 1 Mayıs, USTE Dr.HKA, Dosya No: 132 gibi şiirlerin de bu döneme ait olması muhtemeldir.

Bunlar dışında bu döneme ait çeşitli edebi notları vardır. USTE Dr.HKA, Dosya No: 134.

“Kıvılcım Dergisi”nin ikinci sayısında, Kırşehir Cezaevi dönemine ilişkin zikredilen çalışmalardan bazıları bu döneme ait değildir. Bunlardan, Metafizik Felsefeler 1938’de, Bergsonizm 1936’da, Diyalektik Nasıl Kullanılır ve Diyalektik Ne Değildir 1953’te, Hegel Felsefesi, USTE Dr.HKA Kataloğunda bu çalışmanın Sadık Göksu ile birlikte yapıldığı söylenmekteyse de, 1960’tan sonra yazılmıştır. Kıvılcım, Sayı:2. Hegel Felsefesi, USTE Dr.HKA, Dosya No: 164; Diyalektik Nasıl Kullanılır, USTE Dr.HKA, Dosya No: 73; Diyalektik Ne Değildir, USTE Dr.HKA, Dosya No: 72; Bergsonizm: Göçen Serm.Derv., USTE Dr.HKA, Dosya No: 60; Metafizik Felsefeler, USTE Dr.HKA, Dosya No: 64.

<sup>306</sup>L.Fegan a.g.y.

<sup>307</sup>USTE Dr.HKA, Dosya No:120.

### III. VATAN PARTİSİ

#### A. KURULUŞU VE FAALİYETLERİ

Vatan Partisi, Cumhuriyet'in otuz birinci yıldönümünde, 29 Ekim 1954 tarihinde, Sultan Ahmet Yerebatan Caddesi 66/2 adresinde<sup>308</sup> faaliyete geçen<sup>309</sup>, oldukça küçük ama küçük olduğu kadar da ilginç, sol-milliyetçi bir siyasal partidir<sup>310</sup>.

1946 yılında, Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişikliklerle, siyasal partilerin kurulmasına izin verilmiş ve tarihimizde çok partili dönem denilen, görece demokratik bir dönem başlamıştır. Çok partili döneme geçilir geçilmez, bazı parti kurma girişimleri olmuşsa da, bunların içinde, dönemin siyasal iktidarınca uygun bulunmayanlar, İstanbul Örfi İdare Komutanlığı'nın 16 Aralık 1946 tarihli emriyle kapatılmış<sup>311</sup> ve Türkiye Sosyalist Partisi ile Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi hakkında dava açılmıştır<sup>312</sup>. Bu davalardan T.S.P. davası beraatle sonuçlanmışsa da, gizli T.K.P. ile daha yakın ilişkili kişilerin yer aldığı TSEKP davası bir dizi mahkûmiyetle sonuçlanmıştır<sup>313</sup>.

<sup>308</sup>Bu adres o tarihlerde, Hikmet Kıvılcımlı tarafından muayenehane olarak kullanılmaktadır. Z. Anadol.

<sup>309</sup>V.P. Davası İddianamesi, USTE Dr.HKA, Dosya No: 269

<sup>310</sup>"Korku, hiç bir hastalığa ilaç değildir. Bilâkis, her illetin başı korkudur. Vatan aşkını söylemekten korkar hale gelmektense, ölmek daha iyidir. Mustafa Kemâl diyor ki:

'...Ey Türk İstikbâlinin evlâdı! İşte bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen Türk İstiklâl ve Cumhuriyetini kurtarmaktır.'

Vatan Partisi, kulaklarında bu öğüt cınlayarak doğdu". H.Kıvılcımlı, Kuvâyımilliyeciliğimiz (1957) 5.

Bu arada, V.P. kurulmadan önce, 2 Ağustos 1954'te Emine Kıvılcımlı ile evlenmiştir. Nüfus Hüviyet Cüzdanı, USTE Dr.HKA, Dosya No: 31

<sup>311</sup>F.Tevetoğlu, a.g.y. 550

<sup>312</sup>A.g.y. 538 v.d, 547 v.d.

<sup>313</sup>A.g.y.

Rejimin, legal çalışma koşulları arayan komünistlere bu sert tavrı sonunda, hareket yeniden illegal koşullarda çalışmaya başlamış, 1950 seçimlerinden sonra iktidara gelen D.P'nin tavrı da farklı olmamış ve Cumhuriyet tarihinin, o güne kadar ki en geniş komünist tevkifatı, 26 Ekim 1951'de gizli T.K.P.'nin bazı neşriyatıyla yurt dışına çıkarken yakalanan Dr. Sevim Tarı (Belli)'nin tutuklanmasıyla başlamıştır<sup>314</sup>. 7 Ekim 1954 günü sona eren yargılamalarla, toplam 184 sanıktan 131'ine çeşitli cezalar verilmiştir<sup>315</sup>.

Gizli T.K.P.'nin 1950'li yılların hemen başında örgütlenme çalışmalarına yeniden başladığı sırada, Hikmet Kıvılcımlı on iki yıldır bulunduğu cezaevinden yeni çıkmıştır. 1938 Donanma Davası'nda 15 yıl hapis cezası alan Hikmet Kıvılcımlı'nın T.K.P. ile ilişkileri, bu tarihten itibaren oldukça belirsizdir ancak cezaevinden çıktıktan sonra, önce Hulûsi Dosoğru, ardından Selâhi Hüsnu aracılığıyla Şefik Hüsnu Değmer ile haberleşmiş ve sonunda kendisiyle görüşmüştür<sup>316</sup>. 1950 yılında, gizli T.K.P. ile bu görüşmelerin içeriği hakkında bilgimiz yok, ancak yukarıda sözünü ettiğimiz 1951 tevkifatından önce İstanbul'da yapılan Merkez Komitesi toplantısına davetli olduğu halde gitmediği ifade edilmektedir<sup>317</sup>.

1954 yılına gelindiğinde, Türkiye'deki komünist hareketin yönetici kadrolarının önemli bir kısmı cezaevinde bulunuyordu ve bu şartlar altında Hikmet Kıvılcımlı, çevresinde toparlayabildiği az sayıda komü-

<sup>314</sup>S.Belli, Boşuna mı Çiğnedik? (1994) 268

<sup>315</sup>F.Tevetoğlu, a.g.y. 653 v.d.

<sup>316</sup>H.Kıvılcımlı, Kim Suçlamış? (1979) 26 v.d.

<sup>317</sup>V.Türkali.

V.Türkali, Hikmet Kıvılcımlı'dan naklederek Zileli Halil aracılığıyla bu toplantıya davet edildiğini söylemiştir.

O dönem T.K.P Merkez Komitesi üyesi olan Mehmet Bozışık bu bilgiyi doğrulamış ve eğer toplantıya katılsaydı Hikmet Kıvılcımlı'nın Şefik Hüsnu Değmer'in yerine parti Genel Sekreterliği için önerileceğini de eklemiştir.

M.Bozışık.

nistle, bir parti kurma fikrini tartışmaya başlıyordu. Kuruluş öncesindeki bu tartışmalar sırasında, diğerleri bu fikre sıcak bakmasa da, kararında ısrarlı olduğu söylenen Hikmet Kıvılcımlı partinin programını hazırlamıştır bile<sup>318</sup>.

Bu tartışmalar sırasında, Avukat Orhan Arsal tarafından 1952 yılında kurulan Demokrat İşçi Partisi'nden ayrılan bir grup işçinin Orhan Müstecabî aracılığıyla Hikmet Kıvılcımlı ile tanışması partinin kurulabilmesi imkânını doğuruyordu<sup>319</sup>.

V.P. Hikmet Kıvılcımlı'nın Başkanlığında, Hüseyin Kazancı, Ahmet Cansızoğlu, Osman Sercan, Sevdiye Kayaoğulları, İbrahim Kayaoğulları ve İrfan Savgat'tan oluşan yedi kişilik bir "Müteşebbis Heyet" tarafından kurulmuştur<sup>320</sup>. Gazetelerin bilhassa işçiler arasında çalışacağını bildirdiği bu partinin kuruluşunun basını ve yetkilileri şaşırttığı anlaşıl-

<sup>318</sup>"Onu bu kararından caydırmanın imkânı yoktu. Biz eski sollar partiye katılmasak da o tek başına masal kahramanları gibi savaşa girecekti". Z.Anadol, Kırmızı Gül ve Kasket (1989) 139.

Z. Anadol.

Bu tartışmaların, bazen oldukça sertleştiğine ilişkin ipuçları mevcuttur. USTE'ndeki Dr.Hikmet Kıvılcımlı Arşivi'nde, iki ayrı el yazısıyla yazılmış bir kâğıt parçasında, "Bu işi işçiye mal edip bir parti kurmanın imkânı yoktur" ve "Bu iddia Türkiye İşçi Sınıfına bir iftiradır" şeklinde iki not vardır. İkinci not Hikmet Kıvılcımlı'ya ait olsa gerektir. USTE Dr.HKA, Dosya No: 259

<sup>319</sup>Elle tutulmuş mahkeme notları. Osman Sercan'ın ifadesinden. USTE Dr.HKA, Dosya No: 272.

<sup>320</sup>V.P. Davası İddianamesi, USTE Dr.HKA, Dosya No:269

12 Kasım 1954 tarihli Cumhuriyet gazetesinin isim vermeden 12 kişi olarak belirttiği kurucuları, Atilla Akar on kişi olarak vermektedir. Akar'ın zikrettiği diğer üç isim Memduh Karahasan, Siyami Altınçul ve Mehmet Anter'dir. A.Akar, Eski Tüfek Sosyalistler (1983) 21.

maktadır<sup>321</sup>. İşçiler arasında çalışacağı ve çalıştığı söylenen<sup>322</sup> bu partinin işçi anlayışı da, adıyla ilişkili bir “vatan” motifiyle bezenmiştir<sup>323</sup>.

Parti, çalışmalarına, fiilen, 7 Kasım 1954 tarihinde yaptığı ilk toplantıyla başlamış ve bu toplantıda görev dağılımı yapılmıştır:

Genel Başkan	Hikmet Kıvılcımlı
Genel Sekreter	Osman Sercan
Başkanlık Divanı	Sevdiye Kayaoğulları
	Ahmet Cansızoğlu
	Mehmet Anter
Organlar Divanı	İbrahim Kayaoğulları
Kültür Divanı	Mehmet Anter
Kadın, Çocuk, Gençlik Divanı	Sevdiye Kayaoğulları
İşçi Teşkilatı Divanı	İrfan Savgat
Esnaf ve Münevver Divanı	Mehmet Anter <sup>324</sup> .

Parti'nin kuruluşu esnasında, önemli bir kadro sıkıntısı olduğu farkedilmektedir. İki üye, Mehmet Anter ve Sevdiye Kayaoğulları, iki ayrı “divan”dan sorumlu olarak görev almışlardır. Buna ilâveten, Hikmet Kıvılcımlı hakkında basında yeralan komünistlik iddiaları, parti içinde tartışmalara yolaçmış ve Hikmet Kıvılcımlı'ya karşı çıkan kurucu

<sup>321</sup>“Eski Komünistlik Mahkûmunun Kurmak İstedığı Partiye İzin Verilmeyeceği Sanılıyor.

Ankara çevrelerinde bu müracaat hayretle karşılandığı gibi bu partinin kurulmasına da müsaade edilmeyeceği söylenmektedir”. Cumhuriyet, 12 Kasım 1954.

<sup>322</sup>V.P. Davası İddianamesi, USTE Dr.HKA, Dosya No:269

<sup>323</sup>“Neden Vatanımızı yükseltmek için, işçi kanadını başa geçirmek istiyoruz?

İşçi deyince, o da halkın bir parçasıdır. Halk yığını içine, işçiler gibi: Köylüler, esnaflar ve münevverler de girer. Biz bu geniş halk tabakalarından hiçbirisini ötekinden ayırdetmeye taraftar değiliz”. H.Kıvılcımlı, Kuvayimilliyeciliğimiz (1957) 29 v.a.

<sup>324</sup>V.P.Davası İddianamesi, a.g.y.

V.P. tüzüğüne göre örgütlenme şemasında ayrıca finans ve haysiyet divanları da vardır. H.Kıvılcımlı, Vatan Partisi Tüzüğü ve Programı (1971) 28.

üyelerden İrfan Savgat ile Sevdije ve İbrahim Kayaoğulları Parti'den ihraç edilmişlerdir<sup>325</sup>.

Bu kadro sıkıntısında, Parti'nin kuruluş hazırlıkları sırasında yaşanan tartışmalar sonucu alınan bir kararın da rolü olsa gerektir. Parti kurulmadan önce, Hikmet Kıvılcımlı, çevresindeki kişilerin bu girişim konusunda düşüncelerini almaktadır. Böyle bir toplantıda, Zihni Anadol ve Nihat Balyoz ile, eski komünistlerin partiye girmemesi, dışarıdan desteklemeleri kararı alındığı söylenmektedir<sup>326</sup>. Ancak, sonradan partiye girecek olan komünistler, 1946'da legal parti kurma girişimiyle iyice açığa çıkan bölünmede, Şefik Hüsnü Değmer'in çevresinde yer alan komünistlerin bir bölümüdür.

Hikmet Kıvılcımlı dahil olmak üzere, partiye kayıtlı olduğunu tesbit edebildiğimiz 46 kişiden 15'i çeşitli zamanlarda, siyasal nedenlerle açılan davalarda mahkûm olmuşlardır. Bunlardan ikisi, Mehmet Caba ile Hüsnü Tamçiz 1929'da İzmir Ağır Ceza Mahkemesinde 4'er yıl, diğer ikisi, Fatma Nudiye Yalçı ile Abdülkerim Korcan 1938'de Donanma Askeri Mahkemesi'nde 10'ar yıl hapis cezasına mahkûm olmuşlardır. Ayrıca, Mehmet Caba, Hüsnü Tamçiz, Mümin Kökrek, Osman Kuzeyli, Hasan Civan, Muharrem Bezgin ve Hasan Erin TSEKP davasında ve Mustafa Toprak da 1951'deki T.K.P. tevkifatında yargılanmış ve mahkûm olmuşlardır<sup>327</sup>. Bunların dışında değişik zamanlarda yargılanıp mahkûm olmuş V.P. üyeleri, Zihni Anadol, Selâhaddin Kaya, Süleyman Şahin Tar ve Osman Kamucu'dur<sup>328</sup>.

<sup>325</sup>Mahkeme notları, a.g.y.

<sup>326</sup>Z. Anadol, a.g.y. 139

<sup>327</sup>Cumhuriyet, 26 Ocak 1958; F.Tevetoğlu, a.g.y. 655

<sup>328</sup>Cumhuriyet, 26 Ocak 1958

Ancak, partiye katılan komünistlerin bunlarla sınırlı olmadığı söylenebilir. İstanbul'da, özellikle Kasımpaşa ve Beşiktaş'ta, 1951 yılındaki yeniden örgütlenme çalışmalarında bile, çoğu Balkan göçmeni ve tütün işçisi olan Çingenelerden oluşmuş bazı T.K.P. hücrelerinin bulunduğu bilinmektedir<sup>329</sup>. Büyük çoğunluğu 1923-1925 yılları arasında, mübadele çerçevesinde Türkiye'ye göçen bu çingenelerin 1920'lerden beri T.K.P. safalarında çalıştığı söylenmektedir<sup>330</sup>.

V.P.'nin tespit ettiğimiz 46 üyesinden 28'i göçmen ya da göçmen bir aileden ve bunların 16'sı Çingene'dir<sup>331</sup>. D. Şişmanov'un V.P. Merkez Yönetim Kurulu üyeleri olarak verdiği listede ise 24 kişiden 17 kişi göçmen ve bunların 12'si Çingene'dir<sup>332</sup>.

Ancak bütün bunlar, V.P.'nin gizli T.K.P.'nin legal platformda bir devamı olduğunu göstermeye yetmez; V.P. Hikmet Kıvılcımlı'nın siyasal/ideolojik egemenliği altında, daha çok Cumhuriyet'in temel ilkelerinin sol bir yorumuna göre kurulmuş ve faaliyet göstermiş bir işçi partisidir.

V.P. İstanbul Üniversitesi'nin 1956 yılında, siyasi partilerden Anayasa konusundaki görüşlerini sorması üzerine bir "Anayasa Teklifi"

<sup>329</sup>H.Kıvılcımlı, Kim Suçlamış? (1979) 18.

1940'lı yıllarda, tütün işçilerinden oluşmuş, seksen kadar hücreden sözedilmektedir. Z. Kosova.

<sup>330</sup>M.Tunçay, Sonuç Yerine bk: M.Tunçay, E.J.Zürcher, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1995) 255

Kendisi de Selânik göçmeni, tütün işçisi bir çingene olan Mehmet Bozışık, 1940'lı yıllarda 30.000 dolayında tütün işçisinin "Yaprak Tütün İşçileri Sendikası" içinde örgütlendiğini söylemektedir. M.Bozışık.

Zehra Kosova, bu sayıyı 35.000 olarak vermiştir. Z.Kosova.

<sup>331</sup>Cumhuriyet, 26 Ocak 1958, Z.Anadol; S.Ş.Kundakçı; M.Bozışık ve E.Balım.

<sup>332</sup>D.Şişmanov, Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi (1990) 173 v.a.

Kendisiyle görüştüğümüz Mete Tunçay T.K.P.'nin tabanının çoğunlukla, bu tütün işçisi Çingenelerden oluştuğunun söylendiğini aktarmıştır.

V.P. içindeki oranın, bir ölçüde T.K.P. içindeki oranı verdiğini de söyleyebiliriz.

hazırlamış ve 15 Haziran 1956 günü, İstanbul Üniversitesi'ne sunmuştur. Daha sonra, 1960 yılında, Suat Şükrü Kundakçı adıyla yayımlanacak bu metni Hikmet Kıvılcımlı tek başına kaleme almıştır<sup>333</sup>. Hazırlanan bu teklifin ikinci maddesi Türkiye Devleti'ni tanımlamaktadır. Buna göre Devlet; Cumhuriyetçi, Devletçi, Milliyetçi, Halkçı, Laik ve İnkilâpçidir<sup>334</sup>. Ayrıca, V.P.'ne üyelikte, buna oldukça paralel bir yemin içilmektedir<sup>335</sup>.

Komünistlerin Parti'ye desteği konusunda, gizli T.K.P.'nin hapis-hanedeki yöneticilerinden Şefik Hüsnü Değmer ve Reşat Fuat Baraner'in de olumlu düşünceleri olduğu söylenmektedir<sup>336</sup>. Ancak bunlar doğru olsa bile, bazı komünistlerin V.P. içinde çalışmalarına onay veren T.K.P. yöneticilerinin Hikmet Kıvılcımlı ile aynı siyasi çizgiyi paylaştıklarını söylemek güçtür. V.P. kurulmadan önce, Hikmet Kıvılcımlı Kırşehir Cezaevi'nden çıktıktan sonra, "Tarih Tezi" çalışmalarının Şefik Hüsnü Değmer tarafından "Nazi teorisine kayan" bir çalışma olduğu şeklinde

<sup>333</sup>S.Ş.Kundakçı.

<sup>334</sup>S.Ş.Kundakçı, Anayasa Teklifi (1960) 6.

Ancak Hikmet Kıvılcımlı bu kavramları kısmen sosyalist bir içerik yüklemiştir. Bk. H.Kıvılcımlı, a.g.y. 34.

<sup>335</sup>V.P.Davası Karar Metni.

Bu yeminin metni şöyledir:

"Vatan ve Millet saadetine ve selâmetine, ve milletin bilâkayt ve şart hakimiyetine mugayir bir gaye takip etmeyeceğime ve Cumhuriyet esaslarından ayrılmayacağıma namusum üzerine söz veririm.

Ve Vatan Partisi'nin tüzük ve programına dürüstçe uyacağıma namusum üzerine yemin ederim".

Yemin Metni, USTE Dr.HKA, Dosya No:267; H.Kıvılcımlı, Vatan Partisi Tüzüğü ve Programı (1971) 24.

<sup>336</sup>Ş.Ormanlar, Proleter Devrimci Bir Kimlik Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Sorun, Kasım 1988 Sayı: 5/7, 74 v.a.

Zihni Anadolu, kendisinin T.K.P.'li olduğunu ve böyle bir onay olmasaydı V.P.'ne hiç girmeyeceğini belirtmiştir. Z.Anadol ile röportaj.

T.K.P. üyesi olmayan ancak komünist sempatisini olan Esat Balım da, V.P. İzmir İl Örgütü'nün kuruluşunda T.K.P.'nin desteğini Erdoğan Berktaş aracılığıyla öğrendiklerini ifade etmiştir. E.Balım.

Zehra Kosova da bu bilgiyi doğrulamıştır. Ayrıca, kendisine V.P.'nin kuruluş haberini, 1938 Donanma Davası'nda yargılıp mahkum olan ve bütün işçisi T.K.P.'li bir ailenin oğlu olan Fehmi Kurucu tarafından getirildiğini de eklemiştir.



eleştirildiği söylenmektedir<sup>337</sup>. Oysa bu tarihten itibaren Hikmet Kıvılcımlı, bütün siyasal değerlendirmelerini “Tarih Tezi” üzerine kurmaktadır ve bu çalışmanın ilk kitabı olan “Fetih ve Medeniyet”, V.P. kurulmadan bir yıl önce yayımlanmıştır<sup>338</sup>.

V.P. 1954'ten 1957'ye kadar sürdürebildiği örgütlenme çalışmaları kapsamında, İzmir'de bir şube ve bunun dışında İstanbul'da Beyoğlu, Zeytinburnu, Taşlıtarla, Kasımpaşa, Kadıköy, Eyüp'de birer şube açabilmiştir<sup>339</sup>. 1957 yılının ikinci yarısında Konya, Erzincan ve Ankara'da birer şube açılmasına çalışılmışsa da, bu başarısızdır<sup>340</sup>.

Kurulan bu şubelerin yöneticileri şunlardır:

İzmir Şubesi, Esat Balım ve Arif Şimşek; Zeytinburnu Şubesi, Hüseyin Kazancı ve Osman Sercan; Taşlıtarla Şubesi, Osman Ürgün; Eyüp Şubesi, Selahaddin Kaya; Beyoğlu Şubesi, Mustafa Özer; Kasımpaşa Şubesi, Hasan Erin ve Mustafa Toprak; Kadıköy Şubesi, Muzaffer Telli<sup>341</sup>.

<sup>337</sup>H.Kıvılcımlı, Kim Suçlamış (1979) 27.

<sup>338</sup>H.Kıvılcımlı, Fetih ve Medeniyet (1953).

Hikmet Kıvılcımlı'nın 1950'den sonraki siyasal ve düşünsel yaşamında belirleyici olan “tarih Tezi”nin eleştirel değerlendirmeleri için bk. M.Belge, Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın Tarih Tezi Üzerine, Birikim, Haziran 1975, Sayı:4, 45 v.d.; K. Somer, ATÜT Sivil Toplum ve Batılılaşma Üzerine Aykırı Düşünceler, Marksizm ve Gelecek, Güz 1989, Sayı:2, 77 v.d.

Ancak, anılan her iki değerlendirme de Marksist açıdan yapılmıştır. Daha farklı bir değerlendirme, Mehmet Ali Kılıçbay tarafından oldukça kısa ve sert bir üslupla yapılmıştır: “Türkiye’de sıklıkla rastlanan, roman malzemesiyle bilim yapmanın örneklerinden biri olarak sunduğumuz bu tezin gerçeklerle ilişkisi yoktur”. M.A.Kılıçbay, Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı (1985) 323 v.a.

“Tarih Tezi”nin genel bir tanıtımı için bk. S.Ünsal, Kıvılcımlı'nın Tarih Tezi, Kebikeç, Yıl:1, Sayı:1, 153 v.d.

<sup>339</sup>V.P. Davası İddianamesi, a.g.y.; S.Ş.Kundakçı ile ropörtaj; E.Balım ile ropörtaj.

<sup>340</sup>V.P. Davası İddianamesi, a.g.y.; T.İçli, Türkiye’de Sosyalizm Tarihi, Teori, Eylül 1993.

<sup>341</sup>V.P. Davası İddianamesi, a.g.y.; S.Ş. Kundakçı ile ropörtaj; E.Balım ile ropörtaj.

Parti'nin kuruluşundan sonra, Hikmet Kıvılcımlı imzasıyla çeşitli kişilere, bir sirkülerle birlikte Tüzük ve Program gönderilmiştir<sup>342</sup>.

Yukarıda listesini verdiğimiz "Divan"lar dışında, Parti'nin bir de "Gençlik Kolu" vardır. Ancak, diğer organlar gibi, bunun faaliyetleri hakkında da fazla bir bilgi mevcut değildir<sup>343</sup>.

Parti, bir propaganda aracı olarak, halka sağlık hizmetleri götürmek gibi bir faaliyete girişmiş, "Vatan Partisi Sıhhat İşleri" başlıklı ilânlar dağıtmıştır<sup>344</sup>. Ancak, Hikmet Kıvılcımlı'nın, mesleğini parti için kullanma düşüncesinden kaynaklandığını sandığımız bu naif faaliyetin önemli bir etkisi olmamıştır.

Hikmet Kıvılcımlı, V.P. dışındaki "sol" örgütlerle işbirliği yollarını da aramıştır. Başında Avukat Orhan Arsal'ın bulunduğu, daha önce sözü edilen Demokrat İşçi Partisi ile birleşme yolları aranmış ve bunun için 1955 Aralık ayında, iki parti'nin de katıldığı bir toplantı düzenlenmiş, ancak birleşme gerçekleşmemiştir<sup>345</sup>.

1956 yılının sonundan 1957 seçimlerine kadar, Abdülkerim Korman, Suat Şükrü Kundakçı ve Hikmet Kıvılcımlı'dan oluşan V.P. Heyeti,

<sup>342</sup>Sirküler metni, USTE Dr.HKA, Dosya No:265

Gönderilen kişilerin listesi mevcut değildir. Sirküler " ... 1954 yılının kutsal Cumhuriyet Bayramı", " ... herşeyin üstünde HALK ve HAK kaygısı" gibi ibarelerle yazılmış bir metindir.

<sup>343</sup>V.P. Davası İddianamesi'nde "Vatan Partisi Gençlik Kolu Listesi"nden bahsedilmekte, başka bir bilgi verilmemektedir. İddianame, a.g.y.

S.Ş. Kundakçı, Gençlik Kolu sorumlusunun 1956 yılında Günaydın Yücekent olduğunu, onun parti'den uzaklaşmasından sonra bu görevin de kendisine verildiğini, İstanbul Üniversitesi'nde bir kaç arkadaşı ile görüşmek istediğini ancak siyasal baskılar nedeniyle öğrencilerin bu faaliyetlerden uzak durduğunu ifade etmiştir. S.Ş.Kundakçı.

<sup>344</sup>V.P. Sıhhat İşleri İlanı, USTE Dr.HKA, Dosya No:276

<sup>345</sup>Z.Anadol, Kırmızı Gül ve Kasket (1989) 139 v.a; Z. Anadol.

İstanbul'daki hemen bütün sendika toplantılarına katılmışlar ancak bunların çoğunda sert tepkilerle karşılaşmışlardır<sup>346</sup>.

V.P. yöneticilerinden Selahattin Kaya, Osman Sercan, Hasan Erin gibi isimlerin önemli sendikacılık deneyimleri vardır ve Osman Sercan'ın V.P. adına dokuma işçileri arasında yoğun faaliyeti olmuştur<sup>347</sup>. 1960'lı yıllardan itibaren profesyonel sendikacılığa başlayacak olan Suat Şükrü Kundakçı'nın Haydarpaşa Demiryolu işçilerin arasındaki sendikalaşma çalışmaları da başarısızlıkla sonuçlanmıştır<sup>348</sup>.

V.P., 24 Şubat 1955'de, 1954 yılında Avrupa ülkeleri arasında kurulan Atom Konvansiyonu'na katılmak ve ülkede atom araştırmaları konusunda çalışmalar yapılmasını isteyen ve milletvekilleri, hükümet ile gazetelere gönderilen bir bildiri yayımlamıştır. Bu bildiri, A.B.D.'nin 6 ve 9 Ağustos 1945 tarihlerinde, sırayla, Japonya'nın Hiroşima ve Nagasaki şehirlerine attığı atom bombalarının yarattığı sonuçlar hafızalarda tazeyken, Hikmet Kıvılcımlı'nın nükleer enerji sorununu nasıl değerlendirdiğini göstermesi açısından ilginçtir. Bütçede askeri bir atom ödeneği ayrılmasını isteyen bildiri, muhtemelen nükleer enerjiye ve nükleer silahlanmaya kaynak ayrılmasına yönelik ilk siyasal taleptir<sup>349</sup>.

## B. VATANDAŞ GAZETESİ

V.P., Parti'nin yayın organı olarak, 11 Mayıs 1955 tarihinde, "Vatandaş" adlı bir gazete yayımlamaya başlamıştır. 15 günde bir yayımlanan gazete toplam üç ya da dört sayı çıkabilmiştir<sup>350</sup>.

<sup>346</sup>S.Ş.Kundakçı.

<sup>347</sup>S.Ş.Kundakçı.

<sup>348</sup>S.Ş.Kundakçı.

<sup>349</sup>Bildiri Metni, USTE Dr.HKA, Dosya No:276

<sup>350</sup>V.P. Davası İddianamesi'nde "Parti'nin neşir organı olarak 11/Mayıs/1955 tarihinden Temmuz/1955 bidayetine kadar çıkmış olan VATANDAŞ gazetesinde ..." şeklinde bir

İdare yeri V.P.'nin Genel Merkezi'yle aynı adreste bulunan gazetenin sahibi Osman Sercan, başmuharriri Hikmet Kıvılcımlı'dır<sup>351</sup>.

Gazetenin mevcut iki sayısında yer alan yazılar ve imzalar şöyledir:

"İç Meseleler: Siyaset Pazarlığı"<sup>352</sup>; St. Dr. Neyyir Eren, "Kiralardan Ölçüsü"; "Dış Meseleler: Barış Meydan Muharebesi"; Mustafa Öz, "Atomu Fethedelim"<sup>353</sup>; Dokuz Köyden Kovulan, "Ay! Ay! Ay! Büyük Millet Meclisinde Kiralar Konuşuluyor"; Ali Cengiz, "Türkiye'nin en zayıf tarafı"; Hıdır Kırık, "Halk Meseleleri II: Grev Nedir, Sendikalar Tarihçesi, Einstein'in Beyni"; "Partiler"; "Cilve"; "Kızıl Çin II"; "Asyanın İncisi Taylant"; Kerim Korcan, "Tatar Ramazan II" ve "Vatan Partisi'nin Program Gerekçesi II"<sup>354</sup>.

"Dış Meseleler: İngiliz Seçimlerinin İçyüzü"; Ali Cengiz, "Ağır Günahımız: Ağır Sanayisizlik"; Hikmet Kıvılcımlı, "İç meseleler: Korunç akıl kumkuması"; Abalı, "Kışkırtıcı: Muhbiri Sadık (Ajan provokatör)"; Hıdır Kırık, "Çinhindi"; Dokuz Köyden Kovulan, "Şecerei Tûba"; "Halk Meseleleri"; "Belgrad Anlaşması"; "İngiliz Grevleri"; "Amerikada

---

ifade vardır. Ancak Temmuz başında gazetenin son sayısının yayımlanmış olup olmadığı anlaşıl原因amaktadır. İddianame, a.g.y.

Biz, gazetenin 2-3 ve 3-4 olarak numaralandırılmış iki sayısını görebildik. Birinci sayısı ve yayımlanmış olması muhtemel son sayısı, Türkiye Kütüphanelerinde ve USTE Dr.HKA'nde mevcut değildir.

<sup>351</sup>Vatandaş, Sayı: 2- 3, 1.6. 1955.

Gazete, "Söz işe uyacak!,, Ölü Fikir, kuru lâf, kuruntu duygu, buradan uzak" altbaşlığıyla yayımlanmaktadır.

<sup>352</sup>İmzasız olarak yayınlanan bu yazı 11 Mayıs 1955 tarihli ilk sayıda yayınlandığı söylenen "Dördüncü Sandalyesiz" başlıklı yazının açıklanmasıdır.

<sup>353</sup>Bu yazıda, gazetenin ilk sayısında "Atom Beyannamesi"nin yayınlandığı söylenmektedir. Bk: Bu bölüm, dipnot 349.

<sup>354</sup>Öyle anlaşılıyor ki birinci sayıdan devam eden yazı dizileri vardır.

Vatandaş, Sayı: 2- 3, 1.6.1955.

Grev"; Kerim Korcan, "Tatar Ramazan III" ve "Vatan Partisi Program Gerekçesi III"<sup>355</sup>.

Vatandaş Gazetesinde yeralan imzalardan, Dokuz Köyden Kovulan, Ali Cengiz, Hıdır Kırık ve Abalı imzalarının kesinlikle ve St.Dr. Neyyir Eren ile Mustafa Öz imzalarının da muhtemelen Hikmet Kıvılcımlı'ya ait olduğu belirtilmektedir<sup>356</sup>.

Kerim Korcan'ın tefrika edilen romanı "Tatar Ramazan" dışında, öyle görünmektedir ki, Hikmet Kıvılcımlı dört sayılık gazetenin tamamını kendi başına hazırlamaktadır. Bu arada, Abalı, Dokuz Köyden Kovulan gibi okuyuculara hoş gelebileceği düşünülen takma isimler kullanılmıştır. Gazete, içerik olarak da oldukça popülist ve didaktik bir üslup kullanmaktadır. Ancak, bütün bunlara rağmen, gazetenin parti üyeleri dışında, önemli sayıda bir okuyucu kitlesine ulaşamadığı anlaşılmaktadır<sup>357</sup>.

Vatandaş gazetesini, neredeyse tekbaşına yayımlayan Hikmet Kıvılcımlı'nın, ileride sözünü edeceğimiz Sosyalist gazetelerinde de görülen bu eğilimi, yakın çevresinde bazı şikayetlere neden olmuşa benzetmektedir<sup>358</sup>.

### C. ANAYASA TEKLİFİ

İstanbul Üniversitesi'nin, sözünü ettiğimiz Anayasa araştırması<sup>359</sup> çerçevesinde, Hikmet Kıvılcımlı tarafından kaleme alınan "Anayasa Teklifi", Hikmet Kıvılcımlı'nın en ilginç siyasal metinlerinden

<sup>355</sup>Vatandaş, Sayı: 3- 4, 17. 6. 1955.

<sup>356</sup>F.Fegan, Dr.Hikmet Kıvılcımlı Bibliyografyası (1977) 69.

<sup>357</sup>S.Ş.Kundakçı.

<sup>358</sup>Z.Anadol, Kırmızı Gül ve Kasket(1989) 136.

<sup>359</sup>Bk. Bu bölüm, dipnot: 26 ve 27.

biri olma özelliğini taşımaktadır. Sağ, hattâ faşizan-korporatist siyasal düşüncenin izlerini taşıdığı söylenebilecek bu metin, Türkiye Devleti'nin niteliği ile ilgili romantik bir madde ile başlar.

"Madde 1- Türkiye Devleti: İŞ ve İSTİHSAL (ÜRETİM) Cumhuriyetidir. Karada, denizde, havada çalışmak, Sarayda oturmaktan şerefli-dir"<sup>360</sup>.

C.H.P.'nin altı okuyla simgelenen Cumhuriyet ilkelerini de tekrarlayan "Anayasa Teklifi", iki meclisli bir yasama organı önermekte ve adına "Halk Âyanı" dediği senato için mesleki temsil sisteminin yanısıra, gelir gruplarına göre belirlenmiş bir temsil sistemini savunmaktadır<sup>361</sup>. Bazı yayınlarda T.K.P.'nin legal plâtfomda bir devamı olarak değerlendirilen V.P.<sup>362</sup> yayınlarından çıkmış olan ve 1956 yılında V.P. adına İstanbul Üniversitesi'ne sunulan "Anayasa Teklifi"nin, bu Parti'nin resmi görüşlerini yansıttığı söylenebilir. Ancak, sözkonusu metin, daha çok Hikmet Kıvılcımlı'nın kişisel görüşlerini yansıtmaktadır.

"Anayasa Teklifi" alkollü içki satan yerlerin açılmasının yasaklanmasını<sup>363</sup>; dilencilere, sarhoşlara ve işsizlik sigortası dışında kalan sürekli muhtaçlara seçme hakkı tanınmamasını önerirken<sup>364</sup>, Cumhurbaşkanı'na şahsi diktatörlüğü önleme yemini ettirir<sup>365</sup>.

<sup>360</sup>S.Ş.Kundakçı, Anayasa Teklifi (1960) 6.

<sup>361</sup>S.Ş.Kundakçı, a.g.y. 6 v.a.

<sup>362</sup>T.İçli, Türkiye'de Sosyalizm Tarihi, Teori, Eylül 1993, Sayı:45.

<sup>363</sup>S.Ş.Kundakçı, a.g.y. 14.

Hikmet Kıvılcımlı'nın tüm yaşamında alkol ve tütüne şiddetle karşı olduğu bilinmektedir. S.Öztürk, 12 Marttan Portreler II (1994) 32 v.a.

<sup>364</sup>S.Ş. Kundakçı, a.g.y. 6

<sup>365</sup>A.g.y. 10.

Yargı'da, genel oyla seçilen "Yüce Mahkeme" nin yanısıra, yerel oylarla seçilen "Millet Mahkemeleri" önerilirken<sup>366</sup>, örgütlenmek ve doğruluk (yalan söylememek) seçme ve askerlikle birlikte temel vatandaşlık görevlerinden sayılır<sup>367</sup>.

"Anayasa Teklifi"nin, hazırlandığında, Cahit Tanyol aracılığıyla, görüşünün alınması için Hüseyin Nail Kubalı'ya iletildiği söylenmektedir<sup>368</sup>. Bu konu, 1958'de, V.P. Davası sırasında da gündeme gelmiş ve "Anayasa Teklifi"nin Hüseyin Nail Kubalı tarafından hazırlandığı iddia edilmiştir<sup>369</sup>.

#### D- 1957 MİLLETVEKİLİ SEÇİMLERİ

1957 yılında yapılan seçimlere V.P.'nin daha çok Hikmet Kıvılcımlı'nın kararıyla katıldığı ve seçimlerde milletvekili adayı gösterilen partililerden çoğunun bu durumdan haberi bile olmadığı yazılmaktadır<sup>370</sup>.

V.P.'nin İstanbul'da gösterdiği adayların adaylıklarının kabulüyle, Parti için 12 Ekim 1957 tarihinde seçim süreci başlamıştır<sup>371</sup>.

Çoğu, kendilerine bile danışılmaksızın Hikmet Kıvılcımlı tarafından tesbit edildiği söylenen 39 aday ve meslekleri şöyledir:

Osman Sercan (dokumacı), İbrahim Öztürk (işçi), Kâmil Akan (işçi), Rifat Öğüt (işçi), Mehti Cankat (marangoz), Yusuf Aydın (berber),

<sup>366</sup>A.g.y. 10.

<sup>367</sup>A.g.y. 13.

<sup>368</sup>F.Fegan'ın 15. 2. 1977 tarihli notu, USTE Dr.HKA, Dosya No:266,

<sup>369</sup>Vatan, 17 Şubat 1959.

<sup>370</sup>Z.Anadol, Kırmızı Gül ve Kasket (1989) 141.

<sup>371</sup>İstanbul Seçim Kurulu'nun V.P. Genel Başkanlığı'na 12.10.1957 tarih ve 446 ile 448 sayılı yazıları, USTE Dr.HKA, Dosya No:267.

Safiyettin Kaya (ziraat işçisi), Mahmut Varolan (işçi), Hamdi Vural (işçi), Ahmet Cansızoğlu (işçi), Münire Kıvılcımlı (ev kadını), Bahri Uçtan (işçi), Mehmet Coba (esnaf), Abdi Azer (işçi), Zihni Anadol (işçi), Muzaffer Telli (elektrikçi), Nazmi Şensöyler (işçi), Huriye Yalçı (ev kadını), Süleyman Şahin Tar (öğretmen), İsmail Mihçılar (işçi), Muammer Gibi (kunduracı), Enver Özgül (işçi), Memduh Karahasan (mütercim), Hasan Kırkız (işçi), Hamdi Çapa (işçi), Yusuf Ziya Giray (teknisyen), Turan Esentepe (esnaf), Muharrem Bezgin (işçi), Hüseyin Kırseven (kunduracı), Hüseyin Çiftçi (işçi), Süleyman İlkadım (işçi), Fuat Yılmaz (şoför), Şükrü Eroğlu (terzi), Ahmet Konur (işçi), Mustafa Şimşek (işçi), İbrahim Yıldırım (işçi) ve İshak Kulli (çinicisi)<sup>372</sup>.

İstanbul için bu listeyi hazırlayan Hikmet Kıvılcımlı, yedi kişi ile kurulan, ancak daha sonra bunların dördünün bir daha partiye uğramadıkları<sup>373</sup> İzmir için de kendisi bir liste hazırlamakta ve bazı üyelerin seçilebileceği gibi de bir umut taşımaktadır<sup>374</sup>. Hikmet Kıvılcımlı tarafından, İzmir İl Örgütü'ne gönderilen aday listesi, hiç değiştirilmeden, aynı gün İzmir İl Seçim Kuruluna bildirilir. Adaylar şunlardır:

Hüseyin Kazancı, Osman Kamucu, Nazmi Şensöyler, Muzaffer Telli, Zihni Anadol, Abdi Azer, Mehmet Coba, Rahmi Kesre (tesviyeci), Bahri Uçtan, Münire Kıvılcımlı, Ahmet Cansızoğlu, Hamdi Çapa, Osman

<sup>372</sup>V.P. Milletvekili Aday Listesi, USTE Dr.HKA, Dosya No:267.

<sup>373</sup>E.Balım.

<sup>374</sup>"İzmir için 21 adaylık bir liste gönderiyoruz.

Bunun baş tarafına İzmir'den seçilebilir üyelerimizi katarsanız fazla isimler, en aşağıdakilerden çıkarılır".

V.P.Genel Başkanı Hikmet Kıvılcımlı'nın İzmir İl Başkanlığı'na 4.10.1957 tarihli yazısı. USTE Dr.HKA, Dosya No:267.



Sercan, Mahmut Varolan, Safiyettin Kaya, Yusuf Aydın, Mehti Cankat, Rifat Ögüt, Kâmil Akan, Hamdi Vural ve İbrahim Öztürk<sup>375</sup>.

İzmir adayları listesinde yeralan isimlerden, Rahmi Kesre dışında tamamı İstanbul adayları listesinde de yer almaktadır. Ancak, seçime girebildiği iki bölgede dahi aday gösterebilmekte zorlanan, bu denli küçük bir parti, seçim döneminde bazı engellemelerle karşılaşmıştır<sup>376</sup>. V.P. İlçe Seçim Kurulları tarafından toplantı günlerini belirleyen kurranın dışında bırakıldığı gibi<sup>377</sup>, yapılan seçim toplantılarının çoğu da bazı saldırılara uğramıştır. Fatih'te yapılan toplantıdaki saldırıda Fatma Yalçı yaralanmış<sup>378</sup>, Bayezid'de yapılan toplantıdaki saldırı hakkındaki şikayet ise takipsizlik kararı ile sonuçlanmıştır<sup>379</sup>. Bu gibi seçim toplantısı saldırılarının düzenleyicilerinden birinin İlhan Darendelioğlu<sup>380</sup>, diğerinin de Orhan Birgit olduğu söylenmektedir<sup>381</sup>.

V.P. 1957 seçimleri için hazırladığı seçim beyannamesinde özetle aşağıdakileri taahhüt etmektedir:

<sup>375</sup>V.P. İzmir İl Başkanlığı'nın İzmir İl Seçim Kurulu'na 4.10.1957 tarih ve 57/ 187 sayılı yazısı. USTE Dr.HKA, Dosya No:267

İzmir'de 22 milletvekili seçileceği halde V.P.'nin 21 kişilik liste vermesi üzerine, Yüksek Seçim Kurulu düzeltme için 24 saat süre verir. Yüksek Seçim Kurulu'nun V.P. İzmir İl Başkanlığı'na 19/ 10/ 1957 tarihli telgrafı.

V.P. İzmir İl İdare Kurulu'ndan Genel Başkan'a yazılan 7 Ekim 1957 tarihli, Esat Balım imzalı mektupta, listeye 22 inci adayın eklendiği belirtilmekle birlikte, adayın ismi zikredilmemektedir. USTE Dr.HKA, Dosya No: 267.

A. Balım, kendisiyle yaptığımız görüşmede bu adayın ismini hatırlayamamıştır.

<sup>376</sup>H.Kıvılcımlı'nın V.P. İzmir İl İdare Heyeti'ne 30.10.1957 tarihli mektubu. USTE Dr.HKA, Dosya No:267.

<sup>377</sup>V.P.'nin Sarıyer İlçe Seçim Kurulu'na 9.10.1957 tarihli yazısı ve Kadıköy İlçe Seçim Kurulu'nun V.P.'ne 10.10.1957 tarih ve 48 sayılı yazısı USTE Dr.HKA, Dosya No: 267.

<sup>378</sup>S.Ş.Kundakçı

<sup>379</sup>İstanbul Cumhuriyet Müddeiumumiliği'nin 14.11.1957 tarihli Takipsizlik Kararı.

USTE Dr.HKA, Dosya No: 267.

<sup>380</sup>F.Tevetoğlu, a.g.y. 622 v.d.

<sup>381</sup>Z. Anadol.

Grev hakkı, haftada 40 saat iş yılda 1 ay ücretli tatil, kadına gebelik ücretli izni, işçi çocuklara normal ücretle yarım iş günü ve okul, milli ölçüde (iş veren hesabına) işsizlik sigortası, lokavta engel, bütün topraksız köylüye bedava toprak, Anayasa Mahkemesi, idam cezasının kaldırılması<sup>382</sup>, mahkemelerde jüri sistemi, askere giden her şahsın evine geçim endeksine göre maaş ve dönüşte tazminat ödenmesi, hiçbir yurttaşın dini ve manevi ihtiyaçlarını tatmin ederken müdahaleye uğramaması, vergiler ve ev kiralalarının yarıya indirilmesinin sağlanması. Beyannameye göre, evsizlere ev yapmak milli spor haline gelecek, herkes imece usulü ile topluca birbirine yardım edecek, bu hareket halk teşekkürleri ve belediyelerce yardım görecektir<sup>383</sup>.

Hikmet Kıvılcımlı tarafından V.P. seçim programında kullanılmak üzere tesbit edilen sloganlar ise şöyledir.

- Şahıs nüfusu yerine: mutlak kanun!
- Millet: Devletten üstündür.
- İşçiler! Köylüler! Esnaflar! Memurlar! Teşkilatlanınız.
- Mebus maaşı: Asker ailesi maaşını geçmeyecek.
- Fukaralık: Vatanda ve Cihanda barışı bozar"<sup>384</sup>.

V.P. seçimlerde, Sirkeci, Eyüp, Sultanahmet, Fatih, Kazlıçeşme gibi açık hava toplantılarının yanısıra bazı kapalı salon toplantıları da düzenlemiştir<sup>385</sup>. Kazlıçeşme de yapılan toplantıda V.P. üyesi olmayan, eski

<sup>382</sup>V.P.'nin programatik tutarsızlıklarından bir örnek de burada görülmektedir. Seçim Beyannamesi'nde İdam cezasının kaldırılacağı söylenirken Anayasa Teklifi'nde bazı suçlarda idam cezası sözkonusudur.

"-TAKİP VE CEZA: a) Medeni Ölüm cezası, borç için hapis cezası, harp dışı siyasi suçlarda ve ırz, tethiş kasıtlı olmayan suçlarda idam cezası olamaz". S.Ş.Kundakçı, Anayasa Teklifi (1960) 12

<sup>383</sup>Seçim Beyannamesi, USTE Dr.HKA, Dosya No:267.

<sup>384</sup>Elle tutulmuş notlar, USTE Dr.HKA, Dosya No:260.

<sup>385</sup>Seçim Konuşmaları Listesi, USTE Dr.HKA, Dosya No:267, 270;

Türkiye Sosyalist Partisi Genel Başkanı Esat Adil Müstecabi de bir konuşma yaparak işçileri V.P.'nde birleşmeye davet etmiştir<sup>386</sup>. Bu seçim konuşmalarının birinde Hikmet Kıvılcımlı, paranın değeri ile ilgili konuşurken, kürsüden alınıp, Türk parasına hakaretten tutuklanmış, ancak iki gün sonra serbest bırakılmıştır<sup>387</sup>.

Hikmet Kıvılcımlı, 15 Ekim 1957 tarihinde, Eyüp Meydanı'nda V.P. adına bir seçim konuşması yapar<sup>388</sup>. Konuşmadan yirmi gün sonra da dini siyasete alet etmek ve komünizm propagandası yapmak iddiasıyla tutuklanır<sup>389</sup>.

Bu arada Hikmet Kıvılcımlı tutuklanmadan önce seçimler sonuçlanmış ve V.P.'nin aldığı oylar da açıklanmıştır. İstanbul ve İzmir'de seçime katılan V.P'nin aldığı oy miktarları şöyledir<sup>390</sup>.

<u>İstanbul/İlçeler</u>	<u>Kullanılan Oy</u>	<u>V.P.'nin Aldığı Oy</u>
Silivri	13 862	1
Kartal	16 741	-
Beykoz	19 983	-

F.Tevetoğlu a.g.y. 662.

<sup>386</sup>Z.Anadol, Kırmızı Gül ve Kasket (1989) 143.

<sup>387</sup>Z.Anadol a.g.y. 145

<sup>388</sup>H.Kıvılcımlı'nın "Allah rızası için" oy istediği bu konuşma şu sözlerle başlar;

"Muhterem Vatandaşlarım! Sevgili İşçi Kardeşlerim!

Bugün, Müslüman İstanbul'umuzun, İstanbul'dan önce Müslüman olan Eyüp bölgesinde Vatan Partisi'nin sesini duyurmaya geldik.

Sevgili Vatandaşlarım! Vatan Partisi İş ve İşçi partisidir... Bunu söylerken, elimde olmayarak, Müslümanlığın büyük bir hizmetini hatırladım. O büyük söz der ki: 'Kıyamete kadar yaşayacakmış gibi çalış, yarın ölecekmiş gibi ibadet et'der.

Vatandaşlar! İbadet: HAK önünde konuşmak, halk önünde hakkı teslim etmek manasına gelir... Bugün, Vatan Partisi'nin kendi prensiplerini HAK ve ÇALIŞMAK gibi iki prensip üzerine kurduğunu açıkça ortaya koymak lüzumunu duyuyorum". H.Kıvılcımlı, Eyüp Sultan Konuşması (1994) 188.

<sup>389</sup>V.P. Davası Karar Metni; Eyüp Cumhuriyet Savcılığı'nın 5.11.1957 tarihli tevkif müzekkeresi, USTE Dr.HKA, Dosya No:183; Cumhuriyet, 6 Kasım 1957.

<sup>390</sup>Vatan, 30 Ekim 1957

Şile	7 704	-
Zeytinburnu	16 533	10
Bakırköy	24 278	232
Beyoğlu	83 900	20
Fatih	120 167	23
Kadıköy	42 139	14
Şişli	51 126	-
Beşiktaş	35 401	14
Yalova	11 935	-
Üsküdar	40 338	2
Eminönü	53 419	14
Eyüp	38 059	73
Çatalca	20 191	-
Sarıyer	15 622	-
Adalar	5 213	-

Katılım oranının %62,75 olarak belirlendiği bu seçimlerde V.P.'nin aldığı oy, görüldüğü gibi, en yüksek olduğu yerde bile binde bire ulaşmamaktadır. Toplam 362.780 oyun kullanıldığı İzmir'de ise V.P. aldığı oy 58'dir<sup>391</sup>.

V.P.'nin İzmirde aldığı 58 oyun tamamı, o zamanki işçi mahallesi olan Kançeşme'den alınmıştır. Zaten, buradaki 10-15 sandık dışında, İzmir'deki hiçbir seçim sandığına V.P.nin oy pusulaları dağıtılamamıştır<sup>392</sup>. İzmir İl Örgütü'nün seçim öncesi yaptığı propaganda faaliyeti ise

<sup>391</sup>Cumhuriyet, 28 Ekim 1957

Bundan sekiz yıl sonra yapılan 1965 seçimlerinde T.İ.P. İstanbul'da 49 422 ve İzmir'de 15 840 oy almıştır. Oy oranı İstanbul'da %7,9 ve İzmir'de %3,9 olan T.İ.P. milli bakiye sistemiyle İstanbul'da 2. İzmir'de 1 milletvekilliği kazanmıştır. 1965 Milletvekili Genel Seçimleri Sonuçları (1966).

<sup>392</sup>E. Balım.

Çankaya'daki Parti bürosuna yerleştirilen bir hoparlörle Esat Balım'ın yaptığı birkaç konuşmadan ibarettir<sup>393</sup>.

Hikmet Kıvılcımlı'nın Eyüp Meydanı konuşması nedeniyle 5 Kasım 1957 tarihinde tutuklanmasından sonra, parti faaliyetleri bir süre daha devam etmiş, ancak bu faaliyetler, partinin kuruluşundan beri aralarında bir mücadele olan Fatma Yalçı ve Kerim Korcan arasındaki çatışma etrafında yaşanmıştır. Bu arada, şehirdeki siyasal baskılar nedeniyle V.P. İzmir İl Örgütü Ekim ayının sonunda istifa etmiş ve V.P. İzmir'de resmen kapanmıştır<sup>394</sup>.

#### E. VATAN PARTİSİ DAVASI

Hikmet Kıvılcımlı hakkında Eyüp Cumhuriyet Savcılığı'nca başlatılan soruşturma, bir süre sonra genişletilir ve İstanbul Cumhuriyet Savcılığı'nın 30.12.1957 tarihli talebine uyularak V.P.'nin faaliyetinin durdurulmasına İstanbul Birinci Sulh Ceza Mahkemesi'nce aynı gün karar verilir<sup>395</sup>.

V.P.'nin faaliyetlerinin durdurulması kararı verildiği gün, Partinin 24 üyesi daha tutuklanır<sup>396</sup>. 30 Aralık 1957'de yapılan bu tutuklamaların basına yansımaları, yaklaşık bir ay sonra olmuş ve gazeteler haberi birinci sayfadan ve oldukça geniş olarak vermişlerdir<sup>397</sup>.

<sup>393</sup>E. Balım.

<sup>394</sup>Cumhuriyet, 28 Ekim 1957; E.Balım.

<sup>395</sup>Fuat Azgur'un Raporu, Anayasa Mahkemesi Arşivi, V.P. Dosyası.

<sup>396</sup>V.P. Davası Karar Metni.

<sup>397</sup>A.Sayılgan, Solun 94 yılı (1968) 378.

F.Tevetoğlu, V.P. Davası ile ilgili yorumunda, 25 Ocak 1958'de bunun komünist partisi olarak tespit edildiğini söylemektedir. Halbuki o tarihte henüz mahkeme bile başlamamıştır. F.Tevetoğlu, a.g.y. 667.

Sözkonusu dava kapsamında yargılanan V.P. üyelerinin tutuklanma ve tahliye tarihleri aşağıda verilmiştir:

<u>Adı</u>	<u>Tutuklanma Tarihi</u>	<u>Tahliye Tarihi</u>
Hikmet Kıvılcımlı	5 Kasım 1957	2 Aralık 1959
Fatma Yalçı	30 Aralık 1957	7 Ekim 1959
Abdülkerim Korcan	30 Aralık 1957	18 Kasım 1959
Ahmet Cansızoğlu	30 Aralık 1957	2 Aralık 1959
Süleyman Şahin Tar	30 Aralık 1957	14 Temmuz 1959
Selahattin Kaya	30 Aralık 1957	?
Zihni Turgay Anadol	30 Aralık 1957	7 Nisan 1959
Hüseyin Kazancı	30 Aralık 1957	2 Aralık 1959
Mustafa Toprak	30 Aralık 1957	14 Temmuz 1959
Hasan Erin	30 Aralık 1957	14 Temmuz 1959
Muharrem Bezgin	30 Aralık 1957	14 Temmuz 1959
Mehmet Coba	30 Aralık 1957	13 Kasım 1958
Hasan Civan	30 Aralık 1957	7 Nisan 1959
Zehra Kosova	30 Aralık 1957	7 Nisan 1959
Abdi Azer	30 Aralık 1957	7 Nisan 1959
Mümin Kökrek	30 Aralık 1957	7 Nisan 1959
Hüsnü Tamçiz	30 Aralık 1957	7 Nisan 1959
Bahri Uçta	30 Aralık 1957	13 Kasım 1958
Hamdi Coba	30 Aralık 1957	14 Temmuz 1959
Hasan Küçükpomak	30 Aralık 1957	7 Nisan 1959
Hüseyin Alkaranfil	30 Aralık 1957	7 Nisan 1959
Rasim Yıldızbakan	30 Aralık 1957	7 Nisan 1959
Yusuf Ziya Giray	30 Aralık 1957	7 Nisan 1959
Osman Kuzeyli	30 Aralık 1957	7 Nisan 1959

Osman Kamucu	30 Aralık 1957	7 Nisan 1959
Osman Sercan	13 Şubat 1958	2 Aralık 1959
Osman Ürgün	13 Şubat 1958	14 Temmuz 1959
Mustafa Özer	13 Şubat 1958	14 Temmuz 1959
Safiyeddin Kaya	13 Şubat 1958	26 Mart 1958
Günaydın Yücekent	26 Şubat 1958	22 Mart 1958
Emin Tuncer Balkan	27 Şubat 1958	22 Mart 1958
Suat Şükrü Kundakçı	13 Şubat 1958	13 Kasım 1958
Esat Balım	13 Şubat 1958	13 Kasım 1958
M.Kemal Şimşek	13 Şubat 1958	13 Kasım 1958
Hasan Arif Şimşek	13 Şubat 1958	13 Kasım 1958
Ahmet Turan Esentepe	15 Mart 1958	28 Mart 1958 <sup>398</sup> .

Bunlar dışında tutuksuz yargılanan ya da hazırlık soruşturmasına dahil edilip yargılanmasına gerek görülmeyen V.P. üyeleri şunlardır:

İsmet Soydan, Adem Özvadinalı, Salih Belhan, Cavit Zengin, Hüseyin Kırsever, İsmail Mihçılar, Mehmet Karalan, Mehmet Ersivri, Nazmı Şensöyler, Nihat Türkmert, Süleyman İlkadım, Nedim Canpozan, Mehmet Cereme, Faik Muzaffer Amaç, Abdullah Siyami Altınçul, Memduh Karahasan ve Mehmet Anter<sup>399</sup>.

İstanbul Cumhuriyet Müddeiumumi Cemal Dirik, 11 Kasım 1958 tarihli iddianamesinde, sanıklardan Faik Muzaffer Amaç, Abdullah Siyami Altınçul, Mehmet Anter, Memduh Karahasan ve Salih Belhan hakkında delil yetersizliğinden beraatlerini; Günaydın Yücekent, Emin Tuncer Balkan ve Nedim Canpozan'ın T.C.K.'nun 141/5 ve 173'üncü

<sup>398</sup>V.P. Davası Karar Metni.

<sup>399</sup>V.P.Davası Karar Metni; V.P. Davası İddianamesi a.g.y.

maddeleri uyarınca ve tutuksuz yargılanmalarını, diğer sanıkların ise T.C.K.'nun 79'uncu maddesi nazarı itibara alınarak yine T.C.K.'nun 141/1, 142/1 ve 173'üncü maddeleri uyarınca ve tutuklu olarak yargılanmalarını talep etmiştir<sup>400</sup>.

İlk celsesi 16 Şubat 1959'da açılan mahkemede sanıklar, Mehmet Ali Aybar, İhsan Altay, Münir Bele ve Vahdettin Barut tarafından savunulmuşlar; Mehmet Ali Aybar'ın bütün itirazlarına rağmen, mahkemelerin gizli yürütülmesine karar verilmiştir<sup>401</sup>.

Hikmet Kıvılcımlı'nın 5 Kasım 1957'de tutuklanmasıyla başlayan ve 30 Aralık 1957'de V.P.nin tamamına teşmil edilen ve 2 Şubat 1961'de beraat kararıyla sonuçlanan dava, bizce, Cumhuriyet tarihinin en ilginç siyasal davalarından biridir.

29 Ekim 1954 günü kurularak yasal siyasal faaliyete başlayan V.P. hakkında, İstanbul Cumhuriyet Müddeiumumi Cemal Dirik'in hazırladığı 11 Kasım 1958 tarihli iddianame suç tarihini kuruluş gününden başlatmaktadır<sup>402</sup>. Halbuki parti içinde çalışan polis görevlilerinin başından beri hazırladıkları raporlarda partide komünistlik faaliyetleri yapıldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır<sup>403</sup>. Hazırlık soruşturması ve mahkemeler sırasında, ikisi polis olmak üzere toplam yirmi dört tanık dinlenmiş, ancak bu tanıkların hiçbiri partide komünizm propagandası yapıldığı yönünde bir ifade vermemiştir<sup>404</sup>.

<sup>400</sup>V.P. Davası İddianamesi a.g.y.

<sup>401</sup>Mahkeme Notları, USTE Dr.HKA, Dosya No:272.

<sup>402</sup>V.P.Davasası İddianamesi a.g.y.

<sup>403</sup>V.P.Davasası Karar Metni.

<sup>404</sup>V.P.Davasası Karar Metni.



Tutuklanmalar sırasında, sanıkların evlerinde ve üzerlerinde yapılan aramalarda bulunan bazı belge ve yayınlar, hazırlık soruşturması sırasında bilirkişi olarak tayin edilen Başvekâlet Arşivi Müdürü Murat Sertoğlu tarafından incelenmiş, tamamen taraflı olan bu inceleme sonunda, sözü geçen belge ve yayınların neredeyse tamamında suç unsuru bulunmuştur. Murat Sertoğlu tarafından kurulu düzen aleyhinde ve komünizm propagandası mahiyetinde olduğu tesbit edilen yayın ve belgeler arasında "Paris Match" ve "Der Spiegel" dergilerinin birer sayısı, Konya ve Ankara'da örgütlenme çalışmalarına ilişkin parti üyelerinin mektupları da sayılmaktadır<sup>405</sup>. Ancak, daha sonra Mahkemece bilirkişi olarak tayin edilen İstanbul Hukuk Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Naci Şensoy, Ceza Hukuku Doçenti Dr. Öztekin Tosun ve Ceza Hukuku Asistanı Çetin Özek tarafından hazırlanan raporda, bu belge ve yayınların hiçbirinde suç unsuru tespit edilememiştir<sup>406</sup>.

Mahkemede sanıklar, hazırlık soruşturmasındaki ifadelerini reddetmişler ve suçlamaları kabul etmemişlerdir<sup>407</sup>.

Bunlar dışında, partinin faaliyetlerine ilişkin diğer deliller, seçim döneminde yapılan konuşmalar ve parti programından ibarettir. Parti programının, savcının zorlama yorumlarıyla komünist örgütlenmeye delil teşkil etmesi de davanın siyasal amaçlılığına bir delildir. Üç yıldan beri yasal olarak faaliyet gösteren partinin programı hakkında, bu süre içinde herhangi bir soruşturma yapılmamıştır.

<sup>405</sup>V.P.Davası İddianamesi, a.g.y.

1957 yılının Nisan ayında Dışişleri Bakanlığı'nın davetiyle Türkiye'ye gelen Rus viyolonist David Orstrak'ın verdiği konser için gönderilen bir davetiye dahi deliller arasında sayılmıştır.F.ve B.T.Ahmad, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1971) 162; İddianame.

<sup>406</sup>V.P.Davası Karar Metni

<sup>407</sup>V.P. Davası Karar Metni.

Duruşmalar sonunda, Hakim Ramis Emre başkanlığında, Hakim Celal Bakal ve Hakim Naci Tanrıverdi'den oluşan İstanbul İkinci Ağır Ceza Mahkemesi 2 Şubat 1961 tarih ve 961/48 sayılı kararıyla, sanıkların sözkonusu suçları işlediğinin anlaşılabilmesi nedeniyle tamamının beraatine karar vermiş<sup>408</sup> ve bu karar, Temyiz Mahkemesi Birinci Ceza Dairesi'nin 7 Ekim 1961 tarih ve 2308/2719 sayılı kararıyla tasdik edilerek kesinleşmiştir<sup>409</sup>.

Beraat kararının kesinleşmesinden itibaren, V.P. herhangi bir faaliyette bulunmadığı gibi, tahliye tarihlerinden itibaren üyeleri arasındaki ilişkiler de kesilmiştir<sup>410</sup>. Parti'nin komünist üyelerinin, bu tarihten sonra, Türkiye'deki siyasal gelişmelerle birlikte bazı başka ilişkileri olmuşsa da, V.P.'nin varlığı fiilen sona ermiştir.

Ancak, faaliyeti fiilen sona eren V.P.'nin hukuki varlığı devam etmiştir. İstanbul Cumhuriyet Savcılığı'nın 21 Nisan 1962 tarih ve 1962/20442 sayılı talebi üzerine, İstanbul İkinci Ağır Ceza Mahkemesi, 3 Mayıs 1962 tarih ve 1958/248 sayılı kararıyla, İstanbul Birinci Sulh Ceza Mahkemesi'nin 30 Aralık 1957 tarih ve 57-223 sayılı "muvakkaten faaliyetten men" kararını kaldırmıştır<sup>411</sup>.

Bu tarihten itibaren, gerek Hikmet Kıvılcımlı gerek diğer üyeler, V.P. ile ilgili olarak herhangi bir faaliyetten o kadar uzaktırlar ki, Hikmet Kıvılcımlı, yasal olarak 3 Mayıs 1962 tarihinden beri faal olan parti hakkında verilen kapatma kararının kaldırılması için 15 Haziran 1966 tarihinde İstanbul Cumhuriyet Savcılığı'na başvurur<sup>412</sup>.

<sup>408</sup>A.g.y.

<sup>409</sup>A.g.y.

<sup>410</sup>Z.Anadol, S.Ş.Kundakçı

<sup>411</sup>F.Azgur, a.g.y.

<sup>412</sup>Dilekçe, USTE Dr.HKA, Dosya No:259

Ancak, öyle anlaşılıyor ki, bu sıralarda parti'yi yeniden faaliyete geçirme konusunda bir tartışma sözkonusudur. Hikmet Kıvılcımlı'nın bu girişiminin hemen ardından, Ahmet Cansızoğlu 20 Haziran 1966 tarihli bir mektupla V.P. üyeliğinden istifa eder; Cansızoğlu bu tarihte T.İ.P. üyesidir<sup>413</sup>. Ardından da, Hikmet Kıvılcımlı, İçişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir yazıyla V.P. Genel Başkanlığı'ndan ve üyeliğinden istifa ettiğini bildirmektedir<sup>414</sup>.

Cumhuriyet Başsavcılığı, Anayasa Mahkemesi'ne gönderdiği 1 Aralık 1966 tarihli yazısıyla, V.P.'nin yönetim organlarının teşekkül etmediğini, bu durumda kendiliğinden infisah ettiğinin kabulünü ve bu biçimde kayıt edilmesini istemektedir<sup>415</sup>. Ancak, durumla ilgili olarak Anayasa Mahkemesi Raportörü Fuat Azgur'un düzenlediği raporda, bunun ancak Anayasa Mahkemesi'nin beyanî bir kararıyla mümkün olabileceği ve bu durumda parti'nin hâlâ tüzel kişiliği haiz kabul edilmesi gerektiği belirtilmektedir<sup>416</sup>.

Sözkonusu rapor üzerine, Anayasa Mahkemesi'nin aldığı 3 Mayıs 1967 tarihli bir kararla V.P.'nin hukuki varlığı sona ermiştir<sup>417</sup>.

## F. VATAN PARTİSİ VE HİKMET KIVILCIMLI

V.P.'nin kuruluşundan itibaren, özellikle komünist üyelerin de bazı alanlarda faaliyet göstermesinin yanısıra, bu parti başından sonuna

<sup>413</sup>A.Cansızoğlu'nun İstifa Mektubu, USTE Dr.HKA, Dosya No:259

<sup>414</sup>H.Kıvılcımlı'nın İstifa Mektubu, USTE Dr.HKA, Dosya No:259

<sup>415</sup>F.Azgur, a.g.y.

<sup>416</sup>F.Azgur, a.g.y.

<sup>417</sup>"Anayasa Mahkemesince, Partinin durumunun incelenmesi sonunda, hukuki varlığının kalmadığı anlaşılınca, siyasi partiler siciline geçirilmesine yer olmadığına 3.5.1967 gününde karar verilmiştir".

Anayasa Mahkemesinin V.P. Genel Başkanlığı'na yazdığı 9 Mayıs 1957 tarih ve 388 sayılı yazısı, Anayasa Mahkemesi Arşivi, V.P.Dosyası.

kadar Hikmet Kıvılcımlı'nın partisi olarak kalmıştır. Yukarıda değindiğimiz gibi, Hikmet Kıvılcımlı, Parti'nin yayın organı olan Vatandaş gazetesini tek başına hazırlamış, bütün seçim konuşmalarını kendi hazırlamış<sup>418</sup> ve partinin tüzük ve programını kaleme almıştır.

V.P.'nin sayıları 200 ile 376 arasında verilen üyelerinden, 1960'dan sonra sadece Suat Şükrü Kundakçı ile Fatma Yalçı'nın Hikmet Kıvılcımlı ile olan yakın ilişkileri sürmüştür, diğer üyelerin komünist olanları bile, kendisiyle siyasal bir ilişki sürdürmemiştir<sup>419</sup>.

Hikmet Kıvılcımlı, 1960'dan hemen sonra, V.P. adına son çıkışlarını yapmış<sup>420</sup>, bundan sonra V.P. adına herhangi bir faaliyette bulunmamışsa da, "Kuvayimiliyeciliğimiz" olarak adlandırdığı program gerekçesiyle, parti programını 1960'lı yılların sonu ile 1970'li yılların başında "en gelişkin sosyalist program" olarak savunmaya devam etmiştir<sup>421</sup>.

1954 ile 1960 yılları arasında Hikmet Kıvılcımlı, V.P. Yayınları'ndan bir dizi kitap yayımlamıştır. Bu kitapların ilki, "Vatan Partisi: Tüzüğü ve Programı"dır. Sonra, sırasıyla, "Siyasetimiz (Bütçe Dolayısıyla)", "Kuvayimilliyeciliğimiz (Gerekçe)", "Soğan Ekmek Kongresi" ve "Anayasa (Teklifi)"dir<sup>422</sup>.

Bu kitaplardan "Soğan Ekmek Kongresi", hiciv şiirlerden oluşur ve Dede Hande adıyla yayımlanmıştır<sup>423</sup>. Suat Şükrü Kundakçı adıyla ya-

<sup>418</sup>Mahkeme Notları, a.g.y.

<sup>419</sup>S.Ş.Kundakçı.

<sup>420</sup>Bk: Bölüm IV, dipnot: 432-443.

<sup>421</sup>Bk: H.Kıvılcımlı, Dev-Genç Seminerleri (1989) 154 v.d.;

H.Kıvılcımlı, Halk Savaşının Plânları (tarihsiz) 31 v.d.;

H.Kıvılcımlı, Anarşi Yok! Büyük Derleniş (1993) 21 v.d.;

H.Kıvılcımlı, Devrim Zorlaması Demokratik Zortlama (1978) 363 v.a.

<sup>422</sup>F.Fegan, Dr.Hikmet Kıvılcımlı Bibliyografyası (1977) 62.

<sup>423</sup>Dede Hande, Soğan Ekmek Kongresi (tarihsiz).

yımlanan "Anayasa Teklifi" V.P.'nin son faaliyeti olarak düşünülebilir<sup>424</sup>. "Siyasetimiz (Bütçe Dolayısıyla)" başlıklı yayın ise, D.P. hükümetinin 1957 yılı bütçesi dolayısıyla yapılmış bir bütçe ve siyasal partilerin ekonomi politikalarının eleştirisidir<sup>425</sup>.

Yine Hikmet Kıvılcımlı tarafından kaleme alınan yaklaşık otuz sayfalık V.P. programı, iki başlık altında toplanmıştır: "Hürriyet" ve "İktisadiyat".

Programa göre, hürriyetin hedefi halk, ruhu seçim, insanı teşkilatlı millet, müeyyidesi adalet bağımsızlığı, beşiği kültür bağımsızlığı, kontrolü prensip basını, tatbikatı hoşgörülük ve sıhhat, kuvveti demokratik ordu, sembolü müdahalesiz vicdan, dünyası gerçekçi dış siyaset ve rakamı sosyal istatistiktir.

Programın üçte ikisini oluşturan "İktisadiyat" işsizlik ve pahalılık sorununun çözümlemesiyle başlayan bir kalkınma programı niteliğindedir<sup>426</sup>.

---

<sup>424</sup>Ş.Ş.Kundakçı.

<sup>425</sup>H.Kıvılcımlı, Siyasetimiz (Bütçe Dolayısıyla) (1957)

<sup>426</sup>H.Kıvılcımlı, Vatan Partisi Tüzüğü ve Programı (1971) 31 v.d.

#### IV. 27 MAYIS'TAN 12 MART'A

##### A. 27 MAYIS 1960 DARBESİ

Hikmet Kıvılcımlı'nın, Türkiye'deki "sol" hareketler arasında, farklı bir akım olarak ortaya çıkması, 27 Mayıs 1960'dan 12 Mart 1971'e uzanan bir süreç içindedir. Bu sürecin, bir anlamda son noktasını koyan, çok bilinen yazısı "Ordu Kılıcını Attı"<sup>427</sup>, her ne kadar kendi düşüncesine yakın bazı yazarlar tarafından savunulmuşsa da<sup>428</sup>, takipçileri dışında kalan "sol" yazarların en ılımlıları tarafından bile eleştirilmiştir<sup>429</sup>.

Hikmet Kıvılcımlı'nın, 1920'li yılların başından beri sürdürdüğü siyasal çalışmalarından dolayı en ağır ceza talebiyle soruşturulacağı ve yurt dışına kaçmak zorunda kalacağı 12 Mart dönemine getiren süreç 27 Mayıs 1960'da başlar.

Hikmet Kıvılcımlı, 2 Aralık 1959 tarihinde V.P. Davası'nda tahliye edilip cezaevinden çıktıktan sonra, çevresinde kalan çok az kişiyle birlikte siyasal çalışmalarını sürdürmeye devam etmiştir<sup>430</sup>. Hikmet Kıvılcımlı'nın ilgisi, sadece yakın çevresiyle sürdürdüğü siyasal çalışmalarla sınırlı değildir; 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi öncesinde, özellikle öğrenciler arasında yaygınlaşan eylemlere de ilgi göstermektedir. 28 Nisan 1960 tarihinde Bayezid Meydanı'ndaki gösterilere katıldığı da söylenmektedir<sup>431</sup>.

<sup>427</sup>H.Kıvılcımlı, Ordu Kılıcını Attı, Sosyalist, 16 Mart 1971, Sayı:20.

<sup>428</sup>H.Yılmaz, Emekçi- Birikim'in Dr.Hikmet Kıvılcımlı Eleştirileri üzerine (1976) 126 v.d.

<sup>429</sup>M.Belge, Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın Tarih Tezi Üzerine, Birikim, Haziran 1975, Sayı: 4, 58

Krş. Bu bölüm, dip not:432.

<sup>430</sup>S.Ş.Kundakçı.

<sup>431</sup>S.Ş.Kundakçı.

Silahlı Kuvvetler'in 27 Mayıs 1960 gecesi D.P. iktidarına karşı bir darbe yapıp yönetime el koymasından sonra, en erken siyasal tepkilerden biri Hikmet Kıvılcımlı'dan gelir. Hikmet Kıvılcımlı 28 Mayıs 1960 günü Cemal Gürsel'e bir kutlama telgrafı çeker<sup>432</sup>.

27 Mayıs 1960 müdahalesinin ardından, birkaç ay süreyle Hikmet Kıvılcımlı önderliğinde ve V.P. adına yapılan girişimler, aslında üç kişilik bir grubun çalışmalarıdır. Bunlar, Hikmet Kıvılcımlı, Suat Şükrü Kundakçı ve Ankara'da yaşayan matbaacı Sefer Aytekin'dir<sup>433</sup>. Bu üç kişilik grup, Hikmet Kıvılcımlı'nın V.P. adına Cemal Gürsel'e çektiği kutlama telgrafının ardından, yine Hikmet Kıvılcımlı'nın kısa sürede kaleme aldığı, "M.B.K.'ne Açık Mektup"u, 1 Haziran 1960 günü, V.P. Heyeti olarak M.B.K.'ne götürmüşlerdir<sup>434</sup>. V.P. Heyeti, Ankara'da bulunduğu bu günlerde M.B.K. Başkanı ve Devlet Başkanı Cemal Gürsel ile görüşmeye çalışmışsa da, bu görüşme gerçekleşmemiştir<sup>435</sup>.

<sup>432</sup>"Milli Birlik Komitesi Başkanı ve T.C. Devlet ve Hükümet Başkanı  
Sayın Orgeneral Cemal Gürsel  
Ankara

Tarihimizde daima kuvvetle çarpan kalbimizin ; yiğit Ordumuzun kötülüğe başeğdirişini huşûla selâmlarım.  
İkinci Kuvayı Milliye kazânız kutlu olsun.  
Gerçek Demokraside Allah yanıltsın.

Vatan Partisi Genel Başkanı  
Dr. Hikmet Kıvılcımlı".

H.Kıvılcımlı, İkinci Kuvayımilliyeciliğimiz (Tarihsiz) 2.

Hikmet Kıvılcımlı'nın 12 Mart 1971 müdahalesine tepkisi çok eleştirilmişse de, 27 Mayıs 1960 darbesine olan tepkisi hemen hiç eleştirilmemiştir.

<sup>433</sup>S.Ş.Kundakçı.

<sup>434</sup>H.Kıvılcımlı, a.g.y. Bk: Ek:?

<sup>435</sup>S.Ş.Kundakçı.

S.Ş.Kundakçı'nın anlattığına göre, görüşmeye gidildiği gün (1 ya da 2 Haziran 1960 olabilir), Başbakanlık Binası'nda bütün sabah bekleyen Heyet, Cemal Gürsel ile görüşemez. Öğlen tatilinden sonra, Başbakanlık Binası'na dönen Cemal Gürsel merdivenlerdeyken S.Ş.Kundakçı kendisine seslenir ve "V.P. Heyeti olarak sizinle görüşmek istiyoruz paşam" der. Bunun üzerine öne çıkan Hikmet Kıvılcımlı kendisini tanıtır ve memleket meseleleriyle ilgili düşüncelerini aktarmak istediklerini söyler. Cemal Gürsel, maiyetine "bunları içeri alın" demesine rağmen, görüşme gerçekleşmemiştir.

Aynı hafta içinde Hikmet Kıvılcımlı, darbeci Albay Talât Aydemir ve çevresiyle görüşmek üzere, Talât Aydemir'in akrabası Alâaddin Hakgüden ile birlikte bir Ankara seyahati daha yapar ancak bu görüşmenin gerçekleşip gerçekleşmediği bilinmemektedir<sup>436</sup>.

Haziran ayı içinde, Ankara'da yedek subay olarak görev yapmakta olan Suat Şükrü Kundakçı, V.P.'nin "Anayasa Teklifi"ni kendi adıyla yayımlar ve Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencilerine 200 Adet dağıtır<sup>437</sup>. Bu kitap, Suat Şükrü Kundakçı tarafından, görevli bir astsubay aracılığıyla, eski Meclis Binası'nda çalışmalarını yürüten M.B.K. üyelerine de dağıtılmıştır<sup>438</sup>. Dağıtım, ertesi hafta İstanbul Hukuk Fakültesi öğrencileri arasında da devam eder<sup>439</sup>.

M.B.K.'ne sunulan "Birinci Açık Mektup"tan bir süre sonra, 24 Ağustos 1960 günü, Hikmet Kıvılcımlı'nın ilk mektuptaki tezleri geliştirerek kaleme aldığı "M.B.K.'ne İkinci Açık Mektup" yine elden sunulur<sup>440</sup>. M.B.K.'nin, yaptığı "Devrim"e İkinci Cumhuriyet adını verdiğini söyleyen Hikmet Kıvılcımlı, Birinci Cumhuriyet'i kuranın Kuva-yı Milliye seferberliği olduğunu ve İkinci Cumhuriyet'in kurucularının da, kendiliğinden "İkinci Kuva-yı Milliye" savaşında olduklarını söyleyerek,

<sup>436</sup>S.Ş.Kundakçı.

Kundakçı, konunun hassasiyeti nedeniyle, Hikmet Kıvılcımlı'ya herhangi bir şey sormadığını, onun da herhangi bir açıklama yapmadığını söylemektedir.

<sup>437</sup>S.Ş.Kundakçı

<sup>438</sup>S.Ş. Kundakçı. Ancak 27 Mayıs darbecilerinin bu eski komünistlere karşı tavrı bir süre sonra ortaya çıkacaktır. "Anayasa Teklifi", Dahiliye Vekaleti'nin 5 Ağustos 1960 tarih ve Ş. 9. 73447 sayılı kararıyla toplatılmış ve İçişleri Bakanlığı'nın 18 Ocak 1961 tarih ve Ş. 9. 9041 sayılı kararıyla bu toplama kararı kaldırılmıştır.

18.8.1960 Tarihli toplama tutanağı ve İstanbul Vilayeti'nin 23.1.1961 tarih ve 17 sayılı yazısı, USTE Dr.HKA, Dosya No:259.

Toplatma kararından sonra, S.Ş. Kundakçı hakkında herhangi bir soruşturma açılmamıştır. S.Ş.Kundakçı

<sup>439</sup>S.Ş.Kundakçı.

<sup>440</sup>H.Kıvılcımlı, a.g.y.



bunun “gerçek halkçılık programını” kitaptan hayata geçireceğini ileri sürer<sup>441</sup>.

M.B.K.’ne sunduğu bu açık mektupta da V.P.’nin program ve faaliyetlerini M.B.K.’ne programatik bir hedef olarak önermektedir<sup>442</sup>.

“Açık Mektup” 38 M.B.K. üyesine, dinsel motiflerle süslü övgülerle sona ermektedir<sup>443</sup>.

Hikmet Kıvılcımlı’nın 27 Mayıs 1960 Darbesine karşı bu acele tutumu, beraberinde bir çok tutarsızlığı da getirmiştir. 27 Mayıs 1960’da yukarıda özetlenen övücü tutumu gösteren Hikmet Kıvılcımlı, yedi yıl sonra yayınladığı bir yazı dizisinde M.B.K.’nin artık öldüğünü, aralarında başından beri birlik ve siyasi hedef olmadığını söyler ve hareketin önemli liderlerinden Cemal Madanoğlu’nu finans- kapital adına hareket etmek ve işin başında 4-5 kişinin bulunduğu bir saray ihtilâli plânlamakla suçlarken<sup>444</sup>, aynı Cemal Madanoğlu’nu 1969 sonunda düzenlenen Halkçılık Kurultayında “En Büyük Atatürkçü” olarak ilan etmekten çekinmemiştir<sup>445</sup>.

<sup>441</sup>H.Kıvılcımlı, a.g.y. 58 v.a.

<sup>442</sup>H.Kıvılcımlı, a.g.y. 60 v.d.

<sup>443</sup>“Eskiden ‘Millet Vekili’ adını alan sözde seçilmişler, hem kimseyi dinlemeye tenezzül etmeyecek kadar derebeyi idiler, hem bile bile lâdes oynayan keyif sahibi kumarbazlardı. Ne onların millete, ne milletin onlara bir diyeceği kalmamış idi... Siz onlardan değilsiniz. Siz millet hayatının yüzlerce yılında bir görünen güçlü HAKEMsiniz. Teker kişi olarak - Arabın ‘Halitatülhatâven-nisyan.’ (yanlışlıklar ve unutkanlıklar katışığı) dediği birer insan olabilirsiniz. Ama KOMİTE olarak - Halkdilindeki kutlu ‘ÜÇLER’, ‘YEDİLER’, ‘KIRKLAR’ gibi- ‘OTUZSEKİZLER’ adı ile tarihe geçecek işler yapmaya çağrılı evliyalsınız”.H.Kıvılcımlı, a.g.y. 64.

<sup>444</sup>H.Kıvılcımlı, M.B.K.’nin “Azameti ve İnhitâtı” (Ululuğu ve Ölülüğü), Sosyalist, 7 Şubat- 4 Mart 1967, Sayı: 2-3.

<sup>445</sup>A.Akar, Eski Tüfek Sosyalistler (1983) 83; F.Fegan’ın Notu, USTE Dr.HKA, Dosya No: 280.

Bu arada, beş yıllık tıp eğitimini 1926 yılında tamamlayıp 1927 yılı sonunda diplomasını alan ve 1928 ile 1929 yılındaki tutuklanma ve mahkûmiyetleri nedeniyle İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ndeki asistanlığını yarım bırakmak zorunda kalan Hikmet Kıvılcımlı'nın, 27 Mayıs 1960'dan sonraki öğrenci affıyla üniversiteye döndüğü ve 1962 yılında Prof. Dr. Cihat Abalıoğlu'nun öğrencisi olarak vizitlere devam ederek uzmanlık eğitimini tamamladığı yazılmaktadır<sup>446</sup>.

Hikmet Kıvılcımlı, darbeci subaylarla umduğu bir ilişkiyi bu dönemde kuramamışsa da, özellikle 1961 Anayasası'nın sağladığı görece demokratik bir ortamda çalışma şansını da bulmuştur. Bu görece demokratik ortamın da etkisiyle sol hareketler, 1960'lı yılların özellikle ikinci yarısında, tarihinde görülmemiş ve sonraki yıllarda da görülmeyecek bir yükseliş yaşamışlardır<sup>447</sup>.

Bu arada, Afrika ve Asya'daki sömürge ülkelerin birbiri ardından bağımsızlıklarına kavuşmaları ve bağımsızlık ya da bağımsızlık sonrasında bu ülkelerde "Sosyalist" olarak adlandırılan rejimlerin ortaya çıkması, Vietnam ve Küba deneylerinin anti-emperyalist söylemleri, bütün dünyada milliyetçilik ve sosyalizmin neredeyse birlikte telâffuz edilmesine yol açmıştır<sup>448</sup>.

Türkiye'de de, yukarıda söylendiği gibi, özellikle 1961 Anayasası'nın getirdiği görece demokratik ortam, sol siyasal hareketlerin legal faaliyet göstermelerine imkan yaratmıştır. Ancak, 27 Mayıs Darbesi'nin hemen ardından başlayan siyasallaşma sürecinin başlarında, eski T.K.P. kad-

<sup>446</sup>H.Hatemi, Baba ben 'Druid'miyim (1995) 32.

<sup>447</sup>Ancak, bu yükselişe rağmen, sosyalist hareketler, hiç bir zaman toplumun siyasal tercihlerinde üst sıraları almadılar. En yüksek orana ulaştıkları 1965 Genel Seçimleri'nde T.İ.P. toplam oyların %3'ünü almıştır.

<sup>448</sup>E.Hobsbawm, The Age of Extremes (1995) 78.

rolarının hemen hiçbir katkısı olmamıştır. Bu kadrolar, belki de, 1946-1960 dönemindeki “demokratikleşme” nin kendileri açısından yarattığı sonuçların da etkisiyle, temkinli davranmak durumundaydılar.

Hikmet Kıvılcımlı da tıpkı bu kadrolar gibi, V.P.’nin devamı gibi görülen çıkışları bir tarafa bırakılırsa, uzun süre sessiz kalmıştır. Bu sezgisizliğe bir istisna olarak, 20 Aralık 1961 tarihinde yayınlanan “Yön Bildirisi”ne karşı kaleme alınan ve Şefik Öke’nin başında bulunduğu “İdeal Mensucat İşçileri Sendikası” tarafından teksir olarak çoğaltılan “Sosyalizm ve Devletçiliğimiz” başlıklı metinden söz edilebilir<sup>449</sup>.

Türkiye’de, toplumları ileriye taşıyacağını düşündüğü sınıf mücadelelerinin ve sosyalizmin önünde devletçiliği en büyük engel olarak gören Hikmet Kıvılcımlı, bu metinde Yön Dergisi çerçevesindeki devletçi sosyalistleri “kapıkulları”olarak tanımlamaktadır<sup>450</sup>.

1960’dan hemen sonraki çalışmalarıyla, küçük sendika çevrelerinde Yön Dergisi çevresiyle tartışma yolları arayan ve tecrit olmuş bir eski komünist olarak da tanımlanan<sup>451</sup> Hikmet Kıvılcımlı, bu dönemde, yine “İdeal Mensucat İşçileri Sendikası” tarafından teksirle çoğaltılan kısa bir makale daha yayımlar: “Yurt Gerçekleri Karşısında Türk Sendikalizmi (Türk-İş Yöneticilerinin Tuttukları Yol ve Cevaplarımız)”<sup>452</sup>.

Bu arada, merkezi Ankara’da bulunan Yapı İşçileri Sendikası ile ilişkiye geçen Suat Şükrü Kundakçı, Sendikanın Marmara Bölge Temsilcisi sıfatını alır ve Hikmet Kıvılcımlı’nın kontrolünde, İstanbul’da sendi-

<sup>449</sup>F.Fegan’ın 15.2.1977 tarihli notu, USTE Dr.HKA, Dosya No:296.

<sup>450</sup>H.Kıvılcımlı, Sosyalizm ve Devletçiliğimiz bk: 27 Mayıs, Yön’ün yönü, Devletçiliğimiz (1989) 7 v.d.

<sup>451</sup>E.Aydinoğlu, Türk Solu. Eleştirel Bir Tarih Denemesi 1960-1971 (1992) 160.

<sup>452</sup>F.Fegan, Dr.Hikmet Kıvılcımlı Bibliyografyası (1977) 59.

kal faaliyetlere başlar. Kısa bir süre sonra, Hukuk Fakültesi öğrencisi Nizamettin Üstündağ da bu gruba katılarak Yapı-İş'te çalışmaya başlayacaktır<sup>453</sup>. Bu dönemden itibaren Hikmet Kıvılcımlı, Nizamettin Üstündağ aracılığı ile gençlikle olan ilişkilerine de başlamıştır<sup>454</sup>.

## B. SOLUN YÜKSELİŞİ

Hikmet Kıvılcımlı'nın, 1965'den itibaren başlattığı tartışmalar ve müdahaleler, sol harekete Türkçü çevrelerden gelen ve bir islâm sosyalisti olan Sadık Göksu'nun aracılığı ile başlar. T.İ.P.'nin örgütlenme çalışmalarında da yer almak üzere 1965 yılının Nisan ayında Samsun'a giden Sadık Göksu, burada yayımlanan ve T.İ.P.'ne yakın olan Çaltı adlı yerel derginin sorumlu müdürlüğüne getirilir. Bu arada dergi 31 Mayıs 1965 tarihli 111'inci sayısını yayımlamaktadır<sup>455</sup>. 3 Ekim 1965 tarihli 29'uncu sayıda Hikmet Kıvılcımlı'nın "Neden Böylesine Coşarlar?" başlıklı bir yazısı yayınlanır<sup>456</sup>. Dergi'nin Hikmet Kıvılcımlı'nın bir yazısını yayınlamasının sol çevrelerde bazı tepkilere neden olduğu belirtilmektedir<sup>457</sup>.

Kısa bir süre sonra, Sadık Göksu, Doğan Avcıoğlu ile yürüttüğü bir tartışmaya biraz da emrivakiyle, Hikmet Kıvılcımlı'nın da katılmasını sağlar<sup>458</sup>. 1 Kasım 1965 tarihli 133'üncü sayıda, Hikmet Kıvılcımlı'nın sonradan Yön'de de yayınlanacak olan "Atma Avcıoğlu: Din Kardeşiyiz" başlıklı yazısı yayınlanır. Hikmet Kıvılcımlı bu yazıda, beş yıl sonra yayınlanacak "27 Mayıs ve Yön Hareketinin Sınıfsal Eleştirisi" başlıklı kitabında geniş bir şekilde ele alacağı "Yön Dergisi" çevresi eleştirilerinin gi-

<sup>453</sup>S.Ş.Kundakçı; N. Üstündağ.

<sup>454</sup>N.Üstündağ.

<sup>455</sup>S. Göksu'nun 16.10.1995 tarihli mektubu.

<sup>456</sup>Çaltı, 3 Ekim 1965, Sayı 129.

<sup>457</sup>S.Göksu a.g.y.

<sup>458</sup>S.Göksu.

rişini yapar. 1932-1935 yılları arasında yayımlanan ve bazı eski T.K.P. üyelerinin de yer aldığı "Kadro Dergisi"nin devamı olarak gördüğü bu çevrenin devletçiliğini "kapıkulluğu" olarak değerlendirir<sup>459</sup>.

Daha sonra Dergi, Hikmet Kıvılcımlı'nın, sonradan "Uyarmak için Uyanmalı, Uyanmak için Uyarmalı" adıyla kitap olarak yayımlanacak olan<sup>460</sup>, T.İ.P. yönetimine karşı eleştirilerini, "İşçi Partisi Nedir? Ne Olmalıdır?" başlığıyla, bir seri yazı olarak yayınlamaya başlar. 31 Ocak 1966 tarihli 146'ıncı sayıdan, 18 Nisan 1966 tarihli 157 inci sayıya kadar yayınlanan dizi, bu tarihte T.İ.P. yönetiminin baskıları nedeniyle Derginin kapanmasıyla<sup>461</sup> yarım kalır.

Bu arada, Hikmet Kıvılcımlı, 1965 yılında yeniden yayıncılık faaliyetine başlar ve Tarihsel Maddecilik Yayınlarını kurar. Bu yayınevini finansmanında, Alâaddin Hakgüden, Suat Şükrü Kundakçı ve Nizamettin Üstündağ'ın katkılarda buldukları ve ayrıca Yapı-İş Sendikasının bazı grevlerden elde ettiği gelirlerden de kaynak aktarıldığı söylenmektedir<sup>462</sup>.

Tarihsel Maddecilik Yayınları içinde 1965 ve 1966 yıllarında, sadece Hikmet Kıvılcımlı'nın çalışmaları yayımlanmıştır ve bu eserler şunlardır<sup>463</sup>.

- "Tarih- Devrim- Sosyalizm", İstanbul, 1965<sup>464</sup>.

<sup>459</sup>H.Kıvılcımlı, Atma Avcıoğlu, Din Kardeşiyiz", Çaltı 1 Kasım 1965, Sayı: 133; Yön, 19 Kasım 1965, Sayı: 138.

Ayrıca bk. H.Kıvılcımlı, 27 Mayıs ve Yön Hareketinin Sınıfsal Eleştirisi (1970).

<sup>460</sup>H.Kıvılcımlı, Uyarmak İçin Uyarmalı, Uyanmak İçin Uyarmalı ( 1966).

<sup>461</sup>S.Göksu'nun 3 Ekim 1965 tarihli Mektubu; Çaltı, 18 Nisan 1966, Sayı 157.

<sup>462</sup>N.Üstündağ, S.Ş.Kundakçı.

<sup>463</sup>F.Fegan, Dr.Hikmet Kıvılcımlı Bibliyografyası (1977) 62.

<sup>464</sup>Hikmet Kıvılcımlı'nın Tarih Tezi içinde çok önemli bir yeri olan bu çalışma için bk: Bölüm III, dip not:338.

- "Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi Cilt: I", İstanbul,1965<sup>465</sup>.
- "İkinci Kuvayimilliyeciliğimiz (M.B.K.'ne İki Açık Mektup)", İstanbul, Tarihsiz (1965)
- "Tarih- Devrim- Sosyalizm Işığında: İlkel Sosyalizm'den Kapitalizme İlk Geçiş:İngiltere", İstanbul, 1965.
- "Kuvayimilliyeciliğimiz ve İkinci Kuvayimilliyeciliğimiz", İstanbul, Tarihsiz (1965)
- "Karl Marks'ın Özel Dünyası", İstanbul, 1966.
- "Uyarmak için Uyanmalı, Uyanmak için Uyarmalı: İşçi Partisi'ne Teklif", İstanbul, 1966.
- "Türkçe'nin Üreme Yolları ve 'Dil Devrimciliğimiz'", İstanbul, 1966<sup>466</sup>.

Hikmet Kıvılcımlı'nın yayımladığı T.İ.P. eleştirilerinin ardından, sol çevrelerde "strateji tartışmaları" denilen<sup>467</sup> ve T.İ.P.'nin çeşitli açılardan eleştirildiği bir tartışma dönemi başlar. Bu eleştiriler, eski komünistlerin, kendilerinden bağımsız olarak gelişen bir sürece, 12 Mart dönemindeki trajik sona kadar devam eden müdahalelerinin de başlangıcını oluşturur<sup>468</sup>.

T.İ.P.'nin 1964 İzmir Kongresi'nde başlayan ve 1966 Malatya Kongresi'nde devam eden tartışmalar sol içindeki bölünmeyi iyice açığa çı-

<sup>465</sup>Bu çalışma Hikmet Kıvılcımlı'nın sağlığında yayımlanamayan ikinci bölümü ile birlikte, 1974 yılında yeniden yayımlanmıştır. H.Kıvılcımlı, Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi, Tarih ve Devrim Yayınevi, İstanbul, 1974.

<sup>466</sup>Cumhuriyet gazetesinin açtığı bir yarışma için kaleme alındığı söylenen bu çalışma, o dönemdeki bilemediğimiz "Pratik" nedenlerle Sadık Göksu adıyla yayımlanmıştır.

S.Göksu, Huz'ma Safa, Da'ma Keder, Tarih ve Toplum, Haziran 1994, Sayı: 126; S.Göksu.

Bu çalışma, sonradan Hikmet Kıvılcımlı adıyla yeniden yayımlanmıştır.

H.Kıvılcımlı, Türkçenin Üreme Yolları ve "Dil Devrimciliğimiz", Derleniş Yayınları, Konya, 1979.

<sup>467</sup>E.Aydınoglu a.g.y. 82.

<sup>468</sup>A.g.y. 84 v.d.

karmaktaydı<sup>469</sup>. Ayrımın iyice netleştiği, Kasım 1966 tarihinde Malatya'da düzenlenen T.İ.P.'nin İkinci Kongresi'ne, çevresinde yeralan kişilerle de görüşerek, Hikmet Kıvılcımlı da, davetli olmadığı halde katılmıştır<sup>470</sup>.

Hikmet Kıvılcımlı, daha geniş kitlelerle iletişim kurabilmek için, önüne çıkan her fırsatı değerlendirmeye çalışmaktadır. Sadece Türkiye'deki fırsatları değil, yurtdışındakileri de değerlendirmeye çalışır; 1966 yılında, Almanya'nın Stuttgart şehrinde küçük bir Türk çevresi tarafından yayımlanan yaprak dergisi ile yazışır ve bir dizi öneride bulunur. Ancak bu çabalar, istediği ilgi düzeyini oluşturmakta yetersiz kalır<sup>471</sup>.

Bu yıllarda, Türkiye'de yükselmeye başlayan gençlik hareketleri, bazı eski komünistlerin yanısıra Hikmet Kıvılcımlı'ya da ilgi göstermeye başlamıştır. Ancak bu ilgi, eksantrik bir isme gösterilen ilgiden öteye gitmeyecektir. Daha sonraki yıllarda Hikmet Kıvılcımlı ile en azından düşünsel anlamda yakın ilişkileri olan, o dönemin bazı temsilcilerinin Hikmet Kıvılcımlı'nın kim olduğunu bile bilmedikleri anlaşılmaktadır<sup>472</sup>.

Sol hareketler içinde, kişiliği ve geçmişiyle oldukça saygın bir yere sahip olmasına rağmen Hikmet Kıvılcımlı, düşünceleri ve yazılarıyla il-

<sup>469</sup>A.g.y. 86 v.d.

<sup>470</sup>E.Balım; S.Öztürk, 12 Mart'tan İnsan portleri - II (1994) 33.

Malatya Kongresi'nden bir süre sonra, 1967 yılında İzmir'e giden Hikmet Kıvılcımlı, orada eski V.P. üyesi Esat Balım'la görüşür. Bu görüşmede Mihri Belli ile birlikte yeni bir parti kurma hazırlıkları içinde olduklarını ve Suat Şendiroğlu ve Nurullah Tuhsavul ile birlikte bu partinin İzmir Şubesi'ni kurmalarını Esat Balım'a önerdiği söylenmektedir. Çalışmanın sonlarında öğrendiğimiz bu bilgiyi, değişik kaynaklardan doğrulatmaya zaman bulunamamıştır.

E.Balım.

<sup>471</sup>Yaprak Dergisiyle Yazışmalar, USTE Dr.HKA, Dosya No:30.

<sup>472</sup>D. Küçükaydın; E. Aydınoglu, Hikmet Kıvılcımlı'nın Ölümünün 21. yıldönümünü: Baudelaire'nin Albatros'u.

Henüz yayınlanmış bu yazısını bana gönderen Sayın Aydınoglu'na teşekkür borçluyum.

ginc bir sosyalist olarak algılanıyor ve oldukça da tepki topluyordu<sup>473</sup>. Yapmaya çalıştığı tartışmalar ya çok dar bir çevrenin içinde kalıyor ya da sessizlikle geçiştiriliyordu<sup>474</sup>.

Hikmet Kıvılcımlı için 1967 yılı, 27 Mayıs 1960 sonrası ortamda bir türlü açmayı başaramadığı "iletişim kanalları" için bir başlangıcı oluşturur. Bu başlangıçta, Hikmet Kıvılcımlı, 20 Ocak 1967'de Sosyalist Gazetesi'ni yayımlamaya başlar<sup>475</sup>. Gazetenin bu ilk sayısında "Önsöz Yerine" yayınlanan "Sosyalist Kimlerle Çıkıyor" başlıklı yazıda, gazeteyi çıkarana- ların bu uğurda herşeye katlananlar olduğu söylenmektedir<sup>476</sup>.

Ancak bu başlangıç, kısa sürede sekteye uğrar ve toplam yedi sayı olarak yayımlanan gazete, 1967 Temmuz'un da kapanır<sup>477</sup>.

Hikmet Kıvılcımlı'nın, gazete aracılığıyla biraz daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaşabilen yazıları, aynı zamanda uslûbu nedeniyle de garip karşılanmaktadır<sup>478</sup>.

Hikmet Kıvılcımlı solun birliğinin sağlanmasına yönelik "derleniş" adını verdiği toplantılar önermektedir. Düzenlenmesi düşünö- nülen bir "Sosyalist Konferansı" için bazı kişilere bir anket formu gönde- rilir<sup>479</sup>, ancak girişimler herhangi bir tepki yaratmaz<sup>480</sup>.

<sup>473</sup>E. Aydınöglu, a.g.y.

<sup>474</sup>Sol içi tartışmaların daha da sertleştiğı yıllarda, M.D.D. akımına karşı eleştirini yayımladığı "Devrim Zorlaması- Demokratik Zortlama", bu akımın önde gelen bazı isimleri tarafından okunmamıştır.

S. Belli, Boşuna mı Çiğnedik? (1994) 480.

<sup>475</sup>Sosyalist, 20 Ocak 1967, Sayı: 1.

<sup>476</sup>Sosyalist Kimlerle Çıkıyor a.g.y.

<sup>477</sup>E. Aydınöglu, Türk Solu (1992) 160.

<sup>478</sup>A.g.y.

<sup>479</sup>Bu anket formunda şu sorular yer almaktadır:

1. Türkiye'de sol bir hareket derlenişine taraftar mısınız?
2. Sol Derleniş, hangi eğilimlerden, kuruluşlardan ve kimlerden olmalıdır?
3. Sol birliği sizce nasıl sağlanabilir?



Sahibinin Suat Şükrü Kundakçı ve Başyazar'ın Hikmet Kıvılcımlı olduğu gazete, daha ilk çıkışında, düzensiz aralıklarla yayımlanacağına farkında görünmektedir<sup>481</sup>.

Hikmet Kıvılcımlı dışında, Sadık Göksu, Orhan Müstecaplıoğlu, Kasım Yılmaz, Kamil Karakuş, Tuğrul Ateş ve Oğuz Koyutürk gibi imzaların yer aldığı<sup>482</sup> gazetede yayınlanan ilginç bir yazı da, müslüman cemaatlerin önde gelen isimlerinden Nurettin Topçu'nun "Gerçek Mukaddesatçılar Emperyalizme Karşı" olarak başlıklandırılan bir konuşma metnidir<sup>483</sup>.

---

4. Sol birliğin gelişiminde sosyalistlere düşen görev nedir?

5. Gazetemizin teklif ettiği Sosyalist Konferansı ne zaman, nerede ve nasıl toplanmalıdır?

Siz konferansa katılır mısınız?"

Anket Formu, USTE Dr.HKA, Dosya No:188.

<sup>480</sup>E. Aydınoglu, a.g.y.

<sup>481</sup>Gazetenin başlığının altında, "Şimdilik 15 günde bir çıkar siyasi gazete" İbaresini vardır.

Sosyalist, 20 Ocak 1967, Sayı: 1.

<sup>482</sup>Bu yazarlardan Oğuz Koyutürk, Hikmet Kıvılcımlı'nın 1965 ve 1966 yazılarının yayınlandığı Çaltı dergisinin sahibidir.

Sadık Göksu'nun 16 Ekim 1995 tarihli mektubu.

Fuat Fegan, Kasım Yılmaz ve Tuğrul Ateş'in, Hikmet Kıvılcımlı'nın kullandığı takma isimlerden olduğunu söylemektedir.

F.Fegan, Dr. Hikmet Kıvılcımlı Bibliyografyası (1977) 69.

<sup>483</sup>Nurettin Topçu, Gerçek Mukaddesatçılar Emperyalizme Karşı, Sosyalist, 12 Nisan 1967, Sayı: 4.

Aslında, 29 Nisan 1967'de M.T.T.B.'nin düzenlediği "Kültür Emperyalizmi Karşısında Türk Kültürü" konulu ve oldukça tartışmalı geçtiği söylenen açık oturumla ilgili bir haberin içinde, tartışmanın taraflarından Nurettin Topçu'nun yaptığı konuşmadan verilen bir özetir.

Bu yazı, Nurettin Topçu'nun eski bir öğrencisi olan Sadık Göksu aracılığıyla yayınlanmıştır. Kendisi, konuşma metnini Nurettin Topçu'dan alıp gazete yönetimine verdiğini, hatırladığı kadarıyla orijinal metinle gazetede yayınlanan arasında önemli bir üslup farkı olduğunu ve gazete yönetiminin yazıda bazı değişiklikler yapmış olabileceğini ifade etmiştir. Konumuzun çok dışında olan bu tartışmaya ilişkin söylenecek fazla bir şey yoktur; ancak önemli bir araştırma konusu olabileceği inancındayız. Üslupta ya da içerikte gazete yönetimi tarafından herhangi bir değişiklik yapılmış olsa da, Nurettin Topçu yazıyı tekzip etmemiştir.

Yine Sadık Göksu'nun anlattığına göre, bu yazının yayınlanmasından sonra, kendisi aracılığıyla biraraya gelen Nurettin Topçu ve Hikmet Kıvılcımlı, genel sorunlarda fikir birliğine varmışlar ve herbiri kendi saflarında, o dönemde sağ-sol çatışması şeklinde

20 Ocak 1967 ile 13 Temmuz 1967 tarihleri arasında, düzensiz aralıklarla 7 sayı olarak yayımlanan gazetenin ilk 4 sayısında, Hikmet Kıvılcımlı adıyla yayınlanmış 15 yazı tesbit edebildik<sup>484</sup>.

Gazetenin 4 üncü sayısında "İktisatçı" imzasıyla yayınlanan ve Fuat Fegan'a göre Hikmet Kıvılcımlı'ya ait olan "Vatanları Satanlar" başlıklı yazı nedeniyle, yazı işleri sorumlusu Suat Şükrü Kundakçı hakkında dava açılmıştır<sup>485</sup>.

1955 yılında, V.P.'nin yayın organı olarak yayımlanan Vatandaş gazetesinde olduğu gibi, 7 sayılık Sosyalist Gazetesi'ni de neredeyse tek başına hazırlayan Hikmet Kıvılcımlı, Türkiye ve Dünya'daki bütün gelişmeler hakkında yazılar yayınlamaktadır. Ancak bu durum, siyasal değerlendirme ve tavır alışlarında tutarsızlık olarak da değerlendirilen sonuçlara yol açmaktadır<sup>486</sup>. 1970'li yıllarda Çin-Sovyetler çatışması hakkında ihtiyatlı bir dil kullanıp<sup>487</sup>, daha çok Türkiye gerçeklerinin düşünülmesi gerektiğini söylerken<sup>488</sup>, 1967'de Sosyalist gazetesinde Sovyetler'e karşı açıkça Çin'i savunmaktadır<sup>489</sup>.

---

yayımlaşmaya başlayan şiddet eylemlerine karşı tavır almaya karar vermişlerdir.

Ancak, bu ilk görüşmeden sonra yeni bir görüşme yapılmamıştır.

<sup>484</sup>1967'de çıkan Sosyalist gazetesinin 5,6 ve 7'inci sayılarını görebilmek mümkün olamamıştır. Oldukça kapsamlı bir Hikmet Kıvılcımlı Bibliyografyası hazırlayan Fuat Fegan ise, ilk dört sayıda tesbit edilenler dahil olmak üzere, Hikmet Kıvılcımlı imzasıyla, takma isimle ya da imzasız olarak yayınlanan toplam 123 yazının Hikmet Kıvılcımlı'ya ait olduğunu söylemektedir.

F.Fegan, a.g.y. passim . Bk: Ek-1.

<sup>485</sup>F.Fegan'ın notu. USTE Dr.HKA, Dosya No:179.

<sup>486</sup>Bu izlenim gazetenin yayımlandığı dönemlerde, okuyucularının da sahip olduğu bir izlenimdir.

E. Aydınoglu, Hikmet Kıvılcımlı'nın Ölümünün 21. Yıldönümü: Baudelaire'in Albatros'u.

<sup>487</sup>E. Aydınoglu, Türk Solu (1992) 52.

<sup>488</sup>H.Kıvılcımlı, Dev-Genç Seminerleri (1989) 122 v.d.;

Ç. Yetkin, Türkiye'de Soldaki Bölünmeler (1970) 52.

<sup>489</sup>H. Kıvılcımlı, "Kızıl Bekçiler ve Sovyetler" ve "Çin Halk Cumhuriyeti, Kızıl Bekçiler " bk: Sosyalist Gazetesi Yazıları (1995) 119 v.d.

Hikmet Kıvılcımlı, 1967 yılı içinde, M.D.D.görüşünü savunan ve Şevki Akşit'in yönetiminde yayımlanmaya başlanan Türk Solu dergisinde de yazılarını yayınlar. Bu yazılardan ilki, 17 Kasım 1967 tarihinde yayımlanan, derginin 1'inci sayısında yer alır ve "Tartışabilir miyiz? Birinci Basamak: Türkiye'nin Düzeni" başlığını taşır. Kendi Tarih Tezi doğrultusunda yazılmış bu kısa yazıda, Türkiye'yi prekapitalist ve kapitalist melezi bir sosyo-ekonomik yapı olarak değerlendirir. Aynı derginin 4'üncü sayısında, bu kez "Türkiye'nin Düzeni" başlığıyla, aynı konuyu biraz daha ayrıntılı olarak işlemektedir<sup>490</sup>.

Bu yıllar, Türkiye'de, özellikle üniversitelerde, gençlik hareketlerinin yaygınlaştığı ve giderek siyasallaştığı yıllardır; Hikmet Kıvılcımlı da, diğer eski komünistler gibi, gençlik hareketlerine ilgi göstermekte, bir yandan konferanslar verirken diğer yandan toplantı ve gösterilere de katılmaktadır. Bunların kiminde sadece bir izleyici olarak bulunan Hikmet Kıvılcımlı<sup>491</sup> kiminde de oldukça radikal tavırlar sergilemektedir<sup>492</sup>.

Üniversitelerdeki siyasal hareketlere ilgisi giderek artan Hikmet Kıvılcımlı gençlik hareketlerini de etkilemeye başlamıştır. Yine bu dönemde, yani 1967 den başlayarak, çeşitli yerlerde düzenlenen konferans ve seminerlerin en önemli konuşmacılarından biri olarak görünmektedir<sup>493</sup>.

<sup>490</sup>Hikmet Kıvılcımlı'nın 1960 sonrasında Türk Solu ve diğer dergilerde yayınlanan yazılarının bir listesi için bk: Ek: 1.

<sup>491</sup>E.Aydınoğlu, a.g.y.

<sup>492</sup>A. Akar , Eski Tüfek, Sosyalistler (1983) 83; S. Öztürk 12 Martta İnsan Portreleri (1994) 39.

<sup>493</sup>Konferans Notları:

İktisatçılar Fikir Kulübü 5 Nisan 1967 tarihli Konferans, USTE Dr.HKA, Dosya No:235; O.D.T.Ü. 23 Mayıs 1967 tarihli Konferans, USTE Dr.HKA, Dosya No:236; FKF Ankara Lokali 28-31 Mart 1967 tarihli Konferans, USTE Dr.HKA, Dosya No:237; Ankara S.B.F. 8-9 Mart 1969 tarihli Konferans, USTE Dr.HKA, Dosya No:240; T.D.G.F. İstanbul 12-29 Ocak 1970 tarihli seminerler, USTE Dr.HKA, Dosya No:249; T.İ.P. Beşiktaş 25 Şubat 1970 tarihli Konferans, USTE Dr.HKA, Dosya No:252; T.İ.P. Beşiktaş 6 Mart 1970 tarihli

Bu arada, konuşma ve yazılardan dolayı, sık sık komünizm propagandası yaptığı suçlamasıyla yargılanmaktadır<sup>494</sup>.

Ergun Aydınoglu, Hikmet Kıvılcımlı'nın 1967- 1970 dönemi yazılarını dönemin ayırdediciliği konusunda öngörüsüz olarak değerlendirmektedir<sup>495</sup>. Ancak, Hikmet Kıvılcımlı'nın siyasal değerlendirmelerinin isabetli olup olmadığı bir yana, yazı, konferans, yayıncılık v.b. gibi yollarla gerçekleştirdiği müdahalelerin etkisi giderek artmaktadır.

Ancak, özellikle gençler üzerinde artan etkisine gelmeden önce, Hikmet Kıvılcımlı'nın siyasal görüş ve değerlendirmelerine oldukça uygun bir örgütlenme çalışmasından söz etmek gerekmektedir.

### C. İŞSİZLİK VE PAHALILIKLA SAVAŞ DERNEĞİ

Hikmet Kıvılcımlı'nın siyasal yapısının bir ilginç özelliği de simgelere yüklediği anlamdır. V.P.'ni, Cumhuriyet'in yıldönümünde kuran Hikmet Kıvılcımlı, konpozisyonuyla bir "İkinci kuvayımilliyeye partisi" deneyi görünümündeki İ.P.S.D.'ni de, 19 Mayıs 1968'de kurar<sup>496</sup>.

---

Konferans, USTE Dr.HKA, Dosya No:251; T.İ.P. Gaziosmanpaşa 15 Mart 1970 tarihli Konferans, USTE Dr.HKA, Dosya No:253; Boğaziçi Üniversitesi 1969 tarihli Konferans, USTE Dr.HKA, Dosya No:258; Türkiye Tiyatrocular Sendikası 24-25 Aralık 1969 tarihli konferans, USTE Dr.HKA, Dosya No:277; Ege Üniversitesi Mart 1971 tarihli konferans, USTE Dr.HKA, Dosya No:256.

Ankara Hukuk Fakültesi Konferansı, Sosyalist, 16 Mart 1971, Sayı: 20; T.Ö.S. Konferansı, Sosyalist 16 Şubat 1971, Sayı: 9-16.

<sup>494</sup>Bizim Anadolu, 4 Ağustos 1968; İ.P.S.D. ile ilgili olarak bir mahkeme celbi, USTE Dr.HKA, Dosya No:277 ; Demokratik Devrim Derneği'nde 24 Kasım 1968'de yaptığı bir konuşma ile ilgili olarak bir mahkeme celbi, USTE Dr.HKA, Dosya No:183; A.S.D.'nin Nisan 1970 tarihli 18. sayısındaki "Lenin ve Türkiye" başlıklı yazısından dolayı 142. maddeden kovuşturma açıldığını bildiren A.S.D.'nin Hikmet Kıvılcımlı'ya 22 Mayıs 1970 tarihli mektubu, USTE Dr.HKA, Dosya No:30.

<sup>495</sup>E. Aydınoglu, Türk Solu (1992) 161.

<sup>496</sup>T. İçli, Türkiye'de Sosyalizm Tarihi, Teori, Eylül 1993, Sayı:45.

Turhan İçli'ye göre, 1967'de Sosyalist gazetesi yayımlanırken bu adla bir örgüt kurulması gündeme gelmişse de, gerçekleşmemiştir.

Ayrıca bk: İ.P.S.D. Bildirisi, T.S., 18 Haziran 1968 Sayı:31.

Derneğin kurucuları arasında, Orhan Müstecaplı, Suat Şükrü Kundakçı, Sıtkı Ulay, Orhan Arsal, Kadri Kaplan, Nejat Tözge gibi isimler de bulunmaktaydı<sup>497</sup>.

Derneğin ilk yönetim kurulu aşağıdaki isimlerden oluşmaktaydı:

Genel Başkan: Lâtife Fegan. Üyeler: Hikmet Kıvılcımlı, İsmet Sungurbey, Vecdi Özgüner, Arif Şimşek, Nejat Tözge, Abdülkadir Pirhasan, Rauf Erciyes, Şevket Çalışkan, Baki Kaya, Hasan Gül, Yusuf Ahuskalı, Hürrem Arman, Afet Çırakman, İsmail Altan, Mehmet Özergin, Abdülkerim Torgay, Kamil Karaman ve Kadri Kaplan<sup>498</sup>.

Derneğin kuruluşundan önce Hikmet Kıvılcımlı'nın Abdülkadir Pirhasan'a verdiği bazı eski yazı notların, kuruluş gerekçesinin özünü oluşturduğu söylenmektedir<sup>499</sup>. Bu gerekçe T.S. Dergisi'nin 49 uncu sayısında da yayınlamıştır<sup>500</sup>.

Kuruluş hazırlıkları sırasında bile, İ.P.S.D.'nin yapısı itibariyle Hikmet Kıvılcımlı'ya yakın olduğu söylenmektedir<sup>501</sup>. Derneğin, çeşitli çalışmalarında kullandığı sloganlarda bile, Hikmet Kıvılcımlı'nın, sol

İ.P.S.D.'nin V.P.'nin programıyla olan paralelliği için bk. İ.P.S.D. Ana Tüzük, USTE Dr.HKA, Dosya No: 286 ; H.Kıvılcımlı, Vatan Partisi Tüzüğü ve Programı (1971) 31 v.d.  
<sup>497</sup>A. Nesimi, Yılların İçinden (1977) 298 v.d.

Derneğin kuruluşunun, o sıralarda bazı örgütlerin Dev-Güç adıyla birleşme kararı almaları üzerine, İ.P.S.D.'nin de bu plâforma katılabilmesi için düşünülen daha erken gerçekleştirildiği söylenmektedir.

A. Nesimi, a.g.y. 299.

<sup>498</sup>Yönetim Kurulu Listesi, USTE Dr.HKA, Dosya No:277.

Bunlardan Kadri Kaplan, Haziran 1969'da Halkevleri Başkanlığı'na seçilmiştir.

İ.P.S.D.'nin ilginç siyasal yapılaşması, bazı yöneticileri zora sokmuş benzemektedir. Birinci dönemde Genel Başkanlık görevini yürüten Latife Fegan, ikinci dönemde bu nedenle Yönetim Kurulu'na girmediğini belirtmektedir. L.Fegan'ın 19 Kasım 1995 tarihli mektubu.

<sup>499</sup>F.Fegan'ın Notu, USTE Dr.HKA, Dosya No:280.

<sup>500</sup>İ.P.S.D. Kuruluş Gerekçesi, T.S. 22 Ekim 1970 Sayı: 49.

<sup>501</sup>A. Nesimi, a.g.y. 300.

çevreler içindeki kendine has ve dinsel motifli uslûbu göze çarpmaktadır. Dernek tarafından, 30 Kasım 1968’de gerçekleştirilen “ya İş ya Ekmek” yürüyüşünde kullanılan pankartlardan birinde yer alan “İşsizlik; Ümmül habâistir. Hz. Muhammed” yazısı dikkat çekicidir<sup>502</sup>.

Hikmet Kıvılcımlı’nın, başını çektiği bu gibi örgütlenmelerde, bir çok konuyla şahsen ilgilendiği kesindir. Bu ilgi, sloganların tespitine kadar varmaktadır<sup>503</sup>. Hikmet Kıvılcımlı, her ne kadar islami kaynakları da sosyalist bir yoruma tabi tutmuşsa da, bu gibi sloganların kullanılmasının bazı propagandif kaygılara dayandığı da söylenebilir.

“Ya İş Ya Ekmek” yürüyüşü dışında, İ.P.S.D. tarafından düzenlenen, tesbit edilebilen, iki açık hava toplantısı daha vardır. Bunlardan ilki 6 Nisan 1969 tarihinde İstanbul Taşlıtarla’da, ikincisi ise 20 ya da 22 Nisan 1969 tarihinde Ankara Kurtuluş Meydanı’nda gerçekleştirilmiştir<sup>504</sup>.

Dernek, hedefini, hayat pahalılığı ve işsizliğin azaltılması için mücadele yapmak ve bunları doğuran ve bunlardan doğan toprak, sağlık, mesken, su, yakacak ve giyecek gibi dertlerin çözülmesini kolaylaştırmak olarak tanımlamakta; bu hedefe varmak için de, halkın, siyasal inanç ve parti farkı gözetmeksizin Dernek etrafında birleşmesi gerektiğini söylemektedir<sup>505</sup>.

<sup>502</sup>İstanbul’da, Bayezid-Taksim arasında gerçekleştirilen yürüyüşte kullanılan bu slogan, Miting Bildirisi’nde de yer almaktadır.

Miting Bildirisi, USTE Dr.HKA, Dosya No:286.

T.S., 10 Aralık 1968 Sayı: 56.

Aynı slogan V.P. Programı’nda da yer almaktadır. H.Kıvılcımlı, Vatan Partisi Tüzüğü ve Programı (1971) 41.

<sup>503</sup>Bk. Bölüm III.

<sup>504</sup>Taşlıtarla Mitingi Bildirisi, USTE Dr.HKA, Dosya No:286.

T.S., 29 Nisan 1969 Sayı: 76

<sup>505</sup>İ.P.S.D. Ana Tüzük, (Amaç) USTE Dr.HKA, Dosya No:286.

Ana Tüzük 22 maddeden oluşmaktadır.

Dernek, her ne kadar, siyasal inanç ve parti farkı gözetmediği iddiasındaysa da, ülkedeki sol siyasal yapılanmayla doğrudan bir ilişki içindedir. Demokratik Devrim Derneği, Devrimci Öğrenciler Birliği gibi örgütlerle birlikte Devrimciler Güçbirliği adlı plâtförmün kurucularındandır. Ayrıca, daha 1968 yılı sonunda, ülkedeki sol grupların mücadele alanlarından biri olan T.İ.P. içindeki bazı sorunlara açıkça müdahale eden bir bildiri imzalayan örgütler arasında yer almıştır<sup>506</sup>. Ayrıca sağ basın da, Derneği solda yer alan bir siyasal örgüt olarak görmektedir<sup>507</sup>.

Hikmet Kıvılcımlı'nın, bu dönemde, yine eski bir T.K.P.'li olan Mihri Belli önderliğindeki M.D.D. teorisini savunan gruba, yakın ilişkiler içinde olduğu anlaşılmaktadır. Devrimciler Güçbirliği plâtförmünü oluşturan Demokratik Devrim Derneği, bu grubun ağırlıklı olduğu bir dernektir ve daha sonra idam edilecek olan öğrenci liderlerinden Deniz Gezmiş'in başkanlığını yaptığı Devrimci Öğrenciler Birliği de bu akımdan etkilenen öğrencilerin kurduğu bir dernektir.

Dernek 19 Mayıs 1968 tarihinde düzenlenen kuruluş kongresinden sonra<sup>508</sup>, tarihi tespit edilmeyen ikinci kongresinde, yönetim kurulunda bazı küçük değişiklikler yapmıştır.

Bu kongrede seçilen yönetim kurulu üyeleri ve yedek üyeler şunlardır:

<sup>506</sup>Devrimci Kuruluşların T.İ.P. Üyelerine Çağrısı, USTE Dr.HKA, Dosya No:278; T.S. 31 Aralık 1968 Sayı: 59

Bu bildiriden dolayı, Hikmet Kıvılcımlı, İsmet Sungurbey ve Şevki Akşit hakkında 3512 sayılı Dernekler Kanunu'nun 34 üncü maddesine muhalefetten dava açılmıştır.

USTE Dr.HKA, Dosya No:278.

<sup>507</sup>Bizim Anadolu, 4 Ağustos 1968; Bugün, 28 Aralık 1968.

<sup>508</sup>T.S., 22 Ekim 1968 Sayı: 46

T.S., 1 Ekim 1968 Sayı: 44

Yönetim kurulu üyeleri: İsmet Sungurbey, Hikmet Kıvılcımlı, Vecdi Özgüner, Arif Şimşek, Nejat Tözge, Kadri Kaplan, Rauf Erciyes, Abdülkadir Pirhasan, Şevket Çalışkan, Özdemir Gül, Orhan Müstecaplıoğlu, Tahsin Tekin, Atillâ Özdemiroğlu, Ahmet Top, Yılmaz Abanoz, Mehmet Keselik, Sedat Düzkan, Baki Kaya ve Raif Ertem.

Yedek üyeler: Hürrem Arman, Hasan Gül, Yusuf Ahıskalı, Afet Çırakman, Mehmet Özergin, İsmail Altan, Abdülkadir Torgay, İbrahim Kâmil Karaman, İsmail Hakkı Genç, Gündüz Ölçer<sup>509</sup>.

İ.P.S.D.'nin faaliyetleri ile ilgili olarak, Hikmet Kıvılcımlı hakkında, 1969 yılı ortasında, nedenini tesbit edemediğimiz bir dava daha açılmıştır<sup>510</sup>. Ancak, 1960 sonrasında, genellikle T.C.K.'nın 141 ve 142. maddeleri uyarınca açılan bu davalarda olduğu gibi, bu davada da Hikmet Kıvılcımlı için herhangi bir ceza verilmediği anlaşılmaktadır.

İ.P.S.D.'nin faaliyetleri arasında, en önemlilerinden biri de, 1969 sonunda, İstanbul T.Ö.S. Salonunda düzenlenen Halkçılık Kurultayı'dır. Kurultay, Abidin Nesimi'nin önerisiyle<sup>511</sup>, önce T.Ö.S.'nin düzenleyiciliğinde hazırlandıysa da, Genel Başkan Fakir Baykurt'un kararıyla T.Ö.S. bu toplantıyı düzenlemekten vazgeçmiş ve İ.P.S.D.'nce düzenlenmiştir<sup>512</sup>.

Kurultay öncesinde, Türkiye'deki "ilerici güçlerin" asgari müşterek noktasını oluşturduğu söylenen "Halkçılık" için, Hikmet Kıvılcımlı Atatürk'ün önerdiği halkçılık programının temel alınmasını isterken, Abidin Nesimi T.B.M.M.'nce benimsenen halkçılık bildirisinin esas

<sup>509</sup>İ.P.S.D. II. Dönem Yönetim Kurulu Listesi, USTE Dr.HKA, Dosya No:284.

<sup>510</sup>9 Temmuz 1969 tarihli mahkeme celbi, USTE Dr.HKA, Dosya No:277.

<sup>511</sup>S. Göksu, Huzma Sofa, Da'ma Keder, Tarih ve Toplum, Haziran 1994, Sayı: 126.

A. Nesimi, a.g.y. 303 v.a.

<sup>512</sup>A.g.y. 305 v.a.



alınması gerektiğini savunur ve bu yönde bir karar alınır<sup>513</sup>. Buna rağmen, Divan Başkanlığı'nı Cemal Madanoğlu ve divan üyeliklerini İsmet Sungurbey ve Mahir Kaynak'ın paylaştıkları Kurultay'ın ilk gününde yaptığı konuşmada Hikmet Kıvılcımlı'nın, toplantının Atatürk'ün halkçılık programı doğrultusunda yapılmasını ve bu hareketin orduya maledilmesini önerdiği söylenmektedir<sup>514</sup>. Kurultay'da ordu üzerinde yapılan spekülasyonlara ilişkin sert tartışmalar yaşanmıştır<sup>515</sup>. Daha ilk toplantıda, Abidin Nesimi, Muvaffak Şeref, Aziz Nesin, Can Yücel ve Asum Bezirci gibi bazı kişiler kurultayı protesto ederek ayrılmışlardır<sup>516</sup>.

Halkçılık Kurultayı, Kemalizmin ideolojik belirleyiciliğinin ortaya çıktığı örneklerden biridir; daha sonra sıkça tartışılacak olan "cuntacılık" konusuyla da ilişkilendirilen bu kurultay, 12 Mart 1971 müdahalesinin ardından İstanbul 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi'nde açılan Cunta Davası'nın iddianamesinde de yeracaktır<sup>517</sup>. Aslında, bazı yazarların da belirttiği gibi, cuntacılık, Sovyetler Birliği'nin uluslararası sol hareketlere 1930'ların ortalarından beri dayattığı "aşamalı devrim" teorilerinin, pratikteki yansımasıdır; "Demokratik devrimde proteteryanın dışındaki sınıfların öncülüğü", "Milli burjuvaziyle ittifak" gibi tezlerin<sup>518</sup> sonucunda ortaya çıkacak "demokratik halk devleti" formülasyonu da şaşırtıcı olmayacaktır<sup>519</sup>. Hikmet Kıvılcımlı her ne kadar eski T.K.P.'lilerin

<sup>513</sup>A.g.y. 304.

<sup>514</sup>A.g.y. 306.

<sup>515</sup>" ... Bir ara, eleştiri yapan birisi (yanılmıyorsam Şükran Kurdakul idi). Kıvılcımlı'ya şöyle demişti: 'Siz asgari müşterek mi arıyorsunuz, askeri müşterek mi?' Buna çok öfkelenen Kıvılcımlı, heyecanlı bir biçimde: 'Biz asgari müşterek de yaparız, askeri müşterek de!' diyerek çıkış yaptı."

F. Fegan'ın notu, USTE Dr.HKA, Dosya No:280.

<sup>516</sup>S.Göksu, a.g.y.

<sup>517</sup>Kurultay'dan sonra da Hikmet Kıvılcımlı hakkında soruşturma açılmıştır. F. Fegan'ın Notu, USTE Dr.HKA, Dosya No:280.

<sup>518</sup>E. Aydınoglu, Türk Solu (1992) 114 v.a.

<sup>519</sup>Hikmet Kıvılcımlı'nın kaleminden çıktığını sandığımız "T.B.M.M.'nin Halkçılık Beyannamesinin İncelenmesi" başlıklı metin, şu sözlerle bitmektedir.

savunduğu M.D.D. teorilerini eleştirse de, kendi siyasal programı da bununla oldukça paralel bir programdır<sup>520</sup>.

Üçüncü Kongresi'ni 28 Mart 1971 günü, T.Ö.S.'nin İstanbul'daki salonunda toplayan İ.P.S.D., 12 Mart koşulları nedeniyle kısa bir süre sonra faaliyetlerine son vermek zorunda kalmıştır<sup>521</sup>.

#### D. YAPI İŞÇİLERİ SENDİKASI : Y.İ.S.

Ülkedeki siyasal ortam hızla radikalleşirken, Hikmet Kıvılcımlı, "Türkiye'de devrimin orijinalliği"<sup>522</sup> olarak gördüğü gençlik ve ordu içinde de bazı ilişkiler geliştirmeye başlamıştır.

Radikal öğrenci gruplarını içinde toplayan T.D.G.F.'nden bazı öğrencilerin çalışmaya başladığı, yarı-efsanevi işçi lideri İsmet Demir yönetimindeki Y.İ.S. bu ilişkilerin önemli bir aracı olarak ortaya çıkmaktadır<sup>523</sup>.

Y.İ.S., Yapı-İş Sendikası'nda ortaya çıkan bazı anlaşmazlıklar üzerine, bu sendikadan ayrılan Suat Şükrü Kundakçı ve İsmet Demir tarafından 10 Ağustos 1965'de kurulmuştur<sup>524</sup>. Sonradan tekrar Yapı-İş'e geçen Suat Şükrü Kundakçı ile İsmet Demir arasında bazı anlaşmazlıklar

---

"Sanımızca 'İkinci Halkçılık Hareketi', özerkli sosyal enstitüsyonlara ve nisbi, ferdi temsile dayanan parlamenter, millî, demokratik bir halk devleti doğrultusunda gelişecektir".

T.B.M.M.'nin Halkçılık programının İncelenmesi (Teksir edilmiş metin), USTE Dr.HKA, Dosya No:280.

<sup>520</sup>Bk: H. Kıvılcımlı, Halk Savaşının Planları (1970).

<sup>521</sup>Kongre Notu, USTE Dr.HKA, Dosya No:282.

Üçüncü Kongrede seçilen yönetim kurulu üyelerini tesbit edebilmek mümkün olamamıştır.

<sup>522</sup>H.Kıvılcımlı, Pratik Devrim Orijinalliğimiz: Gençlik, Sosyalist, 5 Ocak 1971 Sayı: 5;

H.Kıvılcımlı, Pratik Devrim Orijinalliğimiz: Ordu, Sosyalist, 12 Ocak 1971 Sayı: 6.

<sup>523</sup>Y.İ.S. ile ilgili olarak bk: İ. Demir, Grev ve Direnişler üzerine Anılar-Deneyler (1980).

<sup>524</sup>İ. Demir, a.g.y. 29 v.d.

varsa da, bu her iki sendikacının ve sendikalarının gayr-i resmi yöneticisi Hikmet Kıvılcımlı'dır<sup>525</sup>.

Sendika'nın Ana Tüzük başlangıç bölümü ile Sendika yayını olarak yayımlanan ve İskenderun- Batman Boru Hattı işçileri hakkında hazırlanmış bir rapor olan "Petrol, Kan, Ter, Ecel" başlıklı broşürün Hikmet Kıvılcımlı tarafından kaleme alındığı öne sürülmektedir<sup>526</sup>.

Y.İ.S. 1967 yılının sonlarında, İstanbul'daki binasının bir bölümünü T.S. dergisine, bir bölümünü de, D.Ö.B.'ne vermişti. D.Ö.B. içindeki bir grup öğrenci, bu ilişkiyle birlikte Y.İ.S. içinde çalışmaya başlayacaktır<sup>527</sup>. Bu arada, Suat Şükrü Kundakçı tarafından, Yapı-İş'ten, sonradan T.H.K.P.-C adıyla silahlı şiddet eylemlerine girişecek olan Mahir Çayan grubuna parasal kaynak aktarıldığı da söylenmektedir<sup>528</sup>. Gerek İsmet Demir gerekse Suat Şükrü Kundakçı ile ilgili tartışmalarda hakemliğine başvurulmuş<sup>529</sup>, sendika hesapları hakkında raporlar verilen<sup>530</sup> Hikmet Kıvılcımlı'nın bu ilişkilerden haberdar olduğu söylenebilir. Ayrıca, Mahir Çayan grubuna bağlı bir çok eylemci Y.İ.S.'nin temsilci kartıyla bölgesel çalışmalar yapmakta oldukları gibi, yine bu grubun bazı önde gelen üyeleri Sendika yönetiminde yer almaktaydılar<sup>531</sup>. Bu gruptan olan ve Aliğa

<sup>525</sup>Y.İ.S. 1966 Hesap Raporları, USTE Dr.HKA, Dosya No:184.

Y.İ.S. Grev Hesap Raporları, USTE Dr.HKA, Dosya No:184,

Y.İ.S. Hesap Raporları, USTE Dr.HKA, Dosya No:291.

İ.Demir, a.g.y. 56

<sup>526</sup>F.Fegan'ın Notu, USTE Dr.HKA, Dosya No:292.;

F.Fegan, Dr. Hikmet Kıvılcımlı Bibliyografyası (1977) 18 ve 43.

<sup>527</sup>İ. Demir, a.g.y. 57.

D.Küçükaydın.

<sup>528</sup>İ. Demir, a.g.y. 76; D. Küçükaydın; M.R. Aktolga.

<sup>529</sup>D. Küçükaydın; İ. Demir, a.g.y. 73.

<sup>530</sup>Bk. Bu bölüm, dipnot:525.

<sup>531</sup>S. Gökşen; B. Erdumlu, T.H.K.P.-C Gerçeği, Sorun, Eylül 1988 Sayı: 4-6, 61 v.d.;

İ.Demir, a.g.y. 62 v.d.

Grevinin başladığı 22 Ağustos 1970'de öldürülen Necmettin Giritlioğlu, grevden hemen önce sendika başkanlığına getirilmişti<sup>532</sup>.

Hikmet Kıvılcımlı'nın, böyle dolaylı bir şekilde ilişki içinde olduğu diğer bir grup olan deniz subayları ve Deniz Harp Okulu öğrencilerinin de, bu eylemci gruplarla bazı ilişkileri sözkonusudur. Bu grup aracılığıyla, eylemci gençlerle, bir cuntaya yardımcı olmak gerektiği konusunda bazı görüşmeler yapıldığı da söylenmektedir<sup>533</sup>.

Hikmet Kıvılcımlı'nın gençlik gruplarıyla olan bu ilişkisi içinde, 1970 yılı başında, İ.P.S.D.'nin İstanbul Langa'daki lokalinde düzenlenen bir seminer programının oldukça önemli bir yeri vardır. T.D.G.F. İstanbul Bölge Yürütme Kurulu'nun düzenlediği bu seminer programı 6 bölümden oluşmuştur ve konu başlıkları şöyledir:

“Somut Şartların Somut Tahlili”, “Strateji ve Taktik; Stratejik Örgüt ve Taktik Örgütler”, “İdeolojik, Politik ve Örgütsel Açından Proleterya Sosyalizmi- Küçük Burjuva Sosyalizmi ve Sapmalar”, “Milli Demokratik Devrim ve Sosyalist Devrimin Bağlılığı”, “Milli Cephe politikaları ve Önümüzdeki Görevler”<sup>534</sup>.

V.P.'nin programını yine demokratik bir program olarak önerdiği bu seminerlerin ses kayıtlarının, Deniz Harp Okulu öğrencileri tarafından gizli eğitim çalışmalarında da kullanılmış olması<sup>535</sup> ilginçtir.

<sup>532</sup>A.g.y. 60 v.d.; M.R. Aktolga.

<sup>533</sup>M.R. Aktolga.

<sup>534</sup>Seminer Program Bildirisi, USTE Dr.HKA, Dosya No:249.

Bu seminerler daha sonra kitap olarak da yayımlanmıştır.

H. Kıvılcımlı, Dev-Genç Seminerleri, Kıvılcım Yayınları, İstanbul, 1989.

<sup>535</sup>F. Fegan'ın 16 Haziran 1977 tarihli notu, USTE Dr.HKA, Dosya No:250

Bu arada Fuat Fegan aracılığıyla Hikmet Kıvılcımlı ile ilişkileri olan bir başka grup da, Kıbrıslı öğrencilerdir. Hikmet Kıvılcımlı'nın “Kısaca Marksizm Düşünüşü” başlıklı çalışması 20 sayfalık bir teksir olarak K.T.Ö.F .tarafından 1970 yılında yayımlanıp, dağıtılmıştır.

## E. YENİDEN YAYINCILIK FAALİYETİ VE SOSYALİST GAZETESİ

Bu yoğun çalışma dönemi, 1970 yılı sonunda, Sosyalist'in yeniden yayımlanmaya başlanması ve Tarihsel Maddecilik yayınları tarafından yayımlanan bir dizi kitap ve broşürle devam eder<sup>536</sup>.

Sosyalist gazetesinin ikinci yayın dönemine geçmeden, Tarihsel Maddecilik yayınları tarafından yayımlanan, Hikmet Kıvılcımlı'nın 6 yeni kitabı ve broşürünü şöyle sıralayabiliriz:

- "Bilimsel Sosyalizmin Doğuşu (Marks-Engels Çağı)", İstanbul, 1970,
- "Opportunizm Nedir?", İstanbul, 1970.
- "Anarşi yok! Büyük Derleniş!", İstanbul, Tarihsiz (1970).
- "Halk Savaşının Plânları", İstanbul, 1970.
- "Devrim Zorlaması-Demokratik Zortlama", İstanbul, 1970.
- "Marks-Engels: Hayatları", İstanbul, 1970.
- "İşçi Sınıfı Partisi Nedir? V.P. Tüzüğü ve Programı", Ankara, 1971<sup>537</sup>.

1970 yılıyla birlikte yeniden yoğunlaşmaya başlayan parti tartışmalarıyla birlikte, 1954 yılının V.P.'nin tüzük ve programının yeniden yayımlanması ilginçtir. Zaten Hikmet Kıvılcımlı, her fırsatta V.P. programını en gelişkin program olarak önermektedir.

---

Yayım üzerine Hikmet Kıvılcımlı ve K.T.Ö.F. hakkında savcılıkça soruşturma açılmış ve K.T.Ö.F. yöneticilerinden 6'sı sınır dışı edilmiştir.

F, Fegan'ın 20 Haziran 1976 tarihli notu, USTE Dr.HKA, Dosya No:97

Sözkonusu broşür için bk: H.Kıvılcımlı, Kısaca Marksizm Düşünüşü, Sosyalist Kütüphanesi, İstanbul, 1989.

<sup>536</sup>E. Aydınoglu, Türk Solu, 162.

<sup>537</sup>F. Fegan, Dr. Hikmet Kıvılcımlı Bibliyografyası (1977) 63.

Yıl sonunda, 8 Aralık 1970 tarihinde, Sosyalist gazetesini yeniden yayımlamaya başlar. Gazete'nin sahibi ve Baş yazarı Hikmet Kıvılcımlı, Sorumlu Yazı İşleri Müdürü Hidayet Kaya'dır<sup>538</sup>. Gazete 8 Aralık 1970 ile 27 Nisan 1971 tarihleri arasında toplam 19 sayı olarak yayımlanmıştır.

Gazete'de Hikmet Kıvılcımlı dışında, yazıları yeralan yazar ve çizerler şunlardır: Orhan Müstecaplıoğlu<sup>539</sup>, Ali Kaynakçı, Tan Oral, Ahmet Cerrahoğlu, Metin Aktan, Abdülkadir Pirhasan, M.Buldaner, Şakir Dalar.

Gazete'nin 15 Aralık 1970 tarihli ikinci sayısı T.C.K.'nin 312'inci maddesine muhalefet iddiasıyla İstanbul 7 inci Sulh Ceza Mahkemesi'nin 16 Aralık 1970 tarihli kararıyla toplatılmıştır<sup>540</sup>.

Gazete yayımlanmasıyla birlikte bir dağıtım sorunu yaşamış ve bunu bir dayanışma kampanyasıyla aşmaya çalışmıştır<sup>541</sup>.

Ergun Aydınöğlu, Hikmet Kıvılcımlı'nın, T.K.P. geleneğinden gelen solculardan farklı olarak, sekte bir tutum göstermediğini ancak 1971'de bu tutuma adapte olduğunu söyler ve örnek olarak da Sosyalist gazetesinin 19 ve 20 inci sayılarındaki yayınlanan "C.I.A, Sosyalizmi Nasıl Yapılır?" ve "C.I.A. Sosyalizminin Tarih Kalpazanları" başlıklı yazıları gösterir<sup>542</sup>. Hikmet Kıvılcımlı'nın, bu dönemdeki tutumlarına sekte

<sup>538</sup>Sosyalist, 8 Aralık 1970 Sayı: 1.

<sup>539</sup>Orhan Müstecaplıoğlu, gazete ile olan bütün ilişkilerini 7'inci sayıdan itibaren kesmiştir.

Sosyalist, 26 Ocak 1971 Sayı: 7.

<sup>540</sup>Sosyalist, 22 Aralık 1970 Sayı: 3.

<sup>541</sup>Sosyalist Gazetesi Okurlarına, 8 Aralık 1970 Sayı: 1.

<sup>542</sup>E. Aydınöğlu, a.g.y. 163.

H. Kıvılcımlı'nın Sosyalistin ikinci yayımında yayınlanan yazılarının bir listesi için bk: Ek : 1.

Fuat Fegan H.Kıvılcımlı'ya ait olduğunu söylediği , Hikmet Kıvılcımlı imzalı, imzasız ya da takma isimle yayınlanan 67 yazı zikretmektedir.

demek mümkünse, bu muhtemelen, giderek bir "sekt" önderi konumuna gelmesindedir<sup>543</sup>.

Bu dönemde, Hikmet Kıvılcımlı çevresinde yer alan başlıca üç gruptan sözedilmektedir: Bunlar, Deniz subayları ve Deniz Harp Okulu Öğrencileri, T.D.G.F. içindeki bir öğrenci grubu, Hikmet Kıvılcımlı'nın yakın çevresinde yer alan ve 1974'den sonra V.P.'ni tekrar kuracak olan bir gruptur<sup>544</sup>.

Aslında, gençlik hareketi, üzerinde yoğun bir etki yaratan M.D.D. teorisinin versiyonları arasında gidip gelmekte ve eski T.K.P.'li önderler de ilgilerini bu hareket üzerinde yoğunlaştırmaktadırlar. Ancak, gençlik hareketi içindeki bazı grupların silahlı eylemlere başlaması üzerine Hikmet Kıvılcımlı'nın yayınladığı "Yeter Be!" başlıklı yazı', bu radikal grupların tepkisini çeker ve Hikmet Kıvılcımlı'dan uzaklaşmaya başlarlar<sup>545</sup>. Oysa Hikmet Kıvılcımlı, tepki toplayan bu yazısıyla, M.D.D. teorisi içinde yer alan üç grubun liderini, kendini, Mihri Belli ve Mahir Çayın'ı Sosyalist gazetesinin Ankara bürosunda düzenlenecek bir tartışmaya davet etmektedir<sup>546</sup>. Ancak bu tartışma toplantısı önerisi, diğer davetliler tarafından ciddiye alınmamıştır<sup>547</sup>.

---

F.Fegan, Dr. Hikmet Kıvılcımlı Bibliyografyası (1977) passim.

<sup>543</sup>E. Aydınoglu, a.g.y. 163; I. Lipovsky, The Socialist Movement in Turkey (1992) 119 v.a.

Lipovsky, 12 Mart 1971 döneminde M.D.D. çizgisine yakın beş grup zikreder ve ayrı bir örgütlenme olarak belirttiği Hikmet Kıvılcımlı grubunu T.H.K.O., T.H.K.P.-C., T.İ.İ.K.P. ile birlikte illegal aşırı sol ve terörist bir grup olarak değerlendirir. A.g.y.

<sup>544</sup>D.Küçükaydın.

<sup>545</sup>E. Aydınoglu, Hikmet Kıvılcımlı'nın Ölümünün 21. Yıldönümü: Baudelaire'in Albatros'u.

D. Küçükaydın.

Bk.H.Kıvılcımlı, Yeter Be!, Sosyalist, 2 Şubat 1971, Sayı:20.

<sup>546</sup>Sosyalist, 2 Şubat 1971 Sayı: 11-18.

<sup>547</sup>F. Fegan'ın notu, USTE Dr.HKA, Dosya No:255.

Hikmet Kıvılcımlı, İ.P.S.D. Kongresine katılmak ve Ege Üniversitesi'nde bir konferans vermek üzere İzmir'de bulunduğu sırada, Silahlı Kuvvetler, 12 Mart 1971'de bir muhtıra vererek Süleyman Demirel Başkanlığındaki A.P. hükümetini istifaya zorlar. Muhtıradan 4 gün sonra, 16 Mart 1971'de, Hikmet Kıvılcımlı "Ordu Kılıcını Attı" başlığıyla, çok tartışılan bir değerlendirme yayınlar<sup>548</sup>.

Bu arada, başlatılan bir soruşturma kapsamında Deniz Üsteğmen Kubilay Kılıç'ın, 10 Nisan 1971'de verdiği deniz subayları arasındaki örgütsel faaliyetlere ve Hikmet Kıvılcımlı'yla ilişkilere ait uzun bir ifadenin ardından, 12 Nisan 1971'de, Hikmet Kıvılcımlı, polis tarafından evinden aranır ve durumdan haberdar olduktan sonra da saklanır<sup>549</sup>. Gizlenmeye başladığı güne kadar, bir yıldır ağır bir şekilde devam eden hastalığı nedeniyle 13 defa tıbbi müdahale geçirmiştir ve durumu giderek ağırlaşmaktadır<sup>550</sup>.

Bir aydan fazla süren bir gizlenme döneminin ardından, Orhan Aksungur ve kardeşi Remzi Aksungur'la birlikte Antalya, Alanya'dan satın aldıkları 7,35 x 1,95 metre boyutlarındaki bir balıkçı teknesiyle 24 Mayıs 1971'de Akdeniz'e açılırlar<sup>551</sup>.

<sup>548</sup>H. Kıvılcımlı, Ordu Kılıcını Attı, Sosyalist, 16 Mart 1971 Sayı: 20.

<sup>549</sup>F. Fegan'ın 12 Şubat 1977 tarihli notu, USTE Dr.HKA, Dosya No:319.; H. Kıvılcımlı, Günlük Anılar (1994) 8 v.d.

Sayın Mahir Kaynak, kendisine mektupla sorduğumuz bir soru üzerine, Hikmet Kıvılcımlı'nın kaçışından bir süre önce, Cemal Madanoğlu'nun yurtdışına çıkma önerisini Hikmet Kıvılcımlı'ya ilettiğini, ancak o zaman böyle bir öneriyi reddettiğini söylemiştir. Sonradan daha güvenilir olduğunu düşündüğü bir kaynaktan da benzer bir öneri almış olabileceğini ifade etmiştir. M.Kaynak'ın 25 Kasım 1995 tarihli mektubu.

<sup>550</sup>Hikmet Kıvılcımlı, gizlenmeye başladığından 11 Ekim 1971'de ölünceye dek prostat kanseri nedeniyle gittikçe artan acılar çekmektedir. Hastalığın seyriyle ilgili olarak bk: H. Kıvılcımlı, a.g.y.

<sup>551</sup>Tekne Satış Senedi, USTE Dr.HKA, Dosya No:36;

H. Kıvılcımlı, a.g.y. 127.



## F. YURT DIŞINA KAÇIŞI VE ÖLÜMÜ

İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından aranmaya başlanan Hikmet Kıvılcımlı, Orhan ve Remzi Aksungur'la birlikte Türkiye'den ayrıldıktan sonra, önce Kıbrıs'a giderler. Kıbrıs'a vardıklarında, ağır bir prostat krizi geçirmekte olan Hikmet Kıvılcımlı'ya Lefkoşe'de bir klinikte müdahalede bulunulur<sup>552</sup>.

Kıbrıs yönetimi tarafından kabul edilmeyen kaçaklar, 29 ya da 30 Mayıs'ta Kıbrıs'tan ayrılıp Lübnan üzerinden Suriye'ye geçerler<sup>553</sup>. Bu arada Türk Hükümeti, kaçakların ardından bir dizi girişim başlatır ve Suriye ile Lübnan'dan, üç kişinin iadesi resmen istenir<sup>554</sup>. Güney sahillerinde, gezi içinde olsa denize açılmak yasaklanır<sup>555</sup>. Basın, kaçaklardan "anarşistler" olarak söz etmektedir<sup>556</sup>. İdari makamlar, Kıbrıs yetkililerine kendisini Dr. Halit Aksungur olarak tanıtan kişinin Hikmet Kıvılcımlı olduğunu tespit etmişlerdir<sup>557</sup>.

Hikmet Kıvılcımlı, her ne kadar Dr. Halit Aksungur adını kullansa da, Haziran başında Suriye makamlarına, kısa bir otobiyografisini de içeren 6 sayfalık bir bildiri sunmuştur<sup>558</sup>. Bu bildiri, muhtemelen bir iltica talebi ile ilgili olarak sunulmuş olsa gerektir; varsa da kabul edilmeyen bu talebin ardından Haziran'ın 20 sinden sonra, üç kaçak Sofya'ya geçmişlerdir<sup>559</sup>.

<sup>552</sup>Hürriyet, 4 Temmuz 1971.

<sup>553</sup>Milliyet, 31 Mayıs 1971

<sup>554</sup>Cumhuriyet, 1 Haziran 1971.

<sup>555</sup>Cumhuriyet, 7 Haziran 1971.

<sup>556</sup>Adalet, 1 Haziran 1971.

<sup>557</sup>Cumhuriyet, 2 Haziran 1971.

<sup>558</sup>Bildiri Metni, USTE Dr.HKA, Dosya No:37.

<sup>559</sup>Öyle görünüyor ki, Orhan Aksungur, bazı hazırlıklar için bir-iki gün önce gitmiştir.

USTE Dr. HKA'nde, Orhan Aksungur adına 20 Haziran 1971 tarihli bir uçak bileti vardır.

USTE Dr.HKA, Dosya No:38.

Hikmet Kıvılcımlı, Kıbrıs- Lübnan ve Suriye arasında, ağır hasta olarak yaptığı bir aylık yolculuktan ötürü oldukça yorgun ve fakat umutlu olarak geldiği Sofya'da büyük bir hayal kırıklığı yaşar. Sofya'ya geldikten birkaç gün sonra T.K.P. içindeki eski çatışmalar yeniden gündeme gelir ve İsmail Bilen yönetimindeki T.K.P. Bulgar makamlarına Hikmet Kıvılcımlı'nın T.K.P.'nden atıldığını bildirir<sup>560</sup>. Bulgaristan, hastalığına rağmen Hikmet Kıvılcımlı'yı kabul etmez, ancak, muhtemelen hastalığı nedeniyle kısa bir süre kalmasına izin verilir ve refakatçileri ile birlikte 12 Temmuz 1971 günü Sofya'dan ayrılarak Berlin'e geçer<sup>561</sup>. Berlin'den de, İsmail Bilen yönetimindeki T.K.P.'nin kararıyla çıkarılan grup, buradan Paris'e geçer<sup>562</sup>. Paris'te kısa bir süre kalan grup, 25 Temmuz 1971 günü çok kısıtlı bir parayla Belgrad'a gelirler<sup>563</sup>. Bu yolculuklar sırasında ciddi parasal sıkıntılar vardır ve Türkiye'den bazı yollarla, az da olsa para transferi yapılmaktadır<sup>564</sup>.

Hikmet Kıvılcımlı, ağır hastalık koşullarında kendisine kalacak bir yer aramaktadır ve son olarak düşündüğü ülkede Arnavutluk'tur ancak fazla umutlu olduğu da söylenemez<sup>565</sup>. Ancak Arnavutluk sınırın-

---

Oysa Hikmet Kıvılcımlı'nın gizlenmeye başladığından itibaren tutmaya başladığı günlüğün 21 Haziran 1971 tarihli sayfaları Suriye'de yazılmıştır. Bundan sonra, günlükte 3 günlük bir boşluk vardır ve 24 Haziran 1971'de yeniden ve bu kez Sofya'da yazmaya başlamıştır.

H. Kıvılcımlı, Günlük Anılar, 124 v.d.

<sup>560</sup>H. Kıvılcımlı, Kim Suçlamış (1979) 43.

<sup>561</sup>Orhan, Remzi ve Halit Aksungur adına 12 Temmuz 1971 tarihli Sofya-Berlin uçak biletleri, USTE Dr.HKA, Dosya No:38.

<sup>562</sup>Berlin'den Paris'e geçtikleri tarihin tesbit edilebilmesi mümkün olmamıştır. Ancak Hikmet Kıvılcımlı'nın günlüğündeki Paris sayfaları 18 Temmuz 1971 günü başlamaktadır.

H. Kıvılcımlı, Günlük Anılar (1994) 204 v.d.

<sup>563</sup>H. Kıvılcımlı, a.g.y. 214.

<sup>564</sup>F. Fegan'ın Hikmet Kıvılcımlı'ya 10 Eylül 1971 tarihli mektubu, USTE Dr.HKA, Dosya No:38.

<sup>565</sup>"Haydi bakalım Enver Hoca 'Sürtük Yahudiler' (kendimizi 'Julf Errant'a benzetiyorum) geliyorlar. Bakalım sen ne göstereceksin?"

H. Kıvılcımlı, a.g.y. 215.

dan da geri çevrilirler<sup>566</sup> ve Hikmet Kıvılcımlı bir daha çıkmamak üzere Yugoslavya'da kalır.

Bu arada, Hikmet Kıvılcımlı Türkiye'den ayrıldıktan sonra, cunta davasıyla ilgili olarak genişletilen soruşturmada, dokunmazlığı kaldırılarak tutuklanmak istenen Tabii Senatör Ekrem Acuner ile ilgili dosyada, Acuner'in Hikmet Kıvılcımlı ile ilişkileri üzerinde durulmakta ve kaçışına yardımcı olduğu ileri sürülmektedir. Ancak, Acuner iddiaları reddetmekte ve Hikmet Kıvılcımlı'yı tanımadığını söylemektedir<sup>567</sup>. Ancak kısa süre sonra, tutuklamalar başlar ve 20 Haziran 1971'de İrfan Solmazer ile 6 Eylül 1971'de Cemal Modanoğlu, cunta davasıyla ilgili olarak tutuklanırlar.

İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcısı Hakim Yarbay M.Selahattin Fırat'ın hazırladığı 17 Temmuz 1971 tarihli iddianamesiyle, 83'ler davası olarak da bilinen cunta davası resmen başlamıştır<sup>568</sup>.

Hikmet Kıvılcımlı, bu uzun iddianamede, son anarşik olayların asli faili olarak tanımlanıyor ve uzun bir biyografisi veriliyordu. Savcıya göre "eli kana bulanmamış bir komüniste komünist denmez" diyen Hikmet Kıvılcımlı hayatı boyunca zararlı faaliyet gösteren sabıkalı bir komünisttir<sup>569</sup>.

Aslında toplam 107 kişinin sanık olarak yer aldığı davada, Hikmet Kıvılcımlı'nın eşi Emine Kıvılcımlı ile birlikte 1 eski Milli Birlik Komitesi üyesi (İrfan Solmazer), 2 emniyet müdürü, 1 albay, 50 deniz teğmeni

<sup>566</sup>A.g.y. 215 v.d.

<sup>567</sup>Cumhuriyet 16 Haziran 1971; Milliyet 17 Haziran 1971.

<sup>568</sup>İddianame, USTE Dr.HKA, Dosya No:312.

<sup>569</sup>İddianame, a.g.y.

ve 19 harp okulu öğrencisi bulunmaktadır<sup>570</sup>. Sanıkların yargıç önüne çıktığı 11 Ağustos 1971’de<sup>571</sup> Hikmet Kıvılcımlı Belgrad’da ve ağır hastadır. Hayal kırıklığı içindedir; ülkesinden kaçmak zorunda kalmış, umut bağladığı “Sosyalist” ülkeler tarafından reddedilmiştir. Neredeyse herkese düşman bir psikoloji içindedir<sup>572</sup>. Kendisini, dünya sosyalist hareketinin önemli liderlerinden biri olarak görmekte, aklındaki herşeyi yanındakilerine yazdırmakta<sup>573</sup> ve kendini geleceğe bırakmak istemektedir<sup>574</sup>.

Hikmet Kıvılcımlı, bu psikoloji altında, Ağustos sonu ve Eylül sonunda, Brejnev’e ve İstanbul Sıkıyönetim Askeri Mahkemesi’ne mektuplar yazar<sup>575</sup>. Mektuplardan sonra 15 gün kadar daha yaşayan Hikmet Kıvılcımlı, 11 Ekim 1971’ de Belgrad’da ölmüştür.

Cenazesi, Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla, Kapıkule sınır kapısından Türkiye’ye getirilmiş ve 23 Ekim 1971 günü Bayezidağa mescidinde kılınan cenaze namazını müteakip İstanbul Topkapı Mezarlığında toprağa verilmiştir. Mezarı, İstanbul’un Türkler tarafından fethinde, Ulubatlı

<sup>570</sup>Hikmet Kıvılcımlı’nın dosyasının tefrik edildiği davada Ekrem Acuner ve Cemal Madanoğlu sanıklar arasında yer almamaktadır.

İddianame, a.g.y.; Günaydın, 12 Ağustos 1971.

<sup>571</sup>Günaydın, 12 Ağustos 1971; Hürriyet, 12 Ağustos 1971.

<sup>572</sup>Bk: H. Kıvılcımlı, Kim Suçlamış (1977) passim.

<sup>573</sup>F.Fegan’ın 9 Ekim 1976 ve 12 Mayıs 1977 tarihli notları, USTE Dr.HKA, Dosya No:34.

<sup>574</sup>Ölmeden önce, yüzünün alçıdan kalıbının alınmasını istemişse de, bu istek Yugoslav yetkililer tarafından yerine getirilmemiştir.

F.Fegan’ın 18 Ağustos 1971 tarihli notu, USTE Dr.HKA, Dosya No:31

Brejnev’e yazdığı mektubun üzerindeki 30 Eylül 1971 tarihinin, son halinde atıldığı, mektubun Ağustos sonu ya da Eylül başında kaleme alındığı söylenmektedir. Yine, İstanbul Sıkıyönetim Askeri Mahkemesine yazdığını iki mektup ölümünden 15 gün kadar öncedir ve bu son iki mektubu kendi yerine Fuat Fegan’ın imzaladığı söylenmektedir.

F. Fegan’ın 18 Ağustos 1977 tarihli notu, USTE Dr.HKA, Dosya No:30; F. Fegan’ın tarihsiz notu, USTE Dr.HKA, Dosya No:102

<sup>575</sup>A.g.y.

Brejnev’e yazılan bu mektuplar için bk. H.Kıvılcımlı, İstanbul Sıkıyönetim Mahkemesine Mektuplar, Kıvılcım, Kasım 1978-Şubat 1979, Sayı:2-3 76 v.d.; Aynı mektuplar, USTE Dr. HKA, Dosya No: 102

Hasan'ın bayrak diktiği rivayet edilen burcun tam karşısındadır ve bu yerin, ölümünden on yıl kadar önce, Hikmet Kıvılcımlı tarafından şahsen belirlenerek satın alındığı söylenmektedir<sup>576</sup>.

Mezar taşında, Marks'ın da çok sevdiği söylenen Latin düşünürü Terentius'un bir sözü yazılıdır: "İnsanım, İnsana ait hiçbir şey benim yabancımdır değildir"<sup>577</sup>.

---

<sup>576</sup>L.Fegan, Not Defteri, USTE Dr.HKA, Dosya No:353.  
S.ř.Kundakçı.

<sup>577</sup>S.ř.Kundakçı.

Erendiz Özbayoğlu, bu deyişin çevirisini "İnsanım, insanlığa ait hiçbir şey bana yabancı değildir" şeklinde vermektedir. E. Özbayoğlu, Latince Özdeyişler Deyimler Atasözleri (1988) 35.

**1960-1971 TARİHLERİ ARASINDA ÇEŞİTLİ GAZETE VE DERGİLERDE  
HİKMET KIVILCIMLI İMZASIYLA YAYINLANAN YAZILAR**

**A. BİRİNCİ SOSYALİST**

1. "Dr.Hikmet Kıvılcımlı ile Konuşma (Çetin Altan Bey'in İncileri)", 20 Ocak 1967, Sayı: 1.
2. "Türk Köyü ve Sosyalizm", 20 Ocak 1967, Sayı:1.
3. "Sosyalizm Nedir?", 20 Ocak 1967, Sayı: 1.
4. "Şeyh Bedrettin", 20 Ocak 1967, Sayı: 1.
5. "Kızıl Bekçiler", 7 Şubat 1967, Sayı: 2.
6. "M.B.K.'nin Azameti ve İnhitacı (Ululuğu ve Ölülüğü)", 7 Şubat-4 Mart 1967, Sayı: 2-3.
7. "(T.İ.P.) Çarşafı Sosyalizm", 4 Mart 1967, Sayı: 3.
8. "Komprador mu? Finans Kapitalist mi?", 4 Mart 1967, Sayı: 3.
9. "Gözümüzü Açalım: İhtilâl Var", 4 Mart 1967, Sayı: 3.
10. "Nazım Hikmet Satıcıları", 12 Nisan 1967, Sayı: 4.
11. "Finans-Kapital Nedir?", 12 Nisan 1967, Sayı: 4.

## B. İKİNCİ SOSYALİST

1. "Sosyalistlerin Birinci Görevi", 8 Aralık 1970, Sayı: 1.
2. "Sağda Başsız Develik", 8 Aralık 1970, Sayı: 1.
3. "Solda Başsız Develik", 15 Aralık 1970, Sayı:2.
4. "Devrimcilerde Başsız Develik (Al-Aydınlık-T.İ.P. Kongresi)", 15 Aralık 1970, Sayı: 2.
5. "Mao! Mao!", 15 Aralık 1970, Sayı: 2.
6. "Bunalım Patlıyor", 22 Aralık 1970 - 29 Aralık 1970, Sayı: 3-4.
7. "Devrimcilerde Başsız Develik II (Al-Aydınlık-Sosyalist Kurultay Düşü)", 22 Aralık 1970, Sayı: 3.
8. "Solda Başsız Develik - II", 22 Aralık 1970, Sayı: 3.
9. "Türkiye'nin Teorik Devrim Orijinalliği", 29 Aralık 1970, Sayı: 4.
10. "Ortanın Solu ve Küçük Üretmenlerimiz", 29 Aralık 1970 - 12 Ocak 1971, Sayı: 4-6.
11. "Sosyalizmde Başsız Develik", 29 Aralık 1970 - 5 Ocak 1971, Sayı: 4-5.
12. "Pratik Devrim Orijinalliğimiz: Gençlik", 5 Ocak 1971, Sayı: 5.
13. "Pratik Devrim Orijinalliğimiz: Ordu", 12 Ocak 1971, Sayı: 6.
14. "Başsız Develiğe Son", 12 Ocak 1971, Sayı: 6.
15. "Haçlılar Seferi Sökmez", 26 Ocak 1971, Sayı: 7.

16. "Filistin Olaylarının Düşündürdükleri" 26 Ocak 1971-16 Şubat 1971, Sayı: 7/9-16.
17. "Üç Türlü Sosyalizm", 26 Ocak 1971, Sayı: 7.
18. "Yeter Be! (Duyuru ve Çağrı)", 2 Şubat 1971, Sayı: 8.
25. "Proleterya Partisi Nedir?", 16 Şubat 1971, Sayı: 9-16.
26. "Savunma", 16 Şubat 1971, Sayı: 9-16.
27. "Uyarı, Uyarmak", 16 Şubat 1971, Sayı: 9-16.
28. "Kariyerizm-Demagoji-Parti", 23 Şubat 1971, Sayı: 10-17.
29. "Finans Kapital ve Türkiye", 23 Şubat 1971-27 Nisan 1971, Sayı: 10-17/26
30. "İşçi Sınıfının Tarihçil Görevi", 2 Mart 1971, Sayı: 11-18
31. "C.I.A. Sosyalizmi Nasıl Yapılır?", 9 Mart 1971, Sayı: 19.
32. "C.I.A. Sosyalizmi: Tarih Kalpazanları", 9 Mart-16 Mart 1971, Sayı: 19-20.
33. "Suçlu: Ayağa Kalk!", 16 Mart 1971, Sayı: 20.
34. "Ordu Kılıcını Attı", 16 Mart 1971, Sayı: 20.
35. "Durum Yargılaması" 16 Mart-27 Nisan 1971, Sayı: 20-26.
36. "Hükümet-Ordu-Sınıf", 23 Mart 1971, Sayı: 21.
37. "Şapa Oturtulan Parlamentarizm", 30 Mart 1971, Sayı: 22.



38. "Karma Değil Karmakarışık", 6 Nisan 1971, Sayı: 23.
39. "Kalpazanlar Ekonomisi", 13 Nisan 1971, Sayı: 24.
40. "Büyük Hesaplar-Küçük Hesaplar", 20 Nisan 1971, Sayı: 25.
41. "Hükümet-Adalet-İnsan", 27 Nisan 1971, Sayı: 26.

### C. DİĞER DERGİLER

1. "Neden Böylesine Coşarlar?", Çaltı, 4 Ekim 1965, Sayı: 129.
2. "Şu Bölükbaşı Çok Şakacı Şey", Çaltı, 4 Ekim 1965, Sayı: 129.
3. "A.B.D. Gettosu", Çaltı, 18 Ekim 1965, Sayı: 131.
4. "Kuvvetli Hükümet", Çaltı, 18 Ekim 1965, Sayı: 131.
5. "Milli İrade", Çaltı, 18 Ekim 1965, Sayı: 131.
6. "Atma Avcıoğlu: Din Kardeşiyiz", Çaltı, 1 Kasım 1965, Sayı: 133.
7. "Hay Allah Senden Rız Olusun Şeyh Ahmed Hazretleri", Çaltı, 15 Kasım 1965, Sayı: 135.
8. "A.P. Çanları Kimin İçin Çalıyor?", Çaltı, 6 Aralık 1965, Sayı: 138.
9. "Vâ mı?.. Vâ", Çaltı, 20 Aralık 1965, Sayı: 140.
10. "Özel Teşebbüs-Mülkiyet-Miras (A.P. Hükümet Programı Üzerine)", Çaltı, 27 Aralık 1965, Sayı: 141.
11. "Yabancı Sermaye Meselemiz", Çaltı, 10 Ocak 1966, Sayı: 143.

12. "İşçi Partisi Nedir? Ne Olmalıdır?", Çaltı, 31 Ocak 1966-18 Nisan 1966, Sayı: 146-147.
13. "Anlaşılmayan Temel Konu", Türk Solu, 9 Ocak 1968, Sayı: 8.
14. "Üretim Nedir?", Türk Solu, 9 Ocak-27 Şubat 1968, Sayı: 8-15.
15. "Basit Yeniden Üretim", Türk Solu, 23 Ocak 1968, Sayı: 10.
16. "Kapitalist Üretim Yordamı", Türk Solu, 30 Ocak 1968, Sayı: 11.
17. "Kapitalizm ve Geniş Yeniden Üretim", Türk Solu, 6 Şubat 1968, Sayı: 12-13.
18. "Kapitalizm ve Prekapitalizm Uzlaşmaz Zıtlığı", Türk Solu, 20 Şubat 1968, Sayı: 14.
19. "Kapitalizm İle Prekapitalizm Kaynaşması", Türk Solu, 27 Şubat 1968, Sayı: 15.
20. "Karda Gezip İzini Belli Etmemek mi?", Türk Solu, 5 Mart 1968, Sayı: 16.
21. "Seferberliğe Dek Türkiye'nin Hesabı", Türk Solu, 10 Mart 1968, Sayı: 17.
22. "I.Emperyalist Evren Savaşı ve Türkiye'nin Alinyazısı", Türk Solu, 26 Mart 1968, Sayı: 19.
23. "Türkiye'yi I.Evren Savaşı'na Kim Soktu?", Türk Solu, 2-9 Nisan 1968, Sayı: 20-21.

24. "Hiç Namussuzlar Namuslularla Bir Olur mu?", Türk Solu, 7 Mayıs 1968, Sayı: 25.
25. "Kennedy 'leri Kim Öldürüyor?", Türk Solu, 11 Haziran 1968, Sayı: 30.
26. "Gençlik Yeni bir Dünya İstiyor, Gençliği Azıcık Anlıyalım", Türk Solu, 18 Haziran 1968, Sayı: 31.
27. "Seferberlik'te Türkiye'nin Yenilişi ve Sömürgeleşmesi", Türk Solu, 2 Temmuz 1968, Sayı: 33.
28. "Tartışılacak Tarih Tezi", Türk Solu, 16-23 Temmuz 1968, Sayı: 35-36.
29. "Şefik Hüsnü ve Reşat Fuat Üzerine", Türk Solu, 20 Ağustos 1968, Sayı: 40.
30. "Çek Meselesi mi? Dünya Meselesi mi?", Türk Solu, 3 Eylül 1968, Sayı: 42.
31. "Dünya'nın Silah Sesi", Türk Solu, 10 Eylül 1968, Sayı: 43.
32. "Almanya'nın Silah Sesi", Türk Solu, 17-24 Eylül 1968, Sayı: 44-45.
33. "Türkiye'de Devrimin Stratejisi Üzerine", Türk Solu, 1 Ekim 1968, Sayı: 46.
34. "Çekoslovakya'nın Silahı", Türk Solu, 1-8 Ekim 1968, Sayı: 46-47.
35. "Genel Olarak Sosyal Sınıflar", A.S.D., Aralık 1968-Ocak 1969, Sayı: 2-3.
36. "Genel Olarak Sosyal Partiler", A.S.D., Ocak 1969, Sayı: 3.
37. "Kendimize Gelelim: Ya Birleşmek, Ya Ölüm", Türk Solu, 25 Şubat 1969, Sayı: 3.

38. "Türkiye'de Sınıflar ve Politika", A.S.D., Mart 1969, Sayı: 5.
39. "O.D.T.Ü. Baskının Dersi: Komprador mu? Finans Kapitalist mi?", Türk Solu, 22 Nisan 1969, Sayı: 75.
40. "İşveren Sosyalizmi-İşçi Sosyalizmi", A.S.D., Haziran 1969, Sayı: 8.
41. "Demokrasi ve Gölgeleler", Türk Solu, 10 Haziran 1969, Sayı: 82.
42. "Türkiye Halkının Teşkilatlandırılması", A.S.D., Ağustos 1969, Sayı: 10.
43. "Genellikle Askercil ve Sosyal Strateji-Taktik", A.S.D., Aralık 1969, Sayı: 14.
44. "Tıbbiyeli-Harbiyeli", Cerrahpaşa 14 Mart Geleneksel Tıp Dergisi, 1970.
45. "Kıvılcımlı 'Burjuvazi' Üstüne Konuşuyor", Ant, 27 Ocak 1970, Sayı: 161.
46. "Dinin Türk Toplumuna Etkileri", A.S.D., Mart 1970, Sayı: 17.
47. "Deccal Nasıl Kapımızı Çalıyor?", P.D.A., Haziran-Temmuz 1970, Sayı: 6-20/7-21.
48. "Hayvanlığa İsyân", Geleneksel Tıp Dergisi, 1971.

## SURİYE MAKAMLARINA SUNULAN BİLDİRİ (HAZİRAN 1971)

Doğum: 1902, İstanbul. Birinci Emperyalist Evren Savaşı Osmanlı İmparatorluğunu Mütareke ile teslim olmaya zorlarken, 1919 yılı Emperyalist maşası Yunan ordusu, İngiliz sermayesinin (Demiryolu, Liman, Gaz, Su, Halı, Manganez, Madenler ve İl. gibi alanlarda) en kesif yatırımlar yaptığı Ege-İzmir bölgesine çıktığı gün, ben Yörükali Çetesinde fedai olarak Aydın Cephesinde savaşa katıldım. Cephe gerisine İtalyan askeri dost diye çağrılınca İstanbul'a döndüm. Tıbbiye'i Askeriyye'i Şâhane'den 1341 (1925) yılı mezun oldum.

Daha Tıbbiye'de iken Sosyalizm teori ve pratiğine başlamıştım. Millî Kurtuluş Savaşı Zafere ulaşınca, Ankara'nın vaadetmiş görüldüğü Sosyalizm yerine Kapitalizm yoluna girişi beni şoke etti.

İkinci Cihan Savaşına dek çok gayrimüsait şartlar altında Sosyalizm mücadelesine devam ettim. Şimdi Tarihlerini ve miktarlarını hatırlamadığım kadar defalarca hükümler giydim. En son 1939 yılı askeri isyana tahrikten bir 15 yıla daha Nâzım Hikmet'le birlikte hüküm giydik. 1950 affı ile çıktık. Nâzım Türkiye dışına kaçtı. Ben Türkiye'nin Demokrat Parti (D.P.) altında yabancı sermayeye ve emperyalizme borçlanarak bütün ekonomik ve politik varını hipotek ettiğini istatistikleri ve belgeleri ile tesbit edince, eski bir Kuvayımilliyecilik savaşı sifati ile Vatan Partisi'ni Kurdum (1954).-----İdeoloji: Antiemperyalizm ve Antifeodalizm şiarları altında İkinci Kuvayımilliyecilik Seferberliği idi.

Menderes-Bayar kliği, 1957 seçimlerinden sonra, özellikle Vatan Partisi'ne ve Sosyalist temayüllere karşı tedhişe geçti. Amerika'dan 300 milyon dolar kopartmak için ikiyüzlü dış ve iç şantajlara kalkıştı. Bir yanda Kruşçef'i Ankara'da karşılamaya hazırlanırken; ötede, Amerika Dışişleri Bakanı Ankara'ya geldiği gün, bütün basında 36 punto yazılarla benim ve sosyalist arkadaşlarımın başlarını suçlu olarak teşhir etti. Çok geçmedi, Ordu gençliği, 1960 yılı 27 Mayıs vuruşu ile DP iktidarını alaşağı edip Menderes ile iki bakanını astı.

Sosyalizm uğruna 50 yıllık mücadelede 50 yıla yakın hüküm giyip 22 yıldan fazla yattım. 50'ye yakın ilmî eser yayınladım. Bunların en sonuncuları: "Tarih-Devrim-Sosyalizm", "İlkel Sosyalizmden Kapitalizme İlk Geçiş: İngiltere", "Uyarmak için Uyanmalı, Uyanmak için Uyarmalı", "Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi", "Bilimsel Sosyalizmin Doğuşu", "Oportünizm Nedir?", "Halk Savaşının Plânları", "Devrim Zorlaması-Demokratik Zortlama", "27 Mayıs'ın Eleştirisi", "İkinci Kuvayimilliyeciliğimiz (Milli Birlik Komitesi'ne Açık Mektuplar)", "Emperyalizm: Geberen Kapitalizm", "Toplum Biçimlerinin Gelişimi", "Anarşi Yok, Büyük Derleniş", "Proletarya Partisi'nin Programı ve Tüzüğü", ve ilh. gibileri halen, ben Türkiye'den çıkıncaya dek, kimisi yeni baskıları yapılarak satılmakta idi. "Sosyalist" haftalık gazetenin sahibi ve başyazarıyım. "Türk Solu", "Aydınlık-Proleter dergi", "Aydınlık-Sosyalist dergi" gibi mevku-telerde çıkmış etütlerimin, makalelerimin, İstanbul, Ankara, İzmir Üniversitelerinde verdiğim konferansların, yaptığım seminerlerin, açık oturumların, yazdığım diğer makalelerin sayısını ben dahi bilemiyorum.

Bütün o mücadele ve yayınlarda işlediğim başlıca tema, teori açısından iki büyük noktada toplanabilir:

1- Türkiye gibi Yakındoğu'nun antika medeniyetlerinden çıkagelmış, daha doğrusu bir türlü çıkamamış, o yüzden Batı kapitalizminin. Geniş Yeniden İstihsal ekonomisi önünde sömürgeleşme prosesine girmiş ülkelerde: Batı'daki klâsik Burjuvazi-Proletarya (yâni modern İşveren İşçi sınıfları) yanında, ayrıca, Antik medeniyetlere temel olmuş küçük üretim tabanı üzerinde, Tefeci-Bezîrgân ekonominin mütemadiyen yıkılıp yeniden kurulmuş Tarihsel Devrimler (bir medeniyetin bütün sosyal sınıfları ile birlikte, en son ilkel sosyalist toplumlarca yıkılması ve yeniden kurulması) sistemleri içinde Derebeyleşme ile sona ermiş Tefeci-Bezîrgân Sınıfları vardır. Bu bakımdan geliştirilmemiş ülkelerin sosyal tezadları, Batı'daki basit sınıflar savaşından çok daha karmaşıktır.

2- Batı Emperyalizmine asıl hükmeden artık (Kapitalist-Büyük Em-lâk Sahipleri) denilen 19. yüzyılın klâsik hâkim çifte sınıfı değil, bu iki sınıfın en kodamanlarını Bankalarda, Tröstlerde, Kartellerde, Konzernlerde, Holdinglerde domuz topu etmiş Tekelci Finans-Kapital zümresidir. Geri ülkelerde de asıl gericiliğin Özgücü: Büyük merkezlerde yuvalanmış bulunan bu Modern Finans-Kapitaldir. Ama ülkenin geniş taşra kasabalarında ekonomiye ve topluma hâlâ hükmeden eşraf, âyan, derebeyi tiplerine karmış Antika Tefeci-Bezîrgân sınıfları (Kur'an-ı Kerim'in Rıba diye özellikle Mekkî Sürelerde Haram ettiği faizcilik ve vurgunculuk mümessilleri) emperyalizmin yedek gücüdür. Türkiye'de Amerikan hegemonyası altında iktidara gelen DP o iki (modern Finans-Kapital zümresi ile antika Tefeci-Bezîrgân sınıfı)nın şartsız kayıtsız ittifak ve tehakkûm'lerinin siyasî sentezidir. Bu İrtica cephesine karşı Vurucu güç (ordu gençliği) : başta en teşkilâtli ve şuurlu tek modern sosyal sınıf olan İşçi sınıfını Özgüç ve bütün küçükburjuva (Köylü, Esnaf, Aydın, vb.) ve serbest rekabetçi (tekelci kodamanlara ve emperyalizme karşı vatani, mil-

leti satmıyacak) sermayedarları Halk Yedek Gücü olarak teşkilâtlıca tutar ve harekette desteklerse, hem kazanılan siyasî iktidar yıkılmaz olur, hem ülkenin “muasır medeniyet seviyesi” ne ulaşma temposu büyür, çabuklaşır.

Hizb’ül Baas’ın teorik yapısını etüd etmek isterim. Ancak, şimdiye dek izliyebildiğim pratik politikası yukarıda özetlemeye çalıştığım görüşlerimle yakın akraba gibidir. Hele Ferik Hafız el Esat Hazretlerinin son Fransızca Le Monde gazetesine verdiği röportajını okuyunca o noktadaki kanaatim daha da kuvvetlendi. Onun için, Türkiye’den çıkmak zorunda kalınca, fikir ve ruhuma ilk tevarüt eden Suriye oldu. Zaten Hz. Muhammed’in büyük “İnnel Müslimine ihve!” prensibi, daha dün hepimizin aynı Osmanlı câmiasında bir cüz olduğumuz ve hele Suriye devrimcilerinin Osmanlı militarist derebeyliğine komprador İttihatçı zulmüne karşı yiğitçe mücadeleleri unutulamazdı.

İsrail bütün Türkiye halkının düşman gördüğü bir ülkedir. Bütün Türkiye ekonomisinin ve masonik yollardan politika, idare ve kültürünün Yahudi tesiri altında ezildiği bir gerçektir. Türkiye’nin şuurlu ve sol aydınlarına göre: İsrail Arap dünyasının belinin arkasına çakılmış bir emperyalist kamadır. Çakılış sebebi, Batı kapitalizminin candamarlarındaki akar kanı olan Yakındoğu petrollerini Akdeniz’e getiren payplaynlardan çoğunun Filistin’den geçmesi ve bu petrol borularına İsrail gibi her an Emperyalist silâhlı müdahalesi ile desteklenebilecek bir bekçi köpeğinin kapitalizm için vazgeçilmez oluşudur. Bu açıdan İsrail-Filistin meselesi, gerçekte Dünya Emperyalizm-Sosyalizm meselesidir. Ve öylece çözümlenebilir. Arap milleti, kimi derebeylere rağmen, bu hakikatın ışığına ve pratiğine girmiş bulunuyor.



Emperyalizm, hele Amerika U.S. (CIA), dünya tehakümünü sağlamak için son yıllarda geri ülkelere iki katlı füzeler gibi iki merhaleli kargaşalıklar sokma usulünü kullanıyor. Endonezya'da kanlı fâcialar yaratan bu usul Tarkiyе'de de her 10 yılda bir denendi. 27 Mayıs 1960 ihtilâli suikastı amortize etmişti. O zaman da Amerika (CIA), inkılâpçı başlatıp mürteci bitirme, soldan gösterip sağdan vurma çifte merhaleli, iki katlı oyununu yaptı. Bereket Ordu gençliği oyunu çok az önledi. 27 Mayıs'tan sonra, Türkiye'de Sosyalizm yasak edilmekten çıktı. Bütün aydınları ve işçileri uyardıya başladı. O zaman, Birinci Kurtuluş (Kuvayimilliyе) savaşında önlenen Amerikan Mandası mı (İttihat ve Terakki Partisi), yoksa İngiliz Mandası mı (Hürriyet ve İtilâf Partisi) olalım teslimiyetinin 1945 yılından beri önce yavaş, sonra yıldırım çabukluğu ile Amerikan Mandası biçiminde Türkiye'de bütün radarları, ABC'li üsleri, yabancı uzmanları, askerleri, "Barış Gönüllüleri" ve kovboy, sinema, Amerikan modası, hatta din perdesi altında CIA casus teşkilâtları ve siyaset bezirgânlıkları ile yerleşmiş bulunduğu gittikçe daha acı acı anlaşılmağa başlandı. İlk tepki Amerikan İstihbaratı ile 6. Filo gösterilerine karşı belirdi. Amerikan denizcileri denize atıldı. Amerikan elçisinin otomobili yakıldı. Amerikan müesseseleri örselendi. Aydınların ve gençliğin aksülameli olarak göze çarpan Amerikan düşmanlığı, 1970 Haziranında patlak veren işçi ayaklanmaları üzerine kesin safhasına giriyordu. Gerek CIA, gerek onun yerli uşakları bu gidişi önlemek ve yıldırım için çoğu aylıklı ajanlarla işsiz lumpenlerden derlenmiş "Komando" yahut "Ergenekon Arslanları" yahut "Ülkü Ocakları" diye halkın alay mevzuu olan silâhlı emperyalist çeteleri kurdu. Bunlara Alpaslan Türkeş gibi Kıbrıs'tan Türkiye'ye sokulup Harbiye'de ırkçı olarak yetiştirilmiş kimselerin kurdukları sözde milliyetçi, gerçekte Amerikancı partiler, Kayseri'nin en zalim feodal Tefeci-Bezirgânlarından

Feyzioğulları'nın Güven Partileri maske edildi. Adalet Partisinin Amerikan şirketlerinde ortak Demirel'i hükûmet eliyle, CHP'nin İnönü kanadı tarafsız görülerek o "Komando" kılıklı gizli ajanların gün ortası, halk içinde ilerici gençleri kurşunlayıp kaçmalarını gittikçe azdırdılar.

Bu durumda ya ölmek, ya meşru müdafaya geçmek zorunda bırakılan devrimci gençler, Filistin savaşçıları ile temasa geçip arap dünyasında gerilla metotlarını öğrenmeye giriştiler. Son zamanda gençliğin arasına kışkırtıcı provokatörlerin sokulduğu ve şuur ve disiplin dışına itilmelerin çoğaldığı seziliyordu. Bununla birlikte, Ordu gençliği ve tabanı Birinci Kurtuluş (Kuvayimilliyeye) geleneğinin Amerika'ya karşı İkinci ve daha şuurlu bir Halk Kurtuluş Savaşı isteğini süratle benimsiyordu. 27 Mayıs Anayasası: Türkiye'nin "Sosyal Cumhuriyet" olduğunu ve milletin, halkın "Direnme (Muhalefet) Hakkı" nın kutsiyetle tanındığını yazıyordu. Ordu Vazife Talimatnamesi, Orduya Anayasayı "korumak ve kollamak" görevini veriyordu. AP iktidarı ve bütün öteki Bezirgân ve Finans-Kapital siyasî partileri gençliğe karşı tatbik ettikleri öldürücü ve soysuzlaştırıcı illegal tehakküm ve baskıyı Ordu gençliğine ve tabanına karşı yürürlüğe geçirmekten âcizdi. O sebeple, Ordunun tarafsız kitlesini tedirgin etmek için Kürt meselesini ve vakitsiz patlamaları kışkırtıyorlardı. Bu kasıt tutmayınca iki merhaleli ordu müdehalesi plânlandı. Ordu içindeki ilericilere devrimci sol bir hareketi birlikte, hiyerarşi bozulmadan, başta Genel Kurmay Başkanı ve Kuvvet Kumandanları gelmek üzere yapma yolu uygun gösterildi. Ordu ilericileri kuvvetlerine, haklılıklarına güvenerek bu yolu tuttular. 1960 da 27 Mayısçılardaki daha devrimci kanadın, 1963 te 21 Mayısçıların "geciktirme" hatasına 1971 Mart 12 "Muhtıra" cıları da düştüler. Hareketi 9 gün sonraya bırakınca, bir mütereddidin ihaneti ile CIA ve yerli ajanları Ordunun tepesindekileri iki yüzlü davranmaya çe-

kebildi.O vakit, "İkinci basamak" tatbik edildi. 12 Mart Muhtırası üç madde oldu. Birinci madde: Parleментoyu, Hükûmeti ve Siyasî Partileri suçlu saydı. İkinci madde: o suçun "İnkılâp kanunlarına uygun" olarak tâmir edilmesini, gene Partiler üstü kalması istenen "Parlamento" dan istedi. Bu yapılmazsa Ordu'nun resen idareye el koyacağı 3. madde ile ihtar edildi. AP'nin Demirel hükûmeti istifa ettirildi. Böylelikle vakit kazanan gerici elemanlar aldattıkları Ordu ilericilerini âni baskınla tepeden tasfiye ettiler. Suçladıkları Parleментodan en ağır Sıkıyönetim kanunlarını ve kararlarını Nihat Erim hükûmetine çıkarttılar.

Bu oyun, Türkiye Finans-Kapitalistlerinin, dünya Finans-Kapitalistlerinin emriyle oynadığı aldatmacadır. Ancak, "Yalancının mumu yatsıya kadar yanar". Türkiye en müthiş bir iktisadî buhran içindedir. 21. yüzyıl sonuna dek ödiyemeyeceği dış borçlara boğulmuştur. Sanayi, Finans-Kapital elinde, yabancı kumpanya ve devletlerin müsaade ettikleri iratçı tufeyli biçiminde olduğu için, ziraat te birkaç bin tefecinin traktörleri ile kökleri kazınan köy nüfusu ve çok çabuk artan nüfus büyük şehir varoşlarını "Gecekondu"lar ve aç işsizlerle doldurdu. Yarım milyon işçi Avrupa'ya can attı. Bir milyon işsiz dışarıya kaçmak için İş Bulma Kurumları önünde rüşvet vererek nöbet sırası bekliyor. Her yıl 400 bin kadar artan 2.5 milyon işsiz-yoksul sürünüyor. Ötede dış ticaret 40-50 Yahudi yahut melez firmanın döviz kaçakçılığı ve fatura oyunları ile her yıl artan açıklarını, yaman Bütçe açıkları ile yarıştıyor. Onun için Türkiye Finans-Kapitalistleri Nato-Cento-Seato emrinde Avrupa Ortak Pazarı'na ve parleментolarına, cankurtaran simidine sarılırca sarıldılar. Satılmadık millî menfeat ve sınır bırakmadılar.

Bu çıkmaza, bayağı bir kukla olan N. Erim hükûmeti veya Sıkıyönetimlerin drakonyen kanunları hiçbir çıkar yol getiremez. Tersine ekono-

mik ve tezatları büsbütün dinamitleştirir. Rejimin tek umudu, Amerika'ya ve onun Türkiye'deki semitik ve masonik kollarına yaranmaktadır. Bu ise, memlekette daha korkunç devrimlere zemin hazırlamaktan başka sonuç veremez. Devrimcileri çoğaltır, ilericiliğe yeni ufuklar açar. 12 Mart Muhtırası henüz mantıkî neticelerini vermemiştir. Asıl çingar, sıra sözü edilen "Reform" lara gelince kopacaktır. Tepeden inme Sıkıyönetim yırtıcılığı Ordunun ilerici güçlerini ileride daha tedbirli olmaya zorlamaktan geri kalmıyacaktır. Gençlik ise, bir daha geri dönmemesine sosyal problemlerin içindedir. Dinî hisleri CIA ajanlarının istismar etmelerinin de bir haddi gelecektir. CIA, petrol Şeyhlerinin maskesini kullansa da, gerici-lik birkaç satılık kişinin "aylıklı asker" liğinden öteye geçememiştir. Menderes Ordunun Demokratik eğilimi ile, Demirel Sosyalist eğilimi ile karşılaştı. Aradaki fark 10 yılda kendini gösterdi. Haksız baskı ile (Mecelle'nin dediği gibi): "Bir şey zıyk oldukça, müttesi olur".

## ÖZET

1902 yılında, bugünkü Yugoslavya sınırları içinde kalan Priştine’de, bir memur ailesinin küçük çocuğu olarak doğan Hikmet Kıvılcımlı, milliyetçi-mukadessatçı bir eğitim alarak büyümüş ve Birinci Dünya Savaşı sonunda işgal edilen Osmanlı İmparatorluğu’nun Ege Bölgesi’nde, işgalci Yunan ordusuna karşı genç yaşta, gönüllü olarak, ulusal direniş birliğine katılmıştır.

1920 yılında, işgal altındaki İstanbul’da, Askeri Tıbbiye’de tıp eğitimine başlayan Hikmet Kıvılcımlı, kısa süre içinde sol çevrelerle ilişki kurmuş ve henüz yirmi üç yaşında bir öğrenci iken T.K.P. M.K. üyeliğine ve T.K.G.B. Başkanlığına getirilmiştir.

1925 yılına kadar, komünist hareketlerde illegal olarak yer almış ve bu yıldan itibaren yasal düzenlemeler nedeniyle, askerlikten çıkarılmasına rağmen illegal koşullarda çalışmıştır.

T.K.P.’nin dağıldığı 1936 yılına kadar üst düzey sorumluluklar alan Hikmet Kıvılcımlı bu dönemde defalarca tutuklanmış ve çeşitli yargılamalar sonunda toplam on beş yıl kadar hapis cezalarına çarptırılmıştır.

1935 yılından itibaren, kesintilerle yayıncılık faaliyetlerinde de bulunan Hikmet Kıvılcımlı, telif ve tercüme birçok kitap yayımlamıştır.

1938 yılında “orduyu isyana teşvik etmek” iddiasıyla tutuklanan Hikmet Kıvılcımlı, on beş yıl hapis cezasına çarptırılmış ve cezaevinde kaldığı 1938-1950 yılları arasında, daha sonraki siyasal ve düşünsel yaşamını belirleyen “Tarih Tezi”ni geliştirmeye başlamıştır.

1954 yılında T.K.P.'nin de kısmen desteklediği V.P.'ni kuran Hikmet Kıvılcımlı, bu partinin üç yıllık çalışma döneminde giderek artan milliyetçi bir söylem geliştirmeye başlamıştır.

1957 yılında seçimlere de katılan V.P. önemli bir etki yaratmadan 1957 yılında kapatılmış ve mahkemeye sevk edilmiştir. Bazı parti üyeleriyle birlikte uzun süre tutukevinde kalan Hikmet Kıvılcımlı ve V.P. 1961'de beraat etmiştir.

Ordunun 27 Mayıs 1960'da D.P. hükümetine karşı yaptığı darbeyi coşkuyla karşılayan Hikmet Kıvılcımlı, 1965'ten itibaren, dozu giderek artan siyasal müdahalelerde bulunmaya başlamıştır.

1967 yılında "Sosyalist Gazetesi"ni yayımlamaya başlamış ve 1965 yılından itibaren de kitaplarını yayımlamaya devam etmiştir.

1970 yılında "Sosyalist Gazetesi"ni yeniden yayımlayan Hikmet Kıvılcımlı, 1965-1971 yılları arasında değişik yayın organlarında birçok yazı ve makale yayınlamıştır.

Yine aynı dönemde bazı kuruluşlar tarafından düzenlenen konferans ve panellere konuşmacı olarak katılmıştır.

1969 yılında İ.P.S.D.'ni kurmuş, 1960'lı yıllarda Yapı-İş ve Y.İ.S.'ni manipüle etmiştir.

1968 yılından itibaren yükselen gençlik hareketlerini yazı ve konuşmalarıyla etkilemiş ve 1970 yılında, kendi çevresinde oluşan bir grupla birlikte bir sekt önderi olarak ortaya çıkmıştır.

Siyasal tezleriyle bağlantılı olarak ordu ile de bazı ilişkiler kurmuş ve bir cuntanın destekleyicisi olmuştur. Desteklediği cuntanın başarısız olması ve 12 Mart 1971'den sonra bir başka cuntanın tasfiyesiyle karşılaşması ve bu cuntanın sola karşı uyguladığı baskı politikası nedeniyle 1971'in Mayıs ayında yurt dışına çıkmış ve sırasıyla Kıbrıs, Lübnan, Suriye, Bulgaristan, Demokratik Almanya, Fransa ve Arnavutluk'a gitmiş, bütün bu ülkeler tarafından geri çevrildikten sonra, 11 Ekim 1971 tarihinde Belgrad'da ölmüştür.



## SUMMARY

Born in 1902 in Pristine, now within the boundaries of Yugoslavia, Hikmet Kıvılcımlı was the younger son of an officer. He was educated by nationalist-religious teachers and joined to the national resistance movement as a volunteer after the occupation of Smyrna by Greek forces.

Begun medical education in the Military Medicine Faculty in 1920, Hikmet Kıvılcımlı joined leftist groups related with "Aydınlık" circle and he was elected as a member of Central Committee of the Communist Party of Turkey (C.P.T.) and was appointed as the head of Communist Youth Union of Turkey when he was 23. He took part in Communist activities illegally because of his status as military student. In 1925 Kıvılcımlı had been dismissed from the school but that year all kind of political opposition was banned and Kıvılcımlı was obliged to continue working illegally.

Until 1936, when the C.P.T. was dissolved by Comintern, he occupy responsible positions in C.P.T., arrested several times and sentenced total 15 years by several courts.

He worked as a publisher among 1935-1938 and published a number of books.

He was accused of "provoking the Army to revolt" and arrested in 1938. He was sentenced to 15 years by the Navy Court.



He developed his "Historical Thesis" among 1938-1950 in prison and that was determinative in his later political life.

He founded V.P. in 1954 that was partly supported by C.P.T. and he developed a nationalist discourse in this period increasingly.

V.P. participated the 1957 elections but she was closed by court after that before gaining any political influence.

Had been kept in prison for a long time together with some members of V.P., Hikmet Kıvılcımlı were acquitted together with V.P. in 1961.

He greeted Coup d'état against D.P. government in 1960 and tried to influence Committee of National Unity with two open letters but he failed.

He was silent at the beginning of leftist movement started with the relatively democratic environment after the 1961 Constitution but, after 1965, he increasingly intervened in leftist movements.

He published "Socialist" as a semi-monthly in 1967 and continued to publish his books after 1965.

He published "Socialist" again as a weekly in 1970, and he wrote several essays and articles in "Socialist" and in other periodicals.

He established İ.P.S.D. (Association for Struggle against Unemployment and Expensiveness) and manipulated Yapı-İş and Y.İ.S. (Trade Unions for Construction Workers) in 1960's.

He influenced youth movements as from 1968 with his essays and speeches and a group around him appeared as a political sect.

As a natural conclusion of his theses he enter into relations with the Army and supported a junta before 1971. After the failure and liquidation of this junta by another (and because of the pressure policies against leftist groups) he fled abroad.

He went to Cyprus, Lebanon, Syria, Bulgaria, East-Germany, France and Albania but was refused by all of them and he died in Beograd on 11 October, 1971.



## SONUÇ

Türkiye’de, düşünsel ve örgütsel bir faaliyet olarak ortaya çıkan “sosyalizm”, ülkenin kendi içsel dinamiklerinin bir sonucu olmaktan çok, Türk modernleşmesinin diğer alanlarında da görüldüğü gibi, Batı’dan ithal edilmiş bir siyasal düşünce ve örgütsel formdur.

Sosyalizme zaman zaman milli ve dini bazı özellikler atfedilmeye çalışılmışsa da toplumsal bünyeye yabancı kalmış ve çoğu zaman da bir aydın hareketi olmaktan öteye gidememiştir.

Hikmet Kıvılcımlı, Türkiye’de sosyalizmin gelişme tarihinin başlarından itibaren bu hareketin içinde yer almış; özellikle otuzlu yılların sonundan itibaren oldukça özgün tezler geliştirmesine rağmen, siyasal tepkiler olarak önce Komintern’in ve daha sonra S.B.K.P.’nin dayattığı çerçevenin dışına çıkamamıştır. Şaşırtıcı olan, Türkiye’ye ilişkin sosyo-ekonomik analizleri oldukça güçlü milliyetçi motifler taşımasına rağmen, sonuna kadar, sosyalizmin anavatanı olarak gördüğü S.S.C.B.’ne bağlılığını sürdürmesidir. Öyle ki, ölümünden hemen önce, sosyalist olarak gördüğü birçok ülke tarafından, üstelik ölümcül hasta iken, geriçevrilmesine rağmen, yine de, S.B.K.P. Genel Sekreteri Brejnev’e yazdığı mektupta, kendisini neredeyse bir S.S.C.B. vatandaşı olarak görmekte ve bu ülkenin “sosyalist adaleti”ne sığınmaktadır. Ancak, aynı anda, ölüm cezası isteğiyle yargılandığı İstanbul Sıkıyönetim Mahkemesi’ne yazdığı mektupta da, Türkiye’de hesap vermeyi istediğini söylemektedir.

Hikmet Kıvılcımlı'nın, yaşamının son aylarında yazdıklarında iyice açığa çıkan bu çelişkili tutumu, siyasal yaşamının ilk yıllarından beri süregelen bir durumdur. Sosyalist hareketlere katılmadan hemen önce, İstanbul'da, Türk Ocakları'na devam eden Hikmet Kıvılcımlı, sosyalist harekete milliyetçi çevrelerden gelmiştir; özellikle ilk dönemlerinde, sosyalist hareketin üyelerinin çoğu milliyetçi çevrelerden gelmektedir. Ancak, bu ideoloji özellikle Hikmet Kıvılcımlı'nın siyasal yaşamında oldukça belirleyici olmuştur.

Sosyalist hareketlere katılmasıyla birlikte oldukça radikal bir tutum sergilemeye başlayan Hikmet Kıvılcımlı, katıldığı T.K.P. içinde, kısa sürede önemli görevler üstlenmiştir. Ancak, bilindiği gibi oldukça dar bir çevre içinde faaliyet gösteren T.K.P. kurulduğu günlerden beri marjinal bir siyasal hareket olarak kalmıştır.

Sözel bir kültürün ve düşünsel olarak kurak bir iklimin egemen olduğu Türkiye'de, en azından yaşadığı dönem içinde, en üretken yazarlardan biri olan Hikmet Kıvılcımlı'nın düşünsel üretiminde sınırlayıcı olan iki etkiden söz etmek gerekmektedir. Elli yılı aşan siyasal ve düşünsel yaşamının yirmi yılından fazlası cezaevlerinde geçen Hikmet Kıvılcımlı'nın yakın çevresini oluşturan sosyalist entelejansiya da yukarıda sözü edilen kurak zihinsel iklimin dışına çıkabilmeyi pek başaramamıştır.

Bu iki sınırlamanın dışında Hikmet Kıvılcımlı'nın teorik üretiminde sahip olduğu oldukça önemli bir avantaj da vardır; bu avantajın sonuçları tartışılabilir olmakla birlikte bazı özgün tezler geliştirebilmesinde etkin olduğu söylenebilir. Hikmet Kıvılcımlı Doğu ülkelerinin komünistlerinin özel bir eğitimden geçirildiği KUTVA adlı

okulun öğrencisi olmayan, yönetici konumundaki, belki de tek Türk komünistidir. Bu durum kendisini Türkiye’deki sol düşünce içinde özgün bir konuma getirmiştir.

1930’lu yılların ikinci yarısından itibaren, uzun kesintilere uğrayan yayıncılık faaliyetlerine başlamış olan Hikmet Kıvılcımlı 1970’li yılların başına kadar, telif ve tercüme, bir dizi kitap yayınlamıştır. Bunların önemli bir bölümü Marksist teoriye ilişkin didaktik çalışmalarla, yayınladıkları dönemin güncel sorunlarına ilişkin olmakla birlikte, Cumhuriyet dönemindeki düşünsel/siyasal yaşamı anlayabilmek açısından önem arz etmektedir.

Hikmet Kıvılcımlı’nın asıl önemli çalışması ise, T.K.P.’nden kopuş süreci içinde geliştirmeye başladığı “Tarih Tezi”dir. Bu tez çerçevesinde kendisini Marksizme en önemli katkılardan birini yapan teorisyenlerden biri olarak gören Hikmet Kıvılcımlı’nın özellikle 1950 sonrası siyasal tavırlarında da “Tarih Tezi” oldukça belirleyicidir.

Hikmet Kıvılcımlı’nın tarih çalışmaları, genel boyutlarının yanı sıra Türkiye’nin sosyal ve ekonomik yapısının açıklanmasına yönelik bir özel tarih araştırmasıdır da. Bu araştırmalarında en çok itibar ettiği kaynaklardan biri de İbn-i Haldun’un “Mukaddime”sidir. Ayrıca bu geleneğin takipçisi olduğunu düşündüğü Hacı Halife, Naima ve Neşri gibi Osmanlı tarihçilerine de sık sık başvurur.

Yer yer oldukça aşırı yorumların yer aldığı bu tez, genel çerçeve olarak, Engels’in “Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni” adlı çalışması ve bu çalışma aracılığıyla da Morgan’ın “Eski Toplum” araştırmasıdır. Morgan’ın “vahşet”, “barbarlık” ve “uygarlık” kategorilerini olduğu gibi alan Hikmet Kıvılcımlı, buradan kendi tezinin

anahtar kavramları olan “tarihsel devrim” ve “sosyal devrim” kavramlarına varır. Tarihsel dönüşümlerde, modern çağın gelişmelerine kadar, “barbar” etkisine aşırı bir vurgu yapan Hikmet Kıvılcımlı, antik çağın “tarihsel devrimler”, modern çağın da “sosyal devrimler” çağı olduğu düşüncesindedir.

Türkiye tarihinin analizlerinde de oldukça belirleyici olan bu tezinin doğrudan bir sonucu olarak da, 27 Mayıs 1960 darbesine açık bir destek vermiş, 1960 sonrası gelişmelerde de, özellikle 1965’ten sonra, diğer bazı eski T.K.P.’liler gibi, sonuçları oldukça trajik olan siyasal müdahalelerde bulunmuştur.

12 Mart 1971’e giden süreçte, dolaylı da olsa, bazı cuntalarla ilişkisi olmuştur.

1960 sonrasına gelmeden önce, gerek Türk siyasal yaşamında gerekse Hikmet Kıvılcımlı’nın yaşamında önemli bir yeri olan, oldukça küçük, etkisi son derece sınırlı ama oldukça da ilginç Vatan Partisi’nden söz etmek gerekmektedir. Komünist hareketin 1950’li yılların başında aldığı ağır darbenin ardından, T.K.P.’nin işçi kökenli üyelerinin bir bölümünün katılımı ve parti yönetiminin de kısmen desteklediği bu parti, T.K.P. ile ilgili görünmesine rağmen, sadece Hikmet Kıvılcımlı’nın bir siyasal girişimi niteliğindedir ve partinin program ve söyleminin “Tarih Tezi”nin ışığında oluşturulduğu açıktır.

1954-1957 yılları arasında faaliyet gösteren, 30 Aralık 1957 tarihinde geçici olarak faaliyeti durdurulduktan sonra, hukuki varlığının sona erdiği 3 Mayıs 1967 tarihine kadar hemen hiç bir faaliyet göstermeyen Parti, o tarihe kadar en uzun süre yasal faaliyet gösteren ve komünist kökenlilerin oluşturduğu bir siyasal örgüt olarak ilginçtir. Ancak, faal

olduğu 1954-1957 döneminde bile bu partinin siyasal yaşamda önemli bir etkisi olmamıştır.

Elli yıldan fazla süren siyasal ve düşünsel yaşamında Hikmet Kıvılcımlı, gerek yazdıkları gerekse yaptıklarıyla artık tarihte yerini almıştır. Ancak, bir “sosyalist” olarak hayatının sonuna kadar bağlı olduğu Bolşevizme rağmen, Stalinist tarih şemalarının dışına çıkabilmesi, taklide dayalı bir düşünsel üretim egemen olduğu bir toplumda özgün düşünceler üretmeye ve bunları açıklamaya cesaret edebilen ender kişilerden biri olması nedeniyle de, Cumhuriyet tarihinin etkisi oldukça az, çelişkileri fazla, yalnız ama önemli bir aydını olma özelliğine de sahiptir.

## KAYNAKÇA

### ARŞİV MALZEMESİ

Aksungur, Orhan , Anılar, USTE Dr.HKA, Dosya No:375.

Donanma Davası Notları, USTE Dr.HKA, Dosya No:297.

Fegan, Latife, Anılar, USTE Dr.HKA, Dosya No:353.

İ.P.S.D. Belgeleri, USTE Dr.HKA, Dosya No:277-286.

İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Mahkemesi, Deniz Subayları  
Davası İddianamesi, USTE Dr.HKA, Dosya No:312.

Kıvılcımlı, Hikmet , Çeşitli Yazışmalar (1946-1971), USTE Dr.HKA, Dosya  
No:30.

Kıvılcımlı, Hikmet , El Yazmaları ve Yayımlanmış Eserleri, USTE  
Dr.HKA, Dosya No:47-112.

Kıvılcımlı, Hikmet , Günlükler ve Not Defterleri, USTE Dr.HKA, Dosya  
No:1-29.

Kıvılcımlı, Hikmet , Kimlik Kartı, USTE Dr.HKA, Dosya No:31.

Kıvılcımlı, Hikmet , Konferans ve Seminer Notları, USTE Dr.HKA,  
Dosya No:235-258.

Kıvılcımlı, Hikmet , Roman ve Hikâyeler, USTE Dr.HKA, Dosya No:113-  
127

Kıvılcımlı, Hikmet , Sosyoloji, Tarih, Felsefe, Prehistorya ve Diğer  
Konularda Notlar, USTE Dr.HKA, Dosya No:165-192.

Kıvılcımlı, Hikmet , Şiirler, USTE Dr.HKA, Dosya No:128-132; 34.

Kıvılcımlı, Hikmet , Türkiye'den Kaçışla İlgili Belgeler, USTE Dr.HKA,  
Dosya No:34-40.



Kıvılcımlı, Hikmet, Bitmemiş Çalışmalar, USTE Dr.HKA, Dosya No:149-164.

Kıvılcımlı, Hikmet, Çeviriler, USTE Dr.HKA, Dosya No:193-212.

Kıvılcımlı, Hikmet, Edebî Notlar, USTE Dr.HKA, Dosya No:133-134.

V.P. Belgeleri, Anayasa Mahkemesi Arşivi, V.P. Dosyası.

V.P. Davası Karar Metni, Turhan İslî Özel Arşivi.

Vatan Partisi Belgeleri, USTE Dr.HKA, Dosya No:259-276.

Yapı-İş ve Diğer Sendika Belgeleri, USTE Dr.HKA, Dosya No:287-296.

## KİTAPLAR

Ahmad, Feroz ve Bedia Turgay , Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976.

Ahmad, Feroz, İttihat ve Terakki, Çev: Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1984.

Akar, Atilla , Eski Tüfek Sosyalistler, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

Anadol, Zihni , Kırmızı Gül ve Kasket, Belge Yayınları, İstanbul, 1989.

Atatürk, Kemal , Nutuk (Vesikalar), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1991.

Aydemir, Şevket Süreyya , Suyu Arayan Adam, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987.

Aydınoğlu, Ergun , Türk Solu: Eleştirel Bir Tarih Denemesi 1960-1971,  
Belge Yayınları, İstanbul, 1992.

Başbakanlık D.İ.E. Yayınları, 1965 Milletvekili Seçim Sonuçları, Ankara,  
1966.

Belli, Sevim , Boşuna mı Çiğnedik?, Belge Yayınları, İstanbul, 1994.

Bıyıkoğlu, Tevfik , Trakya'da Millî Mücadele II, T.T.K., Ankara, 1956.

Bilgen, Mehmet , Inventory Papers of Dr. HİKMET KIVILCIMLI (1902-  
1971), International Institute of Social History,  
Amsterdam, 1994.

Birinci Doğu Halkları Kurultayı: Bakû 1-8 Eylül 1920 (Stenoyla tutulmuş  
tutanak), Çev: Ali Alev, Kemal Yayınları, İstanbul, 1975.

Coşkun, Atilla , Nâzım'ın Siyasal Yaşamı ve Davaları, Cem Yayınevi,  
İstanbul, 1993.

Çapanoğlu, Münir Süleyman , Türkiye'de Sosyalizm Hareketleri ve  
Sosyalist Hilmi, Pınar Yayınevi, İstanbul, 1964.

Demir, İsmet , Grev ve Direnişler Üzerine: Anılar-Deneyler, Diyalektik  
Yayınevi, İstanbul, 1980.

Fegan, Fuat , Dr. Hikmet Kıvılcımlı Bibliyografyası, Murat Matbaacılık,  
İstanbul, 1977.

Gellner, Ernest, Uluslar ve Ulusçuluk, Çev: Büşra Eranlı Behar, İnsan  
Yayınları, İstanbul, 1992.

Gürkan, İsmail K. , Darülfünun Grevi, Harman Yayınları, 1971.

Hande, Dede , Soğan Ekmek Kongresi, V.P. Yayınları, İstanbul, Tarihsiz.

Harris, George S. , Origins of Turkish Communism, Hoover Institution Publication, Stanford, 1967.

Hatemi, Hüsrev , Baba Ben 'Druid' miyim?, Arma Yayınları, İstanbul, 1995.

Hikmet, Nazım, Kemal Tahir'e Hapishaneden Mektuplar, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975.

Hobsbawm, Eric, 1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik, Çev: Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1992.

Hobsbawm, Eric , The Age of Extremes, Pantheon Books, New York, 1994.

İleri, Rasih Nuri , Türkiye Komünist Partisi Gerçeği ve Bilimsellik, Anadolu Yayınları, İstanbul, 1976.

Karabekir, Kâzım , İstiklâl Harbimiz, Merk Yayıncılık, İstanbul, 1988.

Karaca, Emin , Nazım Hikmet'in Şiirinde Gizli Tarih, Belge Yayınları, İstanbul, 1992.

Karal, Enver Ziya , Osmanlı Tarihi VIII. Cilt, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1962.

Karal, Enver Ziya , Önsöz bk: Yusuf Akçura, Üç Tarz-ı Siyaset, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1987.

Kılıçbay, Mehmet Ali , Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı, Teori Yayınları, Ankara, 1985.

- Kıvılcımlı, Hikmet, Kısaca Marksizm Düşünüü, Sosyalist Kütüphanesi, İstanbul, 1989.
- Kıvılcımlı, Hikmet , 27 Mayıs Yönün Yönü Devletçiliğimiz, Bibliotek Yayınları, İstanbul 1989.
- Kıvılcımlı, Hikmet, Halk Savaşının Planları, Tarihsel Maddecilik Yayınları, İstanbul, 1970.
- Kıvılcımlı, Hikmet , Dev-Genç Seminerleri, Kıvılcım Yayınları, İstanbul, 1989.
- Kıvılcımlı, Hikmet, Dinin Türk Toplumuna Etkileri, Diyalektik Yayınları, İstanbul, 1994.
- Kıvılcımlı, Hikmet , Emperyalizm Geberen Kapitalizm, Tarih ve Devrim Yayınları, İstanbul, 1974.
- Kıvılcımlı, Hikmet , Fetih ve Medeniyet, Günün Meseleleri, İstanbul, 1953.
- Kıvılcımlı, Hikmet , Günlük Anılar, Diyalektik Yayınları, İstanbul, 1994.
- Kıvılcımlı, Hikmet , İkinci Kuvayı Milliyeciliğimiz, Tarihsel Maddecilik Yayınları, İstanbul, 1965.
- Kıvılcımlı, Hikmet , İlkel Sosyalizmden Kapitalizme İlk Geçiş: İngiltere, Tarihsel Maddecilik Yayınları, İstanbul, 1965.
- Kıvılcımlı, Hikmet, Kim Suçlamış? Brejnev'e Mektup, Yol Yayınları, İstanbul, 1979.

Kıvılcımlı, Hikmet, Kuvayımilliyeciliğimiz (Gerekçe), Vatan Partisi Yayınları, İstanbul, 1957.

Kıvılcımlı, Hikmet, Marksizmin Kalpazanları Kimlerdir? Tip No.1: Kerim Sadi,

Kıvılcımlı, Hikmet, Oportünizm Nedir? Halk Savaşının Planları, Devrim Zorlaması Devrimci Zortlama, Derleniş Yayınları, Ankara, 1978.

Kıvılcımlı, Hikmet, Siyasetimiz (Bütçe Dolayısıyla), V.P. Yayınları, İstanbul, 1957.

Kıvılcımlı, Hikmet, Sosyalist Gazetesi Yazıları, Diyalektik Yayınları, İstanbul, 1995.

Kıvılcımlı, Hikmet, Tarih Devrim Sosyalizm, Bibliotek Yayınları, İstanbul, 1988.

Kıvılcımlı, Hikmet, Tarih Tezi, Tarih ve Devrim Yayınları, İstanbul, 1974.

Kıvılcımlı, Hikmet, Toplum Biçimlerinin Gelişimi, Ekim Yayınevi, Ankara, 1970.

Kıvılcımlı, Hikmet, Üretim Nedir?, Sosyalist Kütüphanesi, İstanbul, 1989.

Kıvılcımlı, Hikmet, Yol: T.K.P.'nin Eleştirel Tarihi I-II, Bibliotek Yayınları, İstanbul, 1992.

Kıvılcımlı, Hikmet Kıvılcımlı, Osmanlı Tarihinin Maddesi I-II, Bibliotek Yayınları, İstanbul, 1989.

Kıvılcımlı, Hikmet, 27 Mayıs ve Yön Hareketinin Sınıfsal Eleştirisi, Ant Yayınları, İstanbul, 1970.

Kıvılcımlı, Hikmet, Türkiye’de Kapitalizmin Gelişmesi, Tarihsel Maddecilik Yayınları, İstanbul, 1965.

Kıvılcımlı, Hikmet, Uyarmak İçin Uyanmalı Uyanmak İçin Uyarmalı, Tarihsel Maddecilik Yayınları, İstanbul, 1966.

Kıvılcımlı, Hikmet, Vatan Partisi Tüzüğü ve Programı, Tarihsel Maddecilik Yayınları, Ankara, 1971.

Kundakçı, Suat Şükrü , Anayasa Teklifi, V.P. Yayınları, Ankara, 1960.

Küçük, Yalçın , Aydın Üzerine Tezler V, Tekin Yayınları, İstanbul, 1988.

Leonid-Friedrick, Ankara: 1922: İki Komintern Gözlemcisinin Kurtuluş Savaşı Değerlendirmeleri, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1985.

Lipovsky, Igor, The Socialist Movement in Turkey 1960-1980, E.J.Brill, Leiden-New York-Köln, 1992.

Nesimi, Abidin, Yılların İçinden, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1977.

Öztürk, Sırrı, 12 Marttan Portreler II, Sorun Yayınları, İstanbul, 1994.

Privalov, Victor, Dünya Komünist Gençlik Örgütleri Kısa Tarihi, Kızılırmak Yayınları, Ankara, 1976.

Rothman, L., Berlin Bağdat: Alman Emperyalizminin Türkiye’ye Girişi, Belge Yayınları, İstanbul, 1982.

Sadi, Kerim, Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

Sayılğan, Ajlan , Soldaki Bitmeyen Kavga, Ayşe Yayınları, Ankara, 1970.

Sayılğan, Ajlan, Solun 94 Yılı. Mars Matbaası, Ankara, 1968.

Sayılğan, Ajlan, Türkiye'de Sol Hareketler, Hareket Yayınları, İstanbul, 1972.

Şişmanov, Dimitr, Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi, Belge Yayınları, İstanbul, 1990.

Tevetoğlu, Fethi, Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler, Ankara, 1967.

Topçuoğlu, İbrahim, Neden 2 Sosyalist Parti?, Eser Matbaası, İstanbul, 1976.

Tunaya, Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasal Partiler II, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986.

Tunçay, Mete , Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler, Belge Yayınları, İstanbul, 1982.

Tunçay, Mete, Türkiye'de Sol Akımlar I (1908-1924), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978.

Tunçay, Mete, Türkiye'de Sol Akımlar II 1925-1936, BDS Yayınları, İstanbul, 1992.

Tunçay, Mete , Türkiye'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması, Yurt Yayınları, Ankara, 1981.

Uzer, Tahsin, Makedonya'da Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi,  
T.T.K., Ankara, 1979.

Ülken, Hilmi Ziya , Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, Ülken Yayınları,  
İstanbul, 1992.

Üstünel, S., Savaş Yolu, İstanbul, 1977.

Weber, H., III. Enternasyonal, Çev: Ümit Kıvanç, Belge Yayınları,  
İstanbul, 1979.

Yetkin, Çetin , Türkiye'de Soldaki Bölünmeler, Toplum Yayınevi,  
Ankara, 1970.

Yılmaz, H., Emekçi-Birikim'in Dr. Hikmet Kıvılcımlı Eleştirileri Üzerine,  
Kıvılcım Yayınevi, İstanbul, 1976.

Yılmaz, Jülide Ergüder (Haz.), 1927 Komünist Tevkifatı, Birikim  
Yayınları, İstanbul, 1978.

Yılmazer, Mehmet (Haz.) , Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve Devrimci Hareketin  
Genel Otokritiği, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1994.

Zürcher , Erik Jan ve Tunçay, Mete (Der.), Osmanlı İmparatorluğu'nda  
Sosyalizm ve Milliyetçilik, Çev: Mete Tunçay, İletişim  
Yayınları, İstanbul, 1995.



## GAZETE VE DERGİ YAZILARI, MAKALELER

Akçam, Taner , Hızla Türkleşiyoruz, Birikim, Mart-Nisan 1995, Sayı: 71-72.

Aydınoğlu, Ergun , Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın Ölümünün 21. Yıldönümü: Baudelaire'nin Albatros'u (Yayınlanmamış Metin), Paris, 1992.

Belge, Murat , Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın Tarih Tezi Üzerine, Birikim, Haziran 1975, Sayı: 4.

Çelebi, Mevlüt , Menteşe Gazetesi, Tarih ve Toplum, Nisan 1993, Sayı: 112.

Dadrian, Vahakn N. , The Naim-Andonian Documents on the World War I Destruction of Ottoman Armenians: The Anatomy of a Genocide, International Journal of Middle East Studies, August 1986, No: 3.

Erdumlu, Bingöl, T.H.K.P.-C. Gerçeği, Sorun, Eylül 1988, Sayı: 4-6.

Göksu, Sadık , Huz'ma Safa Da'ma Keder, Tarih ve Toplum, Haziran 1994, Sayı:126.

İçli, Turhan , Dr.Hikmet Kıvılcımlı'nın Yaşamı Mücadelesi ve Yapıtları, Teori, Ekim 1992, Sayı: 34.

İçli, Turhan , Türkiye'de Sosyalizm Tarihi, Teori, Eylül 1993, Sayı: 45.

İleri, Rasih Nuri, Atatürk, T.K.P. ve Kürt Sorunu, Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Şubat 1992, Sayı: 140.

İleri, Rasih Nuri , Sınıfsal Köken ve Dil Üzerine, Yeni Yüzyıl, 11 Ekim 1995.

Karaca, Emin , Sintinenin Dibinde (1938 Donanma Davası) Cumhuriyet, 16-22 Eylül 1993.

Kıvılcılı, Hikmet, Ordu Kılıcını Attı, Sosyalist, 16 Mart 1971, Sayı:20.

Kıvılcımlı, Hikmet, , Edebiyat-ı Cedide, Her Ay, 20 Haziran 1937- 6 Mart 1938, Sayı:4-7.

Kıvılcımlı, Hikmet, İt Ürüyor: Demek Kervan Yürüyor, Sosyalist, 16 Mart 1971, Sayı: 20.

Kıvılcımlı, Hikmet, Kendi Kaleminden Hayatı, Sosyalist, 18 Ekim 1977, Sayı: 45.

Kıvılcımlı, Hikmet, M.B.K.'nin Azameti ve İnhitacı (Ululuğu ve Ölülüğü), Sosyalist, 7 Şubat-4 Mart 1967, Sayı: 2-3.

Kıvılcımlı, Hikmet, O Kadar Zaruri Saymadığım İki Cevapçık, Yeni Adam, 9 Nisan 1936,

Kıvılcımlı, Hikmet, Pratik Devrim Orijinalliğimiz: Gençlik, Sosyalist, 5 Ocak 1971, Sayı: 5

Kıvılcımlı, Hikmet, Pratik Devrim Orijinalliğimiz: Ordu, Sosyalist, 12 Ocak 1971, Sayı:6.

Kıvılcımlı, Hikmet, Yeter Be!, Sosyalist, 2 Şubat 1971, Sayı:11-18.

Meydan Larousse, Hikmet Kıvılcımlı Maddesi, Cilt VII.

Ormanlar, Şaban , Proleter Devrimci Bir Kimlik Dr. Hikmet Kıvılcımlı,  
Sorun, Kasım 1988, Sayı: 5/7.

Somer, Kenan , ATÜT, Sivil Toplum ve Batılılaşma Üzerine Aykırı  
Düşünceler, Marksizm ve Gelecek, Güz 1989, Sayı: 2.

Tunçay, Mete , T.K.P. Gözüyle C.H.P. (1936), Tarih ve Toplum, Mart 1993,  
Sayı: 111.

Ünsal, Süha , Kıvılcımlı'nın Tarih Tezi, Kebikeç, Yıl: 1, Sayı: 1.

## GAZETE VE DERGİLER

A.S.D.

Aydınlık Fevkalâde Gençlik Nüshası

Bizim Anadolu

Bugün

Cumhuriyet

Çaltı

Günaydın

Hürriyet

İleri

Menteşe

Milliyet

Sosyalist I

Sosyalist II

Türk Solu

Vatandaş

Yön

**RÖPORTAJLAR**

Aktolga, Münir Ramazan

Anadol, Zihni Turgay

Balım, Esat

Bozışık, Mehmet

Göksu, Sadık

Gökşen, Sadık

Kosova, Zehra

Kundakçı, Suat Şükrü

Küçükaydın, Demir

Onat, Vasıf

Türkali, Vedat

Üstündağ, Nizamettin

**MEKTUPLAR**

Latife Fegan'ın 11 Kasım 1995 tarihli mektubu.

Sadık Göksu'nun 16 Ekim 1995 tarihli mektubu.

Mahir Kaynak'ın 25 Kasım 1995 tarihli mektubu.